

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE CENGİZ HAN VE MOĞOLLAR
SORUNU

SABRİ SADIKLAR

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ FUAT HACISALİHOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2021

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak savunduğum “Türk Tarihçiliğinde Cengiz Han ve Moğollar Sorunu” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmada yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04/08/ 2021

Sabri SADIKLAR

17530300023

ÖNSÖZ

Modern Türk tarihçiliğinde Cengiz Han ve Moğolların yeri ve önemi konusunda günümüzde dahi tartışmaların yaşandığı bir gerçektir. Bu tartışmaların kökeni aslında Osmanlı Devleti dönemine kadar dayanmaktadır. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde güçlenen Türkçüler Cengiz Han'ı o güne kadar emsali görülmeyen bir tasvirle Türkçü tarih anlayışının içerisine yerleştirmeye gayret etmiştir. Türkçülerin çizmeye çalıştıkları olumlu Cengiz Han imajı Osmanlıcı ve İslamcı düşünürlerin tepkilerini çekmiştir. Bu üç siyaset etme biçiminin gerilim noktalarından biri Cengiz Han meselesi olmuştur. Cumhuriyet dönemi ile birlikte bilimsel metotlarla incelenmeye başlanan Moğol tarihi bu defa akademik camiada bir tartışma mevzusu olarak gündemde kalmaya devam etmiştir.

Bu çalışmada Türk tarihçiliğinde Cengiz Han ve Moğollar algısını irdelemeye çalıştık. 20. yüzyılda Cengiz Han ve ahfadının tarihi ile ilgili birçok çalışmaya imza atılmıştır. Ancak Cengiz Han ve Moğolları Türk tarihinin kadrosuna alıp almama noktasında tereddütlerin devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda Cengiz Han ve Moğollar konusunun yakın zamanlar Türk tarihçiliği açısından algılanış biçimlerini ortaya koyma zarureti duyduk. Bu minvalde Tanzimat döneminden Cumhuriyet'in 1960 yıllarına kadar olan süreç içerisinde konuyu tarafların gözünden aktarmaya çalıştık.

Çalışmanın hemen her aşamasında akademik danışmanlığının ötesinde maddi ve manevi desteğini gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi Fuat HACISALİHOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çıktığım bu yolda bana her zaman inanan ve desteğini esirgemeyen kıymetli büyüğüm Prof. Dr. Münür Burhan SADIKLAR'a ve değerli ağabeyim Mustafa SADIKLAR'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	4
1. OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH YAZIMI.....	4
1.1. OSMANLI KLASİK DÖNEM TARİHYAZIMI.....	4
1.2. TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI TARİHYAZIMI	9
1.3. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İDEOLOJİK TARİHÇİLİK	15
1.4. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TARİHYAZIMI	18
1.4.1. Türk Tarih Tezi	22
2. BÖLÜM.....	27
2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE CENGİZ HAN ALGISI.....	27
2.1. TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI TARİH ANLAYIŞINDA CENGİZ HAN ALGISI.....	27
2.2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRKÇÜ TARİH ANLAYIŞININ TARİHSEL FİGÜRÜ CENGİZ HAN	31
2.3. İSLAMCI VE OSMANLICI DÜŞÜNÜRLERİN CENGİZ HAN ELEŞTİRİSİ.....	45
3. MODERN TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE CENGİZ HAN VE MOĞOLLAR SORUNSAĞI	57
3.2. ZEKİ VELİDİ TOĞAN'IN CENGİZ HAN KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ	71

3.3. İBRAHİM KAFESOĞLU'NUN CENGİZ HAN ELEŞTİRİSİ	79
3.4. ZEKİ VELİDİ TOGAN'IN İBRAHİM KAFESOĞLU'NA CEVABI	84
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	93
ÖZGEÇMİŞ.....	105

ÖZET

TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE CENGİZ HAN VE MOĞOLLAR SORUNU

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi: Fuat Hacısalihoglu

Geçen yüzyıldan beri Türk tarihçiliğinde Moğollar üzerine yapılan çalışmalar tarihî zemininden uzaklaştırılarak siyasî bir zemine taşınmıştır. Tanzimat döneminden Cumhuriyet'in 1960'lı yıllarına kadar olan süreçte özellikle Cengiz Han ve Moğol akınları pek çok tartışmanın yaşanmasına sebep olmuştur. Bu problematik dönemseller olarak farklı yaklaşımlarla değerlendirmeye alınmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi tarihyazımı ve tarih anlayışlarını bağlamında başlangıçta Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemleri tarih anlayışlarında Cengiz Han ve Moğolların bir sorunsal olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük anlayışına sahip aydınlar tarafından bu konu oldukça fazla işlenmiştir. Bu konuda Türkçü aydınlar tarafından bütün Türkleri birleştiren bir hükümdar olarak tasvir edilen Cengiz Han, Türkçü tarih anlayışının kadrosuna dâhil edilmiştir. Osmanlı ve İslamcı düşünürlerin Türkçülük ideolojisine karşı muhalif görüşlerinin tarihe bakış noktasında Cengiz Han ve Moğolların “fenalıkları” üzerine inşa edildiği söylenebilir. Bu dönemde bilimsellikten ziyade siyasî ve romantik bir tarih anlayışı söz konusu olmuştur. Cumhuriyet döneminde bilimsel metotlar dâhilinde araştırılmaya başlanan Cengiz Han ve Moğollar konusunda siyasî dozu az olmakla birlikte ilmî tartışmalar yaşanmaya devam etmiştir. Bu çalışmada söz konusu sorunsal tarihsel izlekte tarafların beyanları çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Han, Moğollar, Zeki Velidi Togan, İbrahim Kafesoğlu, Yusuf Akçura

ABSTRACT

THE DEBATE OF GENGHİS KHAN AND THE MONGOLS İN TURKİSH HİSTORİOGRAPHY,

Master's Thesis, History Deparment

Thesis Advisor: Dr. Öğr. Üyesi: Fuat Hacısalıhoğlu

The studies that has been doing on Mongols in Turkish historiography since last century has been moved to a political basis by detracting from historical basis. During the period from Tanzimat Reform Era to the 1960s of the Republic, especially Cenghis Khan and Mongol raids caused so many discussions. This problem has been received for consideration periodically with different approaches. In the context of Ottoman and Republic Period historiography and conception of history, it is seen that; Tanzimat and II. Constitutional Periods' conception of history, Cenghis Khan and Mongols were showed up as a problem. Especially after the proclamation of II. Constitutional Period, this topic was discussed pretty much by intellectuals who had the sense of Ottomanism, Pan-Islamism and Turkism. On this subject, Cenghis Khan was chosen up Turkist conception of history who was defined as an emperor that reunited all of the Turks by Turkist intellectuals. In the relation to history, Ottomanist and Islamist philosophers' dissenter opinions against Turkism ideology, it can be said that Turkish history has been built on "Evils" of Cenghis Khan and Mongols. In this period, political and romantic conception of history was in question rather than scientificness. During the Republic Period, associated with a little political dose, scientific discussions were continued to live about Cenghis Khan and Mongols topic that was started to research within scientific methods. This study has been tried to handle as a part of parties' declarations on the topic of problematic historical theme.

Keywords: Genghis Khan, Zeki Velidi Togan, İbrahim Kafesoğlu, Yusuf Akçura, Turkish Historiography

KISALTMALAR

AÜ.	: Atatürk Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
BTTK	: Birinci Türk Tarih Kongresi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
M.Ö.	: Milattan Önce
Neşr.	: Neşreden
No	: Numara
Not.	: Notlandırılan
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV.	: Türk Diyanet Vakfı
TTE	: Türk Tarihi Encümeni
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TTTH	: Türk Tarihi Tetkik Heyeti
Vd.	: ve devam eden
Vol.	: Volume

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en önemli hükümdarlarından olan Cengiz Han, kurduğu Türk-Moğol İmparatorluğu ile birlikte Orta Çağ dönemine damgasını vurmuştur. Onun ahfadının kurduğu İlhanlı, Çağatay, Kubilay ve Altın Orda devletleri ise Uzak Doğu'dan Anadolu'ya kadar uzanan bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Cengiz Han'ın ve ahfadının dünya tarihinde bıraktıkları izler günümüzde dahi tarihçiler tarafından en çok araştırılan konuların başında gelmektedir.

Türk tarihçiliğinde Cengiz Han ve Moğolların nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusu uzun yıllardır tartışılan bir konudur.¹ Cengiz Han ve Timur istilaları ise bu tartışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Nitekim o dönemlerde Orta Asya ve Ön Asya bölgesinde yoğunlaşan Türklerin önce Cengiz Han istilalarına maruz kalmaları ve ardından İlhanlı hâkimiyeti altında yaşamaları Moğollara karşı olumsuz bir algının oluşmasını beraberinde getirdi. Üst bir kimlik olarak baktığımızda ise burada Oğuznâme ve Cengiznâme geleneklerinin mücadelesinden de söz edebiliriz. Zira Oğuznâme geleneği Türklerin çok eski sözlü tarih geleneğini oluşturur. Bunun yanında Cengiz Han'ın bozkır coğrafyasında nizamı sağlamak adına koyduğu yasaklar Cengiznâme geleneğini meydana getirmiştir. Nitekim bu iki kadim geleneği temsil eden hanedanlar arasındaki mücadeleler Köseadağ Savaşı ile başlamıştır. Bu savaşın ardından tamamen İlhanlı hâkimiyeti altına giren Oğuz Türkleri Cengiz ananesine karşı kendi ananelerini korumuşlardır. İlhanlı hâkimiyetinin zayıfladığı dönemlerde Oğuz Türkleri yeniden bağımsızlıklarını kazanmak ve kendi hanedanlarını ve devletlerini kurma girişimlerinde bunu Oğuzname geleneğine dayandırarak yapmışlardır. Nitekim bunun en bariz örneğini Osmanlı Devleti döneminde 1402 yılından yaşanan Ankara Savaşı'nın ardından yaşanan olaylarda görmekteyiz. Timur bozgununun ardından fetret dönemine giren Osmanlı hanedanlığı, yeniden güçlenmek ve Anadolu beylikleri üzerindeki üstünlüğüne meşruiyet kazandırmak için kendini Oğuz soyuna bağlamıştır. Bu bakımdan Osmanlıların Oğuz soyuna bağlı Kayı boyundan gelmiş olmak saygınlık kazanmanın yanında bozulan siyasî otoriteyi güçlendirmeye yarayacaktı. Nitekim Osmanlılar, kendi hâkimiyetlerinin bir kaynağı olarak Oğuzname geleneğine dayanarak meşruiyetlerini kazanmışlardır. II. Murat

¹ Bu konu hakkında detay için bkz. Abdullah Gündoğdu, "Milli Türk Tarihçiliğinde Cengiz Sorunu", *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı*, Ankara, 2018, s. 185-202.

döneminde sağlanan bu meşruiyet dönemin tarih anlayışına da yansımış ve Oğuz soyu ve Kayı boyu anlatımları güçlenmiştir. Öte yandan Osmanlı tarih anlayışı yine bu dönemde Cengiz ananesini temsil eden hanedanlara karşı ise olumsuz tasvirlerini çoğaltmıştır. Kuşkusuz bu durumun ortaya çıkmasını Cengiz ananesini temsil eden Timur’la yapılan mücadelenin neticesi belirlemiştir. Öyle ki geleneksel Osmanlı tarihyazımı Cengiz Han, Hülagü, Timur gibi hükümdarları putperest, istilacı ve katliamcı gibi sıfatlarla tasvir etmiştir. Bunun yanında birçok Osmanlı tarihi ve kroniğinde Tatar kavramı “tatar-ı bed mahlûk, zalim, kan dökücü” gibi tasvirlerle kaleme alınmıştır. Üstelik Cengiznâme geleneğinin temsilcisi olan Cengiz Han ve ahfadına karşı verilen mücadele zaman içerisinde onları küçük görmenin bir neticesi olarak “Âl-i Cengiz oyunu” adını almıştır.

Osmanlı Devleti içerisinde Cengiz Han ve Moğollara karşı olumsuz bir algının uzun yüzyıllardır korunduğu bir gerçektir. Ancak Balkan Savaşları’nın ardından çöküş psikoloji altında ezilen Osmanlı Türkleri içerisinde milli bilinci uyandırmak isteyen Türkçü aydınlar Türkçü tarih anlayışı yaratımında emsali görülmemiş bir şekilde Cengiz Han’a karşı olumlu bir algı yarattılar. Bu durumun arkasında yatan sebepler en az değişen Cengiz Han algısı kadar önemlidir. Nitekim ilk olarak mevcut dönem içerisinde bir tarafta sürekli savaştan mağlubiyetlerle çıkan Osmanlı Türkleri ile Çarlık Rusya hâkimiyeti altında ezilen Türk ve Tatar halkları arasında bir bağ kurulmasının gerekliliğinin farkında olan Türkçü aydınlar bu tarihsel bağı Cengiz Han döneminde bulmuşlardır. O dönemde Türk ve Tatar halklarını ortak bir çatı etrafında toplayan Cengiz Han, Türkçü tarih anlayışının ana kadrosuna dâhil edilmişti. Zira bu durum kimi Türkçü aydınlar tarafından romantizmin etkisiyle “Cengiz Han Türk’tür” söylemlerini beraberinde getirdi. Aslında bu söylemin Türkçü aydınlar tarafından ortaya atılması bütün Türkleri birleştirmek fikrinin bir neticesidir. Çünkü Türkçü aydınlar her şeyden önce Cengiz Han dönemindeki Türk-Tatar halkları arasında yaşanan birliğin yarattığı gücü tekrar ortaya çıkarmak istemişlerdir. Ancak söz konusu bu durum dönemin Osmanlı ve İslamcı düşünürlerinin ağır eleştirilerine maruz kalmıştır. Özellikle Türkçülerin yayım organı Türk Yurdu ile İslamcıların *Sebîlü’r-Reşâd* mecmualarında karşılıklı olarak Cengiz Han’ın Türklüğü meselesi üzerine tartışmalar yaşanmıştır. Hâlihazırda Türkçülük ideolojisini putperestlik, kavmiyetçilik olarak gören İslamcı düşünürler oluşan Türkçü Cengiz Han algısına

karşı da sert bir tutum sergilemişler ve onun İslam medeniyete birçok zararlar verdiğini sürekli kaleme almışlardır. Yaşanan bu tartışmalar daha sonraki yıllarda Millî Mücadele'nin başlamasıyla eski hızını kaybetmiştir.

Cengiz Han ve Moğollar konusu Cumhuriyet'in ilanının ardından modern ve bilimsel metotlar dâhilinde incelenmeye başlamış ve Türk tarihi içerisinde siyasi görüşlerden uzak bir şekilde tarafsız değerlendirilme imkânı bulmuştur. Özellikle Atatürk dönemi tarih anlayışı içerisinde resmi tarih tezine sadık kalınarak Cengiz Han devletinin bir Türk-Moğol İmparatorluğu olduğu konusunda bir fikir birliği sağlanmıştır. Ancak Cengiz Han ve Moğollar konusu bu dönemde de çözüme kavuşturulamadığı gibi Atatürk dönemi sonrası bir sorunsal olarak var olmaya devam etmiştir. Akademik tarihçilik içerisinde Cengiz Han ve Moğolların Türklüğü meselesi ile ilgili Tatar asıllı Türk tarihçileri ile Türk tarihçilik mektebinden yetişen tarihçiler arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu olumsuz tabloya rağmen söz konusu tartışma, Türk tarihçiliğinin iki mümtaz tarihçisi Ahmed Zeki Velidi Togan ve İbrahim Kafesoğlu arasında ilmî bir nitelik taşımaya başlamış ve Türk tarihçiliğine özgün kazanımlar sağlamıştır.

1. BÖLÜM

1. OSMANLI VE CUMHURİYET DÖNEMİ TARİH YAZIMI

1.1. OSMANLI KLASİK DÖNEM TARİHYAZIMI

Osmanlı tarihyazımı genel hatlarıyla bakıldığında İslâm tarih yazıcılığının devamı olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kendinden önceki İslam devletlerinin tarih anlayışı üzerine inşa ettiği tarihsel anlatım zaman içerisinde modern bir tarz kazanmıştır. Bu bağlamda kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süreç içerisinde pek çok eser meydana getirerek kendine özgü bir “Osmanlı tarih yazıcılığı tarzı” oluşturmuştur.²

Osmanlı tarihyazımının ilk ürünleri 15. yüzyıl itibarıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. Kuruluş döneminde fetih ve gaza ruhuyla hareket eden Osmanlı Beyliği, sınırlardaki akıncılar ve derviş gazilerin de desteğiyle devletini büyütmüş ve genişletmiştir. Buna bağlı olarak kuruluş döneminde ortaya çıkan ilk tarih yazıcılığı ürünleri menâkıbnâme, gazavatnâme ve destanlardan oluşmuştur.³ Bu alanda bilinen ancak günümüze ulaşamayan başta Âşıkpaşâzade olmak üzere diğer Osmanlı tarihçilerinin eserlerine kaynak teşkil eden ilk eser Yahşi Fakih'in *Menâkıb-ı Âli Osman* adlı yapıtı olmuştur.⁴

Osmanlı tarih yazıcılığının günümüze ulaşan ilk yazılı kaynağı ise manzum bir mesnevi tarzında yazılan Ahmedî'nin (1334-1413) *İskendernâme* adlı eseridir. Ahmedî, eserinin sonuna ilave ettiği *Dasîtan-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* adlı bölümde Ertuğrul Gazi'den Emir Süleyman'a kadar olan Osmanlıların hikâyesini anlatmıştır.⁵

Sultan II. Murad devrinde Osmanlı Devleti'nin sanat, kültür ve ilim hayatında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Osmanlı tarih yazıcılığı da bu

² Uğur Akbulut, “Kuruluş Dönemi Osmanlı Tarihçiliği ve Tarih Yazma Gerekçeleri”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 15, 2007, s. 357.

³ Mehmet İpşirli, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 247.

⁴ Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 1, Bahar 2013, s. 272.

⁵ Victor L. Menage, “Osmanlı Tarih Yazıcılığının İlk Dönemleri”, Mehmet Öz (Çev.), Oktay Özel, Mehmet Öz (Ed.), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 76.

gelişmeler içerisinde yer almıştır. Tarih yazıcılığı alanında yaşanan değişimin temel sebeplerinden birisi I. Bâyezid'in Timur'a karşı aldığı yenilgidir. Ankara felaketinin ardından Osmanlı Devleti, devamlılığını sürdürmek için Timur bozgununun kötü izlerini silmeye çalıştı. Ayrıca Anadolu beylikleri üzerindeki üstünlüğüne meşruiyet kazandırmak için kendini Oğuz soyuna bağlamıştır. Bu bakımdan Osmanlıların Oğuz soyuna bağlı Kayı boyundan gelmiş olmak saygınlık kazanmanın yanında bozulan siyasî otoriteyi güçlendirmeye yarayacaktı. Bunun için tarih ilminden faydalanarak köken vurgusu yapıp devlete meşruiyet kazandırmayı amaçladılar.⁶

II. Murad döneminde hazırlanan Osmanlı kroniklerinde eski Türk efsaneleri ve gelenekleri tarihçiler tarafından yeniden değerlendirilerek yazılmıştır. Bu durum II. Murad döneminin tarihçilerinden Yazıcızâde Ali'nin *Tarih-i Âl-i Selçuk* adlı eserinde görülmektedir. Yazıcızâde Ali, Osman Bey'in atalarının Oğuz boyundan geldiğini ve bu Oğuz boyları içerisinde Kayıların öneminden bahsetmiştir.⁷ Ayrıca Dede Korkut'a ait olduğu iddia edilen rivayete yer vermiştir. Eserinde yer alan rivayette günün birinde mutlaka iktidarın Kayı soyundan gelenlerin eline geçeceğini aktarmıştır.⁸

II. Murad dönemi içerisinde tarihçilik ürünü olarak üç farklı eser türü görülmektedir. Bunlar “Tevârih-i Âl-i Osman” başlıklı anonim kronikler, saray müneccimleri tarafından hazırlanan takvimler ve Arapça- Farsça tercüme eserlerdir. *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı kronikler, Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişinden itibaren yaşanan çeşitli olayları ele alan ve sade bir dille yazılan eserlerdir. Bu anonim kronikler Fatih Sultan Mehmed ve II. Bâyezid dönemlerinde de yazılmaya devam etmiştir.⁹ Bir başka eser türü olan saray takvimlerinde ise sultanların faaliyetleri hakkında bilgi vermenin yanı sıra yaşanan doğal felaketler ve salgın

⁶ Aldo Gallotta, “Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme”, Elizabeth A. Zachariadou (Ed.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 46.

⁷ Feridun Emecen, “Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı?”, Tufan Gündüz, Mikail Cengiz (Ed.), *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2015, s. 241, Cemal Kafadar, Yazıcızâde Ali'nin eserinin Osmanlı yönetimini meşrulaştırmak üzere Oğuzların siyasi geleneklerini kullanmaya yönelik büyük ve etkili bir teşebbüs olarak değerlendirmektedir. Bkz; Cemal Kafadar, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu İki Cihan Âresinde*, (Çev.: Ceren Çıkn), Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010, s. 149.

⁸ Gallotta, 1997, 45.

⁹ Fahameddin Başar, “İlk Osmanlı Tarihçileri”, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), *Türkler*, C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 761.

hastalıklar da kayıt altına alınmıştır.¹⁰ Son olarak bu dönem içerisinde ortaya çıkan Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye kazandırılan tarih ve coğrafya ağırlıklı tercüme eserlerin çokluğu dikkat çeker. Tarih alanında ilk tercüme örneğini İbn Bibî'nin *El-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-umûri'l-Alâiyye*" adlı eserini Türkçe'ye çeviren Yazıcızade Ali vermiştir.¹¹

Osmanlı tarihyazımında görülen bu değişimler II. Mehmed döneminde de devam etmiştir. Fatih döneminde bazı Latince ve İtalyanca kaynaklar Türkçe'ye çevrilmiştir. Yine bu dönemde Anadolu Selçuklu döneminde yazılan Türkçe eserler toplanarak incelenmiştir. Bu dönemde eserlerin yazım dili olarak Farsça ön plana çıkmıştır. Farsça'nın yazı dili olarak kullanılmaya başlanması fetihten sonra Acem diyarından getirilen İranlı tarihçilerin Osmanlı tarihçilerini etki altında bırakmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu dönemde İranlı Firdevsî'nin *Şehnâme* adlı eserinin Osmanlı tarihçileri tarafından örnek alınmıştır. Buna bağlı olarak şehnâme tarzında ilk eserler Osmanlı tarih yazıcılığında ortaya çıkmaya başlamıştır. II. Mehmed döneminde Şehdî tarafından ilk şehnâme tarzında eserin verilmesiyle birlikte şehnâmecilik geleneği Osmanlı tarih yazıcılığına girmiştir. Yarı resmi tarihçilik ya da saray tarihçiliği olarak da ifade edilen şehnâmecilik I. Süleyman döneminde resmi memurluk halini almıştır.¹²

Fatih döneminde yazılan tarihi eserler de Şükrullah'ın Farsça olarak yazdığı *Behcetü't-tevârih* Osmanlı tarih yazımının ilk genel tarihi olma özelliğini taşır. Diğer bir tarihçi Enverî'nin Türkçe kaleme aldığı *Düsturname* adlı çalışması Osmanlılar dışında diğer beylik ve devletlerden bahsetmesi bakımından önemlidir. Tursun Bey'de İstanbul'un fethine katılan ve II. Mehmed dönemi olayları bizatihi yaşayan bir tarihçidir. Kaleme aldığı *Târih-i Ebü'l-feth* adlı eserinde II. Mehmed döneminin yanı sıra II. Bayezid'in saltanatının ilk altı ayını konu edinmiştir.¹³

II. Bayezid dönemi Osmanlı tarih yazıcılığında ayrı bir öneme sahiptir. II. Bayezid, Memlük ve İran'daki devletlere karşı girdiği üstünlük yarışında Osmanlı

¹⁰ Colin İmber, "İlk Dönem Osmanlı Kaynakları", Oktay Özel (Çev.), Oktay Özel, Mehmet Öz (Ed.), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 41.

¹¹ Şebabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Belleten*, C. XXXV, S. 140, Ekim 1971, s. 657.

¹² Uğur Kurtaran, "Klâsik Dönem Osmanlı Tarih Yazıcılığı", Ahmet Şimşek, Selahattin Kaymakçı, İbrahim Turan (Ed.), *3. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu Bildiler Kitabı*, Sakarya, 2014, s. 262.

¹³ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev.: Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 29.

Devleti'ne evrensel bir İslam imparatorluğu kimliğini kazandırmak için mevcut tarihyazımını yeniden ele almıştır. Buna bağlı olarak II. Bayezid dönemiyle beraber Osmanlı tarih yazıcılığında Osmanlı Devleti'nin tarihi, İslam tarihi içerisinde önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır.¹⁴ II. Bayezid, İslam tarihi içerisinde Osmanlı Devleti'nin tarihini sağlamlaştırmak adına dönemin tarihçilerine Osmanlı hanedanının büyüklüğünü ve değerini anlatan eserler kaleme almalarını istemiştir. Bizzat II. Bayezid'in emriyle İdris-i Bitlisî Farsça kaleme aldığı ve oldukça ağır bir kullandığı *Heşt Behişt* adlı eserinde ilk sekiz Osmanlı padişahını konu edinmiştir.¹⁵

Kemalpaşazâde ise *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserini Türkçe yazmış ve dönemine kadarki Osmanlı padişahları için ayrı ayrı ciltler (defterler) oluşturarak eserini hazırlamıştır. Eserinin Osmanlı tarih yazıcılığı açısından iki büyük önemi vardır. Birincisi Türkçe'nin Farsça'dan altta kalmadığını göstermiştir. İkincisi İslam tarihi içinde Osmanlıların nasıl yükseldiğini diğer Müslüman hanedanları ile karşılaştırma yaparak ortaya koyması olmuştur. Bu yaklaşım bizzat II. Bayezid'in siyaseten tarih yazıcılığına müdahalesiyle oluşmuştur.¹⁶

II. Bayezid döneminin en ünlü tarihçisi ise Âşıkpaşazâde' dir. Âşıkpaşazâde kaleme aldığı *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde bizzat şahit olduğu II. Murad ile II. Mehmed dönemi olaylarını anlatmıştır. Soru-cevap tarzında hazırlanan eseri ön plana çıkaran en önemli noktalar ise esere şahsi görüşlerin yansımaları ve bazı bölümlerde devlet erkânının tenkit edilmesi olmuştur.¹⁷ *Kitâb-ı Cihannümâ* adlı eseriyle ön plana Neşrî ise Türkçe ilk dünya tarihi kitabını yazması açısından Osmanlı tarihçiliğinde ayrı bir öneme sahiptir.¹⁸ Yine bu dönemde Oruç Beğ (Oruç b. Âdil) kaleme aldığı *Tevârih-i Âli Osman* adlı eseriyle dönemin diğer bir tarihçisidir. Oruç Beğ, kuruluştan II. Bayezid'in saltanatının ilk üç yılına kadarki süreci ele almıştır.¹⁹

¹⁴ Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", Fahri Unan (Çev.), Oktay Özel, Mehmet Öz (Ed.), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 115.

¹⁵ Ahmet Güneş, "Tarih, Tarihçi ve Meşruiyet", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 17, 2005, s. 19.

¹⁶ Abdülkadir Özcan, "II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 2, 2013, s. 148-149.

¹⁷ V. L. Menage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", Salih Özbaran (Çev.), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9, İstanbul, 1978, s. 235; Özcan, 2013, 146-147.

¹⁸ Necdet Öztürk, "Osmanlılar'da Tarih Yazıcılığı Üzerine", Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 258.

¹⁹ Başar, 2002, 765.

16. yüzyılda I. Selim'in Mısır ve Suriye fetihlerinin ardından Osmanlı tarih yazıcılığında Arap tarih yazıcılığının izleri görülmeye başlamıştır. Bu yüzyılda Osmanlı tarihçilerinin tanımaya başladığı İbn-i Haldun ve diğer Arap tarihçilerinin tarih anlayışları Osmanlı tarihi eserlerine yansımıştır. Nitekim Kemalpaşazâde Arap tarihçiliğinin etkisinde kalmış ve sonraki Osmanlı tarihçilerini etkilemiştir.²⁰

Arap tarihçiliğinden etkilenen bir başka isimde 17. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğine damgasını vuran Kâtip Çelebi'dir. Kâtip Çelebi, *Düstûrû'l-Amel* adlı eserinde olaylara yaklaşım tarzı noktasında İbn-i Haldun'un tarih felsefesi ve metodolojisinin etkisinde kalmıştır. Nitekim *Keşfü'z-Zunûn* adlı eserini de Arap tarihçiliği etkisi doğrultusunda Arapça yazmıştır.²¹

Yine bu dönemde Arap tarihçiliğinin etkisiyle Osmanlı tarih yazımında padişahlara övgü mahiyetinde kaleme alınan *Selim-nâme* ve *Süleyman-nâme* gibi isimler taşıyan eserler oluşmaya başlamıştır. Nitekim İshak Çelebi, Keşfi, Hoca Sadeddin gibi Osmanlı tarihçileri Selim-nâme tarzında eserler vermişlerdir. I. Süleyman döneminde ise *Süleyman-nâme* tarzında eser verenler arasında en meşhuru Matrakçı Nasuh'tur. Nasuh, *Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* adlı eserinde I. Süleyman'ın seferlerini günü gününe kayda geçirmiş ve bunu şehir minyatürleriyle süslemiştir.²²

16. yüzyılda Fars tarih yazıcılığı Osmanlı tarihyazımı üzerindeki etkinliğini artırmıştır. Nitekim Fars tarihyazımı türü olan şehnâmecilik, I. Süleyman döneminde resmi bir kurum haline gelmiş ve devlet odaklı tarih yazımının kurumsallaşma adımı oluşturmuştur. Tarih ilminin yanında edebiyatla da uğraşan şehnameciler, eserlerini manzum olarak kaleme almışlardır. Osmanlı hanedanını ön plana çıkaran şehnâmecilik geleneği 18. yüzyıl itibariyle yerini *Vakanüvislik* makamına bırakmıştır.²³

Saray tarihçiliğinin ön plana çıkmaya başladığı 16. yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti, tarih eserlerine daha fazla ehemmiyet vermiş ve saray tarihçilerini desteklemiştir. Ayrıca 16. yüzyılla birlikte saray tarihçiliği dışında resmi olmayan

²⁰ Tekindağ, 1971, 659.

²¹ Tekindağ, 1971, 660.

²² İpşirli, 1999, 258; Başar, 2002, 248-249; Özcan, 2013, 276.

²³ Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevârih-i Âli Osman Geleneği", Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 288.

Osmanlı tarihi eserlerin sayısı da artmıştır. Özellikle bunlar arasında Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-Ahbâr* adlı eseri evrensel nitelikli olması bakımından önemlidir. O, eserinde bütün rivayetçi anlatımlara yer vermemiş sadece güvendiği ve doğruluğuna inandığı kısımlarına yer vermiştir. Üstelik olayların kritiğin yaparak Osmanlı tarih yazıcılığında tenkitçilik ekolünü başlatmıştır.²⁴

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı tarih yazıcılığında Vakanüvislik makamının kurulmasıyla birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Devlet tarafından görevlendirilen vakanüvisler olayları arşiv malzemelerinden yararlanarak kayda geçirmişlerdir. Vakanüvisler Divan-ı Hümayun'a bağlı olarak saltanatın sonuna kadar kesintisiz olarak çalışmışlardır. İlk vakanüvis Mustafa Naima meşhur eseri *Naima Tarihi*'nde 16. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin yaşadığı olayları kaleme almıştır.²⁵

Öte yandan Osmanlı vakanüvisleri arasında Batı dillerine hâkim olanların sayısı da oldukça fazladır. Nitekim bunlardan Ahmed Vasıf Efendi ve 19. yüzyıl tarihçisi Şanizâde Atıullah Efendi olaylara bakış açılarıyla ve zengin dil birikimleriyle Batı kaynaklarını incelemişler ve tenkitçi bir gözle eserlerini oluşturmuşlardır.²⁶

18. yüzyılda matbaanın açılması tarih kitaplarının çoğalmasını sağlamış, ilerleyen zaman içerisinde de toplumda tarih kitaplarına olan talep artmıştır. Yine bu dönemin sonuna doğru Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da daimî elçilikler açmasıyla birlikte Osmanlı tarih yazımında *sefâretnâme* türü eserler ortaya çıkamaya başlamış ve Avrupa'nın durumu hakkında daha fazla bilgi edinilmiştir.²⁷

1.2. TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI TARİHYAZIMI

19. yüzyıl ile birlikte Osmanlı tarih yazıcılığında yeni bir dönem başlamıştır. Tanzimat döneminde hızlanan Batılılaşma hareketi devletin kurum ve kuruluşlarında olduğu gibi Osmanlı tarihyazımında da yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Modern tarih yazıcılığının bu dönemle birlikte ortaya çıkışında

²⁴ Cornell H. Fleischer, *16. Yüzyılda Osmanlı Tarih Yazımı; Tarihçi Mustafa Âli*, (Çev.: Ayla Ortaç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 250.

²⁵ Ahmet Aydın, "Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı", Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), *Türkler*, C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 781.

²⁶ Tekindağ, 1971, 661.

²⁷ Hasan Korkut, "Osmanlı Sefâretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.2, 2003, s. 493.

Avrupa'yı tanıyan ve inceleme fırsatı elde eden aydınların büyük etkisi olmuştur. Diğer yandan Osmanlı matbuatında artan tercüme eserler Osmanlı aydınının Avrupa tarihini ve entelektüel gelişimini yakından tanıması için önemli bir imkân sağladı. Öte yandan “Tercüme Odası” ve ilk akademik müessese olarak kabul edilen “Ercümen-i Daniş”in faaliyete geçmesiyle birlikte Osmanlı tarih yazıcılığında modern tarzda eserler yazılmaya başlanmıştır. Bu anlamda Batı tarihçiliğinin etkisi altında yazılan Hayrullah Efendi'nin *Tarih-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniye* adlı eseri oldukça önemlidir. Hayrullah Efendi eserinde klasikleşen Osmanlı tarihi dışında modern bir tarih anlayışı sergileyerek Asya ve Avrupa'nın siyasî tarihlerine de yer vermiş ve bu coğrafyalardaki devletlerin politikalarını analiz etmiştir.²⁸

Modern tarihçiliğin hız kazandığı bu dönemde Ahmet Cevdet Paşa, Osmanlı tarih yazıcılığında ön plana çıkmıştır. Cevdet Paşa'nın, kaleme aldığı *Tezâkir ve Maruzat* adlı eserleri hatırat türünün ilk örnekleri olmuştur. Özellikle Onun 12 ciltlik *Tarih-i Cevdet*'i Osmanlı tarih yazıcılığında ilk kez arşiv belgelerinin kullanıldığı eserdir. Ayrıca bu eserde olaylara dair bilgiler tahlil-tenkit süzgecinden geçirilerek kaleme alınmıştır. Cevdet Paşa eserinde tarihi hadiseleri bir bütünlük içerisinde ele alarak analiz etmiştir. Üstelik eserinde sadece Osmanlı tarihi ile sınırlı kalmayıp bütün insanlık tarihini ilgilendiren konuları da işlemiştir.²⁹

Bu dönem içerisinde üzerinde durulması gereken bir başka tarihçi ise Ahmet Vefik Paşa'dır. Darülfünunda tarih felsefesi dersleri vermeye başlamış ve Fransız usulünde ders kitabı olarak hazırladığı *Fezleke-i Tarih-i Osmanî* adlı eseriyle adından söz ettirmiştir. Eserinde Osmanlı tarihini kuruluş, yükseliş, olgunlaşma ve gerileme başlıkları altında inceleyen Ahmet Vefik Paşa, kendinden sonraki tarihçileri de bu konuda etkilemiştir.³⁰ Yine bu dönemde Murad Bey (Mizancı Murad), altı cilt olarak hazırladığı *Tarih-i Umumi* adlı eseriyle ön plana çıkan başka

²⁸ Betül Başaran Alpugan, “Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları”, Güler Eren (Ed.), *Osmanlı*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 263.

²⁹ Zeki Arıkan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarihçilik”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1584-1585.

³⁰ Mükrimin Halil Yinanç, “Tanzimat’tan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, Ahmet Şimşek, Ali Satan (Haz.), *Milli Tarihin İnşası (Makaleler)*, Yazıgen Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 96.

bir tarihçidir. Murat Bey eserini Fransızca ve Rusça kaynaklarına başvurarak hazırlamıştır.³¹

Yine bu dönemde merkezi yönetimlerin, vilayetlerin ve bazı özel kurumların yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amacı taşıyan salnâmeler hazırlanmaya başlamıştır. 1847 yılından itibaren yayımlanan salnâmeler içerisinde ayrıntılı ve istatistiksel bilgiler yer almıştır. Yine bu dönemde Avrupa tarihçiliğinin metot bilgisinin bazı eserlere de yansıdığını görmekteyiz. Bu konuda Şemseddin Sami tarih-coğrafya bilgilerini derlediği *Kamûsü'l-Alâm* adlı ansiklopedik eserini hazırladı. Ayrıca Mehmed Süreyya Bey tarafından hazırlanan *Sicil-i Osmanî* adlı eseri de modern tarzda yazılan ilk biyografik eserdir.³²

19. yüzyılda Batı'da milli devletlerin doğuşuyla birlikte Avrupa tarihyazımında da millet kavramı ilk defa işlenmeye başlamış ve dünyanın birçok yerinde millileşme hareketi devletlerin tarihyazımının en önemli konusu haline gelmişti. Milliyetçilik ve tarihyazımı arasındaki bu ilişki, milli devletlerin en önemli ideoloji aracı olmuştu. Osmanlı Devleti ise milliyetçilik akımlarının hız kazandığı bir ortam içerisinde Sırp ve Yunan isyanlarıyla başlayan çözümleri durdurmak adına politikalar üretmeye başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde dağılmaya başlayan bir devleti din ve mezhep gözetmeksizin bir arada tutmayı amaçlayan Osmanlılık siyasetini doğurmuştur.³³ Bu bakımdan yeni bir Osmanlı milleti oluşturma çabaları bu dönemde en çok Namık Kemal'i etkilemiş ve kaleme aldığı eserlerinde Osmanlı tarihinin en güçlü olduğu klasik dönem hükümdarlarının faaliyetlerine ağırlık vererek dağılmaya yüz tutan devlete yeni bir ruh vermeye çalışmıştır. Namık Kemal, bu konuda tarih ilmini bir araç olarak görmüştür. Eserleri ilmi olmaktan ziyade Osmanlılık ideolojisinin etkisinde kalmıştır. Bu bakımdan eserlerinde “vatanseverlik” ve “milliyetperverlik” duyguları ön plana çıkmıştır.³⁴

Bu dönem içerisinde Osmanlılık siyaseti azınlıkların isyanlarını engel olamamıştır. Hızlı bir şekilde çöküş sürecine Osmanlı Devleti'nde birtakım

³¹ Yinanç, 2017, 99.

³² Necdet Hayta, Uğur Ünal, “Modernleşme Döneminde Osmanlı Tarih Yazıcılığı (1789-1908)”, Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye’de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 150-151.

³³ Hayta, Ünal, 2011, 146.

³⁴ Arıkan, 1985, 1587.

düşünürler devletini kurtarmanın yolunu Müslüman birliğini sağlamada görmüşlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yeni Osmanlı düşünürlerinin ortaya koyduğu eserler ile birlikte bir oluşum sürecine giren İslamcılık, II. Abdülhamit döneminde “İttihad-ı İslâm” adıyla devletin resmî ideolojisi haline gelmiştir. Buna bağlı olarak İslamcı düşünürlerin görüşleri iktidar tarafından desteklenmiştir. Onlara göre Osmanlı Devleti’nin devamlılığını sağlayacak yegâne güç İslam birliğini sağlamaktan geçmekteydi. Çünkü İslam tarihinin bir uzantısı ve İslam’ın son büyük devleti olan Osmanlı sadece İslamcılıkla kurtulabilirdi. İslamcılar düşüncelerini dönemin *Sebîlü’r-Reşâd*, *Ceride-i İlmiye*, *Beyanü’l-Hak* gibi mecmualarında açıklamışlar ve İslam birliğini sağlamak adına İslam medeniyetinin güçlü olduğu dönemleri anlatan yazılar kaleme almışlardır.

Bu mecmualarda Ahmed Naim, Said Halim Paşa, Musa Kazım, Tâhirü’l-Mevlevî gibi İslamcı düşünürler yazar kadrosunu oluşturmuş ve onların önderliğinde İslamcılık dönemin en etkili düşünce sistemi haline gelmişti. Bu durum İslamiyet’in Osmanlı-Türk kimliği üzerinde olan etkisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü kaleme alınan geleneksel Osmanlı tarihlerinin çoğunluğu İslam’ın ilk doğuş evresinden başlayarak İslam medeniyetine hizmet etmiş Müslüman devletlerin tarihinden bahseder ve en son hilafet sancağını elinde bulunduran Osmanlı tarihi ile sonlandırılırdı. Şüphesiz bu durum İslamcılar tarafından bu dönemde de kullanılmıştır.³⁵

Bu dönemin ikinci yarısından sonra ise Osmanlı tarih yazıcılığında farklı bir ideoloji olan “*Türkiye Türklerindir*” düşüncesinde eserler ortaya konulmaya başlamıştır. Özellikle Avrupa’da başlayan Türkoloji alanındaki çalışmalar Osmanlı Türklerini etkilemiş ve J. De Guignes, Armenius Vambery ve Leon Cahun gibi Avrupalı şarkiyatçıların eserleri tercüme edilmeye başlanmıştır. Söz konusu bu ideolojinin Osmanlı’da ilk temsilci olarak kabul edilen Ahmed Vefik Paşa Ebu’l-Gazi Bahadır Han’ın yazılarını *Şecere-i Türkî* adıyla Çağatayca’dan Batı Türkçesi’ne tercüme etti. Öte yandan Ahmet Vefik Paşa eserlerinde Türklerin tarih ve dil bakımından sadece Osmanlılar ile sınırlı olmadığını bilakis Asya’ya kadar uzanan eski bir tarihinin olduğunu göstermiştir.³⁶

³⁵ Mehmet Kaan Çalen, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 266-267.

³⁶ Hayta, Ünal, 2011, 149.

Yine bu dönemde Ahmet Vefik Paşa'nın çağdaşı olan Askeri Okulları Nazırı Süleyman Paşa'da *Tarih-i Âlem* adlı eserinde J. De Guignes'in *Historie Generale des Huns, des Turcs, des Mongols* (*Hunların Türklerin Moğolların ve daha sair Tatarların Tarihi Umumisi*) yapıtını kaynak olarak kullanmış ve eserinde ilk kez İslam öncesi Türk tarihine ait bir bölüme de yer vermiştir. Süleyman Paşa, eserinde Türklerin ilk atalarının Hunlar olduğunu ortaya koyarak bu dönemde Türkçülüğün askeri okullarda da yükselmesini sağlamıştır.

Avrupa'daki Türkoloji çalışmalarında Osmanlı Türklerini en fazla etkileyen ve Türkçülüğün doğuşuna hizmet eden isim Leon Cahun'dur. Özellikle Onun *Asya Tarihine Giriş* adlı eseri başta Ziya Gökalp, Necib Asım gibi birçok Türkçü aydın üzerinde etki bırakmıştır. Gökalp, 1896 yılında İstanbul'a geldiğinde ilk okuduğu kitabın Cahun'un eseri olduğunu belirterek eserin Türkçülük ülküsünü teşvik etmek üzere yazıldığını ileri sürmüştür. Cahun, eserinde Türkler ve Moğolların, Pers ve Çin uygarlıklarına nazaran geride hiçbir şey bırakmadıklarını ve sadece askeri güçleriyle adlarından söz ettirdiklerini ifade etmiştir.³⁷

Cahun'un Türklere karşı görüş ve düşüncelerinin çoğunlukla olumsuz olduğunu söyleyen Taner Timur'a göre dönemin Türkçüleri Cahun'un eserindeki olumlu düşünceleri daha çok benimsemişlerdi. Ayrıca Cahun'un Türkçüler üzerindeki asıl etkisi II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır. Nitekim Cahun, II. Meşrutiyet döneminde Türk ruhuna bir arayış içerisinde olan Türkçülere bu ruhun İslamiyet'te olmadığını bilakis Orta Asya topraklarında var olduğunu göstermiştir.³⁸

Cahun'un etkisinde kalarak ortaya koyduğu eserler ve ideolojik düşünceleri ile bu dönemde adından söz ettirmeye başaran Necip Asım (Yazıksız) ise Osmanlı Türklerinin yetiştirdiği ilk Türkolog olarak kabul edilir. Necip Asım, Cahun'un eserinin Türklere ait olan kısmını Türkçeye çevirmiş ve kendisinin eklemeleri ile birlikte 1899 yılında *Türk Tarihi* adlı eserini yayımlamıştır. Bununla birlikte Türk

³⁷ Mustafa Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 108-109.

³⁸ Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1986, s. 113-114.

tarihinin ufkunu genişleten Orhun Kitabeleri' nin Türkçe'ye tercümesi de Necip Asım tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁹

Osmanlı Türkolojisini etkileyen bir başka çevre ise Avrupa'da 1848 yılında başlayan ihtilallerden sonra Osmanlı'ya sığınan Macar ve Leh kökenli asker aydınlardır. Bunların arasında Osmanlı'da Türkolojinin gelişimini ve Türkçülük ideolojisinin oluşmasına katkı sağlayan Mustafa Celaleddin Paşa'dır. Celaleddin Paşa, 1869 yılında yayımladığı *Eski ve Modern Türkler* adlı eserinde İlkçağ kavimleri arasında Türklerin önemli bir konumda olduğu ileri sürmüş ve Batı medeniyetinin de Türkler tarafında kurulduğunu savunmuştur. Celaleddin Paşa'ya göre Türkler Müslüman olduktan sonra Sami medeniyeti etkisinde kalarak Batı medeniyetinden ayrılmışlardır.⁴⁰

Bu dönemde Türkolojinin ve Türkçülüğün geliştiği bir diğer mekân İdil- Ural bölgesi olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren Rusların Türkistan sahasında uyguladığı işgalci ve baskıcı politikaların doruk noktasına ulaştığı 19. yüzyılda Türkler arasında modernleşme ve Türklük bilinci oluşmaya başladı. Bu dönemde Kazan'da Şebabettin Mercani, Kayyum Nasirhani, Abdunnasır Kursavi gibi âlimler Türkçülük düşüncesinin oluşmasında etkili oldular. Özellikle bunların arasında Mercani önemli bir yere sahiptir. Mercani, ulusal bilincin oluşumunda laikleşmenin üzerinde durmuş ve reformist bir İslam anlayışı sergilemiştir. Eserlerinde Türkleri tanıtarak Türklük bilincini uyandırmaya çalışmıştır.⁴¹

Rusya'da Türkçülüğün yayılmasında ve büyük bir gelişme göstermesinde etkin olan bir diğer isim ise İsmail Gaspıralı'dır. Onun, çıkardığı Tercüman gazetesi "dilde, fikirde işte birlik" sloganıyla bütün Rusya Müslümanlarını beraber hareket etmeye davet ederek Türk varlığının korunması için birlik olmanın önemini vurgulamıştır. 1884 yılında *Usûl-ü Cedit* hareketi ile modern eğitim anlayışını geliştirmiş ve Onun sayesinde Rusya'da kısa zamanda yaklaşık beş bin civarında Usûl-ü Cedit Okulu açılmıştır. Onun fikirleri Türkistan sahasından başlayarak

³⁹ Yusuf Akçura, Necip Asım Bey'i bütün Türkler arasında Türk dillerine ve Türk harflerine ayrıca müstakil Türk tarihine dikkat çeken ilk kişi olarak addeder. Bkz; Akçuraoğlu Yusuf, *Türk Yılı 1928*, Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgör (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 376.

⁴⁰ Hasan Albayrak, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı; Millet'in Tarihinden Ulusun Tarihine*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 40.

⁴¹ Yusuf Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 53-54.

İstanbul'a kadar ulaşmış ve o dönemde Türkçü aydınlar üzerinde büyük etki bırakmıştır.⁴²

Rusya Türkleri arasında başlayan bu Türkçülük hareketi kısa zamanda büyük bir gelişim göstermiş ve Gaspıralı'nın ardından özellikle Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey gibi Türkçü aydınlar tarafından başta Osmanlı toprakları olmak üzere Türkistan sahasında da etkisini gösterecektir. Özellikle Akçura, Türk milliyetçiliğinin düşünsel ve tarihsel gelişimindeki katkılarından dolayı oldukça önemlidir. Nitekim II. Meşrutiyet dönemine giden süreçte Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı makalesinde Türkçülük ideolojisine tek kurtuluş yolu olarak bakmıştır.⁴³

1.3. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İDEOLOJİK TARİHÇİLİK

Devletin çöküşü engellemek adına halifelik makamının gücüyle Araplarla yakın ilişkiler kuran ve hilafet etrafında İslam birliğini amaçlayan II. Abdülhamit'in İttihat-ı İslâm politikası Müslüman topluluklar arasında yayılan milliyetçilik akımı karşısında zayıflamıştır. En nihayetinde 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ve daha sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetimi devralmasıyla birlikte İttihat-ı İslâm siyaseti son bulmuştur. Ancak İslamcı düşünürler devletin kurtuluşu yine İslamcılık düşüncesinde bulmuşlar ve bu yönde çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Onlar düşüncelerini İslam medeniyetine dayandırmış ve kaleme aldıkları yazılarında Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu geçmiş dönemlerde güçlü olan İslam medeniyetine geri dönüşte görmüşlerdir. Öte yandan İslam dininin sancaktarlığını yapan en büyük devlet olarak gördükleri Osmanlı Devleti'nin bu gerilemesinin geçici olduklarını savunmuşlardır.⁴⁴

II. Meşrutiyet yıllarında yönetimde etkin olan İttihat ve Terakki Partisi'nin Türkçülük ideolojisi Osmanlı Devleti içerisinde daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Özellikle zemini Tanzimat döneminde atılan Türkçü tarih anlayışı da bu dönemde olgunlaşmıştır. Türklük vurgusu bu dönemde okulların tarih ders kitaplarına da yansımış ve İslam öncesi Türk tarihinin ön planda tutulduğu konular işlenmeye başlanmıştır. Bu durum yalnızca okullarla sınırlı kalmamış ve Türkçülük

⁴² Sarıay, 1994, 55-57.

⁴³ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 80-81.

⁴⁴ Oral, 2019, 119.

ideolojisinin tarih anlayışını daha fazla yansıtmak adına İttihat ve Terakki Partisi'ne ait özel okullar açılmıştır.⁴⁵ Öte yandan yine bu dönemde İstanbul'a, Rusya ve Avrupa üzerinden gelen Türk ve Tatar aydınları Türkçülük ideolojisine sağlam bir zemin inşa etmeye çalıştılar. Bu aydınların arasında Akçura, o dönemde Türkçülerin sözcüsü olmakla birlikte Türkçü tarih anlayışının gelişiminde ön plana çıkan isim olmuştur.

Türk kimliğinin kurucu unsuru olarak Türk milletini ön planda tutan Türkçü aydınlar ile İslamcılar bu dönemde birçok tartışma yaşamışlardır. Bu tartışmalar tarih ilmini de yansıtmış ve Türkçü aydınların Türkçü tarih anlayışları İslamcı düşünürler tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle bu konuda Türkçü tarih anlayışın İslam öncesi Türk tarihi hükümdarlarını ön planda tutması İslamcıları rahatsız etmiştir. Çünkü İslamcı düşünürlere göre Müslüman olmayan Türklerin tarihini ve İslam dinine hizmet etmeyen liderlerin kabullenmesinin mümkün olmadıklarını düşünmüşlerdir. Bu yüzden de İslamcılar, Türkçüleri “dava-yı kavmiyet” yapmakla suçlamışlardır.⁴⁶

Balkan savaşlarının ardından Türkçülük ideolojisinin etkinliği artmıştır. Türkçülük ideolojisi, Osmanlılık ve İslamcılık ideolojilerine nazaran devleti kurtarmayı değil, Türk milletini esas alan milli bir devlet kurmayı amaç edinmiştir. Bu nedenle Türkçü aydınlar etnik bir tarih anlayışı sergilemiştir. Ancak Türkçüler için burada önemli bir sorun gün yüzüne çıkmıştır. Osmanlılık ve İslamcılık politikalarının hali hazırda bir geçmişlerinin olması halka inilmesini kolay kılmıştır. Ancak siyasî Türkçülük Osmanlı topraklarında milli bir şuur oluşturulabilmesi için köklü bir geçmiş anlatısına ihtiyaç duyuluyordu. Nitekim yeni oluşan milliyetçi ideolojiler ya da milli devletler kendi kimliklerine bir meşruiyet kazandırmak için tarih ilmini bir aracı olarak görmüşlerdir.⁴⁷

Türkçülüğün düşünsel yapısının sağlamlaşmaya başladığı bu dönemde teşkilatlanma faaliyetleri de başlamıştır. Akçura'ya göre Türkçülüğün teşkilatlanma devresinin ilk evresini 1908 yılında kurulan *Türk Derneği* oluşturmaktadır. İlmi Türkçülüğü yaymak adına açılan Türk Derneği'nin kurucuları arasında Akçura,

⁴⁵ Mehmet Ö. Alkan, “II. Meşrutiyet'te Resmî İdeoloji, Resmi Tarih ve Eğitim”, Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek (Ed.), *Türkiye'de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 159-161.

⁴⁶ Çalen, 2013, 275.

⁴⁷ Yahya Kemal Taştan, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s. 137.

Necip Asım, Ahmed Mithat Efendi, Veled Çelebi gibi aydınlar yer almıştır.⁴⁸ Öte yandan 1911'de *Türk Yurdu* ve 1912'de *Türk Ocağı*'nın kurulmasıyla birlikte Türkçü aydınlar kurumsallaşma süreçlerini tamamlamış ve çalışmalarını halka ulaştırmaya çalışmışlardır. Bu ilk çalışmalarda Türk dilinin geliştirilmesi ve sadeleştirilmesi üzerine yoğunlaştırılmıştır.⁴⁹

Diğer yandan Türkçüler tarih araştırmalarında Osmanlı ile sınırlı kalmayıp geniş bir coğrafyaya yayılan Türklerin siyasî olarak birleştirilebilir olduğunu da göstermeyi amaçlamaktaydı. Bu bakımdan Türkçüler hem Osmanlı toplumunun unuttuğu Türklük duygusunu ortaya çıkarmak hem de geçmişte Türk hükümdarlarının güçlü devletler kurduklarını gözler önüne sermek için tarihsel kökenleri derinlemesine incelemeye ve bu konuda yazılar kaleme almaya başladılar.

Türkçü aydınların ekseriyetle İslam öncesi Türk tarihini Türkçü tarih anlayışının merkezine yerleştirmeleri, bir yandan da geleneksel Osmanlı tarih yazıcılığına ters düşen bir yazım geliştirmelerini meydana getirdi. Özellikle Osmanlı tarihyazımında düşman olarak görülen Cengiz Han, Timur, Şah İsmail gibi hükümdarların Türkçüler tarafından büyük Türk şahsiyetleri olarak kabul edilmeleri yüzyıllardır süregelen Osmanlı tarih yazıcılığının dışına çıkıldığını gösterir. Aslında Türkçülerin savundukları görüşün temelinde yatan Türklerin bütünlüğü fikrini en iyi yansıtan örnek de bu şahsiyetlere yükledikleri vasıflarda görülmektedir.⁵⁰ Bu konuda tarihsel anlamda mekân ve zaman gözetmeyen Türkçüler, Türk tarihinin bir bütün olduğunu kurulan her devletin bir sonraki devleti kültürel ve siyasî bakımdan etkileyerek Türk tarihi içinde sürekliliğin oluştuğunu belirtmişlerdir. Bu görüşler doğrultusunda hareket eden ve dönemin en önemli Türkçüleri arasında olan Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey, Ziya Gökalp, Necip Asım, Rıdvan Nafiz gibi isimler kaleme aldıkları yazılarıyla Türkçülük ideolojisini yaymaya çalışmışlardır. Özellikle *Türk Yurdu Mecmuası* bu dönemde Türkçülüğün yayın organı olmuştur. Türk tarihine dair siyasî, kültürel, edebî alanlarda birçok makale yayımlanmıştır.

⁴⁸ Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 15-16.

⁴⁹ Oral, 2019, 124-125.

⁵⁰ Çalen, 2013, 287.

Netice olarak, II. Meşrutiyet dönemi Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset olarak adlandırdığı Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük ideolojilerinin siyasî ve fikri çatışmalarının yaşandığı bir zaman dilimini yansıtmaktadır. Bu zaman içerisinde özellikle Balkan Savaşları'nın ardından güçlenen Türkçülük ideolojisi tarihsel anlatımında milliyetçi bir yaklaşım sergilemiştir. Bu noktada Türkçü tarih anlayışı, emsali görülmemiş bir şekilde ilk defa Osmanlı tarihinin dışına çıkarak İslam öncesi Türk tarihini anlatılarının merkezine koymuşlardır. Şüphesiz bu durum genel hatlarıyla bakıldığında Türk tarihçiliğine önemli kazanımlar sağlamıştır. Nitekim Türkçü tarih anlayışı zaman ve mekân kavramlarını genişleterek geçmişte köklü bir Türk tarihinin var olduğunu göstermişlerdir. II. Meşrutiyet döneminde Türk tarihine bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşan Türkçü tarih anlayışı, Cumhuriyet dönemine de bu bakış açısını aktarmıştır.

1.4. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TARİHYAZIMI

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlatılan Millî Mücadele harekâtı zaferle sonuçlanmış ve ulusal bağımsızlık sağlanmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte de ulusal bağımsızlığın temel unsuru olan ulusal egemenlik hâkim kılınmıştır. Belli hedefler doğrultusunda hareket eden Atatürk, yeni kurulan devleti çağdaş uygarlık seviyesine çıkarabilmek için öncüsü olduğu Türk inkılaplarını sağlam zeminler üzerine oturtmaya çalışmıştır. Atatürk'ün gerçekleştirdiği inkılaplar içerisinde eğitim oldukça önemli bir yer tutmuştur. Atatürk'ün düşüncesindeki eğitim anlayışı daha Millî Mücadele'nin devam ettiği yıllarda şekillenmiş buna bağlı olarak da eğitim politikalarını belirlemek amacıyla Maarif Kongresini toplanmasını sağlamıştır. Çünkü ona göre emperyalist devletlere karşı üstünlüğün sağlanmasını güçlendirecek yegâne temel kültürel ve ekonomik özgürlüğün sürekliliğini sağlamaktan geçmektedir. Bu bağlamda Atatürk, Türk milletini tek ve ortak bir kültür çevresinde birleştirmek istemiş ve mimarı olduğu Türk inkılaplarını bu görüş doğrultusunda uygulamaya geçirmiştir. Üstelik bu durum Atatürk'ün tarih anlayışına da yansımıştır. Öyle ki Atatürk millet odaklı tarih anlayışını ön plana çıkarmıştır.⁵¹

⁵¹ Özkan İzgi, "Atatürk'ün Tarih İlmi Hakkındaki Düşünceleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 10, 1987, s. 133-134.

Atatürk, hayatı boyunca tarih ilmine yakın ilgi duymuştur. Onun tarih anlayışının oluşma evresi askeri okullardaki öğrenimi sürecinde başlamıştır. Dönemin siyasî atmosferi, Avrupa'daki siyasî gelişmeler ve Türkçü aydınların tarih görüşlerinden etkilenmiş ve tarih anlayışı bu doğrultuda gelişmiştir.⁵² Özellikle öğrencilik yıllarında Osmanlı Devleti'nin zor süreçlerden geçerken devleti çökmekten kurtarmak adına vatan ve hürriyet kavramlarını yoğun bir şekilde işleyen Namık Kemal, Türkülüğü ve Türklük duygusunu şiirlerinde işleyen Mehmet Emin Yurdakul ve idealist fikirlerini kaleme aldığı şiirlerinde gösteren Tevfik Fikret, Atatürk üzerinde derin izler bırakmışlardır.⁵³

Yine öğrencilik yıllarında Atatürk, Türk ırkının İslam öncesine kadar dayandığı noktadaki görüşler belirten tarih kitaplarını okumuş ve etkilenmiştir. Bu etkilenmenin bir neticesi olarak Atatürk, 1924 yılında öğretmenlere yaptığı konuşmasında Türklerin mazisinin düşünüleninden daha derin olduğunu ifade ederek sözlerine şöyle devam etmektedir;

*“Milletimizin âsârını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı, yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden çok asırlık Selçuklu Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil olan büyük Türk devirlerine kavuşturur. Bütün bu edvarda dikkat buyurunuz Türk kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş; nereden geldiği belirsiz bir takım rüesanın şuursuz vasıtası olmak mevkiine düşmüştür.”*⁵⁴

Atatürk, bu sözleri Türk tarihinin en eski devirleri hakkında derin bilgi sahibi olduğunu ve tarih ilmi ile yakından ilgilendiğini göstermesinin yanında ulusal bilinci oluşturma sürecinde Türk tarihini düşüncelerinin merkezine aldığı bizlere göstermektedir.

Atatürk, ulusal bilinci oluşturmada tarih ilmini bir aracı olarak görmüş ve bu doğrultuda çalışmaları sürdürmüştür. Onun bu yaklaşımına sebep olan temel etken Millî Mücadele sırasında İzmir işgalini meşru kılmaya yönelik Yunanların ortaya attıkları tarihsel yalanlar ve buna dayanarak Anadolu'da hak iddia etmeleridir. Bu durum karşısında Atatürk, Millî Mücadele döneminden itibaren bu

⁵² Haldun Eroğlu, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı ile İlgili Bazı Görüşler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.29-30, Mayıs- Kasım 2002, s. 77.

⁵³ Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler ve Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, s. 7.

⁵⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 204.

asılsız iddiaları çürütmek ve Anadolu'nun en eski çağlardan beri Türk yurdu olduğunu göstermek amacıyla tarih ilmini aracı olarak kullanmıştır. Nitekim Millî Mücadele devam ederken dahi tarih okumalarına devam eden Atatürk'ün Türk milliyetçiliğine verdiği önemi kullandığı ifadelerde görmek mümkündür. Bununla birlikte dönemin Turancılık düşüncesini ütöpik olarak görmüş ve realist bir bakış açısıyla dönemin şartları gereği Anadolu toprakları içerisinde Misakımillî'yi hâkim kılmak istemiştir.⁵⁵

Atatürk'ün bu dönemde tarih anlayışının oluşumuna etki eden başka bir husus ise Avrupalı ilim adamlarının Türk ırkı üzerine oluşturdıkları asılsız ve tarihi gerçekliği yansıtmayan görüşlerine karşı tezler oluşturmaktır. Nitekim Avrupalılar tarafından Türklerin barbar ve yağmacı bir kavim oldukları görüşlere karşın bilakis Türklerin tarih boyunca uygar bir topluluk olduklarına dikkat çekmiş ve bu asılsız iddialara karşı çıkmıştır.⁵⁶

Bu konuda Atatürk'ün 1923 yılında Neue Freie Presse adlı Viyana gazetesine verdiği demeç oldukça manidardır;

“Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa akvamı arasında Türklere karşı kin ve husumet fikirleri telkin etmişlerdir. Garp zihinlerine yerleşmiş olan bu fikirler, hususî bir zihniyet vücuda getirmişlerdir. Bu zihniyet hâlâ her şeye ve bütün hâdisata rağmen mevcuttur. Ve Avrupa ‘da hâlâ Türk ‘ün her türlü terakkiye hasım bir adam olduğu, manen ve fikren inkişafa gayrı müstait bir adam olduğu zannedilmektedir. Bu azîm bir hatadır. Cevabımı basitleştirmek için size şu misali serdedeceğim: Farz ediniz ki, karşınızda iki adam var; bunlardan biri zengin ve emrine her türlü vesait müheyya; diğeri de fakir ve elinde hiçbir vasıta mevcut değil. Bu vesait fıkdanından başka ikincinin manevi ruhu da diğerdinden hiç farkı ve mâduniyeti yoktur. İşte Avrupa ile Türkiye yekdiğerine karşı bu vaziyettedir. Bizi madun olmağa mahkûm bir kavim olarak tanımakla iktifa etmemiş olan garp, harâbîmizi tacil için, ne yapmak lazımsa yapmıştır. Garp ve Şark zihinlerinde yekdiğerine muarız iki prensip mevzubahse olduğu vakit, bunun en mühim

⁵⁵ Mustafa Oral, *İmparatorluktan Ulusal Devlete Türkiye’de Tarih Anlayışı (1908-1937)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2002, s. 109-110.

⁵⁶ Turan, 1982, 27.

membainı bulmak için Avrupa 'ya bakmalı. İşte Avrupa 'da mütemadiyen mücadele ettiğimiz bu zihniyet mevcuttur."⁵⁷

Cumhuriyet'in ilanının ardından Atatürk, yüzyıllardır süren hanedan tarihi yerine millet odaklı tarih anlayışının oluşması için çalışmaları sürdürmüştür. Türk tarihinin bir bütünlük içinde ele alınması gerekliliği savunan Atatürk, ayrıca Osmanlı tarih anlayışını da eleştirmiştir. Bu konuda Atatürk'ün en büyük eleştirisi Osmanlı Devleti zamanında Türk milletinin her alanda geri bırakılmasıdır. Öte yandan yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne meşruiyet kazandırmak için Atatürk, Osmanlı Devleti'nin birçok kurum ve kuruluşunun miladını doldurduğunu ifade ederek milli bilinci sağlam bir zemine inşa etmek için yeni kurum ve kuruluşlarına ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Öte yandan Atatürk, Osmanlı Devleti'nden miras kalan birçok kurumun yeni kurulan Türk devleti ile bağdaştıracak şekilde isimler verilmesi konusunda da çalışmalar yapmıştır.⁵⁸

Atatürk, 1924 yılında Osmanlı Devleti'nden miras kalan *Tarih-i Osmanî Encümeni* kurumunun adını *Türk Tarih Encümeni* olarak değiştirmiş ve Türk tarihine ait kaynakların araştırılması konusunda ilk ciddi çalışmalarını başlatmıştır. Bu konuda Atatürk, özellikle Türk tarihinin İslam öncesi dönemine ait kaynakların ortaya çıkmasını ve bu kaynaklardan yola çıkarak Türk tarihini modern yöntemlerle yazılmasını istemiştir. TTE kurumunda çalışmalarını yürüten ilim adamları içerisinde Yusuf Akçura, Necip Asım, Ahmet Refik gibi isimler encümenin ana kadrosunu teşkil etmişlerdir. TTE kurumu içerisinde görev alan ilim adamları arşiv çalışmalarını *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası* adlı yayın organında yayımlamaya başlamışlardır. Millet odaklı tarihyazımının zemini olarak kabul gören *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası* özellikle Avrupa'da Türk tarihi ile ilgili belgelerin satın alınma işlemlerini gerçekleştirmiştir. Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşuna kadar çalışmalarına devam eden TTE, Atatürk'ün beklentilerini karşılayamamış ve bunun üzerine kendisi tarafından kapatılmıştır.⁵⁹

⁵⁷ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, 2006, 462.

⁵⁸ Mustafa Budak, "Modernleşme Açısından Atatürk'ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarını Eleştirisi", *İlmi Araştırmalar*, S. 4, 1997, s. 66.

⁵⁹ Nevzat Köken, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002, s. 114.

Yine bu dönemde Atatürk'ün direktifleriyle Türk tarihi, Türk edebiyatı, Türk sanatı ve Türk coğrafyası sahalarında araştırma yapmak ve bunu ilim alemine kazandırmak için Türkiyat Enstitüsü kurulmuştur. Türkiyat Enstitüsünün ilk müdürü olarak ise Fuad Köprülü göreve getirilmiştir. İstanbul Dârü'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak hizmet veren Türkiyat Enstitüsü, kuruluş gayesini şu sözlerle ifade eder; “*Türklüğe ait bilumum marifet şubeleri hakkında tedkikat ve neşriyatta bulunmak ve Türkiye haricindeki müessesât-ı hârice ile tesis-i revâbıt ederek beynelmilel bir merkez-i ilmi vazifesini ifa etmek maksadıyla İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi'ne mülhak Türkiyat Enstitüsü teşkil edilmiştir.*”⁶⁰

1912 yılında kurulan Türk Ocakları, 1930 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Milliyetçilik düşüncesinin Cumhuriyet döneminde etkin olmasında rol oynayan Türk Ocakları, bu dönemde Türk tarihinin ve kültürünün araştırmalarına öncülük etmiştir. Nitekim Türk Ocakları bünyesinde *Türk Tarihi Tedkik Heyeti* kurulmuştur. Heyetin gayesi bilimsel metotlar dâhilinde Türk tarihini ve kültürünü araştırmak olmuştur. Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda kurulan heyet, Türk tarihi üzerine yaptıkları çalışmalarını hazırladıkları raporlar dâhilinde kendisine sunmuştur. Türk Tarih Tezinin nin oluşumuna ön hazırlık olan kabul edilen *Türk Tarih Tedkik Heyeti* ilk meyvelerini *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eserle vermiştir.⁶¹

1.4.1. Türk Tarih Tezi

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, milli bilinci oluşturma sürecinde en büyük yardımcısı Türk Tarih Tezi olmuştur. Türk Tarih Tezi, ümmetten millete geçiş sürecinde Türk milletini ön plana çıkarmak ve Cumhuriyet rejiminin sürekliliğini sağlamak adına ortaya koyulan bir tarihyazımı projesidir.⁶² Türk Tarih Tezi'nin oluşum evrelerinde birçok faktörden söz edilebilir. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar aldığı mağlubiyetler Osmanlı toplumunda ağır

⁶⁰ Mustafa Özkan, “Kuruluşunun 70. Yılında Türkiyat Enstitüsü”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 20, İstanbul, 1997, s. 1.

⁶¹ Mustafa Oral, *Türk Ulusunun İnşası; Ortak Tarih Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 42-43.

⁶² Can Tankut Esmen, *1928-1950 Yılları Arası Türkiye'de Avrupa Hun Tarihi Yazımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2015, s. 44.

travmalar yaşatmasına neden olmuştur. Özellikle Balkan Savaşları'nın kaybedilmesi Osmanlı toplumunu ciddi bir buhrana sürüklemiştir. Balkan Savaşları'nın ardından Türk milletini ayakta tutacak yegâne gücün milliyetçilik duygusu olduğunu savunan Türk aydınları bu dönemde etkinliği artırmış ve tarihyazımında milliyetçi bir yaklaşım sergilemişlerdir.⁶³

Birinci Dünya Savaşı'ndan da yenik ayrılan Osmanlı Devleti, 1918 yılında imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile daha da zor bir duruma düşmüştür. İlerleyen bu süreç içerisinde özellikle İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali Türk milleti için ikinci büyük hezeyana neden olmuştur. İşgallere karşı direnmeye başlayan Türk milleti, önce Kuvâ-yı Milliye birlikleri ile tepkisini ortaya koymuştur. Bu süre zarfı içerisinde Osmanlı hükümetinin imzaladığı Sevr Antlaşmasını tanımadıklarını ifade eden Atatürk, başlattığı Kurtuluş Savaşı'nda Türk milleti ile beraber işgallere karşı topyekûn bir mücadele göstermiştir. Türk milleti Atatürk liderliğinde savaşı kazanmış ve bunu Lozan Antlaşması ile belgelemiştir. En nihayetinde 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti resmen kurulmuştur.

Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkmasında öncü isim olan Atatürk, aynı zamanda bu işgaller karşısında büyük bir başarı sağlamış olması onun düşüncesinde bu tezi daha da anlamlı kılmaktadır. Öyle ki Lozan görüşmeleri sırasında Yunan temsilcisi Venizelos'un Yunanların tarihsel geçmişte Anadolu ile olan bağlantılarını ileri sürerek hak iddia etmesine karşılık olarak Türk heyeti Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda Anadolu'nun tarihinin ilk başlangıcından itibaren Türk milleti ile bağlantılı olduğu yönünde tezlerini ileri sürmüşlerdir. Nitekim Anadolu ve Mezopotamya'da ilk uygarlıkları kuran Hititler ve Sümerlerin Türk oldukları görüşünü savunarak bu bölgenin mirasçılarının Türkler olduklarını ifade etmişlerdir. Aslında bu ifadeler dönemin siyasî şartlarına göre tarih ilmine yansıtılan politik bir yaklaşımdır. Bu konuda Atatürk tarih ilmini bir aracı olarak görmüş ve Anadolu'nun her dönemde bir Türk yurdu olduğunu dünyaya duyurmuş ayrıca batılı devletlerin Anadolu üzerindeki emperyalist çıkarlarını engellemiştir.⁶⁴

⁶³ Albayrak, 2012, 17.

⁶⁴ Hüseyin Kanbur, *Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938), Milliyetçi Tarih Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2019, s. 61.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, gerçekleştirmek istediği inkılapların genel karakterine uygun olarak öncelikle Osmanlı hanedan tarih anlayışının yerine millet odaklı bir tarih anlayışına geçiş çalışmalarına başlamıştır. Bu bağlamda Türk tarihi ve kültürü üzerine incelemeler yapmak için açılan kurum ve kuruluşlar milli bilincin oluşumunda ve Türk Tarih Tezi'nin vücut bulmasında oldukça önemlidir. Nitekim 1930 yılına kadar Türk tarih Tezi'nin oluşumunda Türk Ocakları'nın önemi büyüktür. Türk Ocakları, yayım organları olan Türk Yurdu dergisinin logosunda yer alan “*Türklerin faidesine çalışır*” sözüyle milli şuurun oluşumunda önemli rol oynamıştır.⁶⁵

Türk Ocaklarının işlevinin sona ermesinin ardından bu kuruma bağlı olarak çalışan *Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Heyeti*'nin adı *Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti* adını almıştır. Bu cemiyetin kadro yapılanmasında ve programının belirlenmesinde öncü olan Atatürk, Türk tarihinin bütün yönleriyle araştırılmasını istemiştir. Öte yandan bu cemiyet yine Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda *Türk Tarihinin Ana Hatları* eserini ortaya çıkarmışlardır. Bütün bu hazırlıkların ve kurumsallaşmanın neticesinde Türk Tarih Tezi 1931 yılında büyük oranda ortaya çıkmıştır.⁶⁶

Bu dönemde Türk Tarih Tezi öncelikle Türklerin çok eski bir ırk olduğunu ileri sürmüştür. Teze göre Türkler Orta Asya'nın en eski brakisefal bir milletidir. Türk Tarih Tezi'nin burada vurgulamaya çalıştığı ırk kavramı etnik kökenden ziyade antropolojik bir anlam taşımaktadır. Nitekim bu durumun ortaya çıkması mevcut dönemde Avrupalı tarihçilerin Türk milleti üzerinde oluşturduğu olumsuz algıyı tersine çevirmek olduğu düşünülebilir. Öyle ki bu dönemin resmi tarih anlayışı Türk milletinin Orta Asya ile olan bağlantısını sürekli ön plana çıkarmış ve romantik bir yaklaşım dâhilinde sunmuşlardır. Türklerin Orta Asya milletleri içerisinde en medeni millet olduğu ve göç ettikleri her yere medeniyet götördükleri görüşlerine yer verilmiştir. Böyle bir yaklaşımla aynı zamanda resmi tarih anlayışı medeniyetin Orta Asya'da Türkler aracılığıyla doğduğunu ve birçok farklı coğrafyaya taşındığını göstermiştir.⁶⁷ Bütün bunların neticesinde Türk Tarih Tezi

⁶⁵ Firdevs Gümüşoğlu, “Türk Yurdu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 270.

⁶⁶ Büşra Ersanlı, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 803-804.

⁶⁷ Soner Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 246-248.

hem Avrupalı tarihçilerin olumsuz algısını değiştirmeye hem de vurguladıkları Orta Asya bağlantıları millet odaklı tarih anlayışını oluşturmaya çalışmıştır.

Türk Tarih Tezi'nin, alt ve üst dinamiklerine bakıldığında merkez anlatısına Türk milletini ve Türklüğü koyduğu açıkça ortadır. Romantik bir yaklaşımı da içinde barındıran Türk Tarih Tezi, Türklüğü yüceltmesinin yanında ayrıca Türk milletinin varlığını tarihten önceki devirlere kadar dayanmıştır.⁶⁸ Özellikle Türk milletinin varlığını cilalı taş devrinde de olduğunu iddia eden bu iddialar Türk tarihçiliğinde arkeolojik çalışmaların başlamasını da dolaylı olarak meydana getirmiştir. Şüphesiz bu husus Türk tarihçiliğine çok yönlü bir araştırma sahasını ve diğer beşerî bilimlerin tarih ilmiyle eş güdümlü olarak hareket etmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Türk Tarih Tezi, Türk milletinin Orta Asya'dan itibaren medeniyetler kurarak dünyanın birçok farklı bölgesine göç ettiklerinin önemle vurgulanması Türklerin tarihini sadece tarih ilmi aracılığı ile aydınlatılmayacağını göstermiştir.

⁶⁸ Şerif Taylan Akman, "Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri", *Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2011, s. 98.

2. BÖLÜM

2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE CENGİZ HAN ALGISI

2.1. TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI TARİH ANLAYIŞINDA CENGİZ HAN ALGISI

19. yüzyıl Osmanlı Devleti’ni çöküşten kurtarma formüllerinin arandığı bir dönem olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde bir üst kimlik olan Osmanlı milleti oluşturmayı amaçlayan Osmanlıcı düşünürler, tarih ilmi aracılığıyla Osmanlı’nın güçlü olduğu yükselme dönemini zihinlerde tekrar canlandırarak Osmanlıcılık düşüncesini topluma benimsetmeye çalıştılar. Bu çalışmalar kısa zaman içerisinde etkisini tarih ilmi üzerinde de gösterdi. Osmanlı Devleti’nin güçlü olduğu II. Mehmed, I. Selim ve I. Süleyman dönemleri Osmanlıcı tarih anlayışı içerisinde daha fazla konu edinilmeye başlandı. Namık Kemal başta olmak üzere Tanzimat döneminin önemli Osmanlıcı düşünürleri milliyetçilik ve vatanseverlik gibi duyguları tarih ilmi aracılığıyla romantik bir anlatı içerisinde sunmaya çalıştılar. Öte yandan vatanseverlik duygusu dönemin tarih ders kitaplarında da işlenmeye başlanmıştır.⁶⁹

Geleneksel Osmanlı tarihyazımı içerisinde ortaya çıkan Osmanlıcı tarih anlayışı ekseriyetle özünü korudu. Nitekim Osmanlı Devleti’nin yükselme döneminin ön planda tutulduğu Osmanlıcı tarih anlayışında Osmanlı sınırları dışındaki Türkler ve Tatarlar üzerine olan olumsuz algı değişmedi. Tanzimat döneminde Osmanlıcı düşünürler tarafından yazılan eserlerde Cengiz Han, Timur ve Tatarlar üzerine olan olumsuz algıyı daha iyi görebilmek için Namık Kemal, Ahmet Cevdet Paşa, Şemseddin Sami, Münif Paşa, Ahmed Rasim ve Abdurrahman Şeref Bey gibi düşünürlerin yazdıklarına değinmek gerekir. Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde İslamcılık ve Osmanlıcılık düşüncesinde olan düşünürlerin Türkçü aydınlara karşı Cengiz Han ve Timur gibi şahıslarla ilgili muhalif tezlerinin başvuru

⁶⁹ Mehmet Ö. Alkan, “Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 386.

kaynakları Tanzimat döneminin Osmanlıcı düşünürlerinin kaleme aldıkları eserleri olacaktır.

Namık Kemal, dağılmaya yüz tutmuş olan Osmanlı Devleti içerisinde yeni bir Osmanlı milleti oluşturmak adına eserler meydana getiren ilk kişi olmuştur. Namık Kemal, Osmanlı Devleti'nin eski gücünü tekrar hatırlatmak babında önceki II. Mehmet, I. Selim gibi hükümdarların hayatlarını vatan sevgisiyle tekrar yazarken bir taraftan da Müslüman olmayan ve İslam medeniyetine zarar veren Cengiz Han ve Timur gibi şahıslarla ilgili geleneksel Osmanlı tarih yazımının izinde gitmiştir. Bu anlayışla, *Tercüme-i Hal-i Emir Nevruz* adlı risalesinde Cengiz Han'a karşı oldukça sert bir tutum içerisinde olmuştur.

“Hiç şüphe yoktur ki altı bin bu kadar senelik âlem-i insaniyetin mübtela olduğu devahi içinde Tufan’dan sonra en şiddetli bela, istila-yı Tattardır. Cengiz gibi kaplandan yırtıcı, yılandan hain, şeytandan müderris bir reis-i cebbarın saika-i amal-i hunharanesiyle Karakum sahralarından Asya’nın her tarafına yayılan milyon milyon vahşiler, memleket yıkmakta, insan telef etmekte tufandan bile geri kalır afetlerden değil idiler. Tufan-ı kebir, tufan ise; zuhur-ı Tattara da tufan-ı ateş veya tufan-ı hûn denilse şayestedir. Çünkü bir fırkası bir şehre hücum etse behemehal yerinde kemik yığınının, bina hakisterinden başka bir şey kalmazdı. Bir ordusu bir sahraya uğrasa elbette atları diz kapaklarına kadar kan ile yoğrulmuş çamura batmadan geçmezdi. Sübhanallah! Böyle bir beliyiye-i cihan-suzu İslam üzerine o zamanlar İslam’ın makam-ı hilafetinde bulunan (Nasır Lidinilleh) tasallut eyledi!”⁷⁰

Namık Kemal, bir başka eserinde ise Cengiz Han, Hülagü ve Timur gibi hükümdarlara karşı olumsuz tasvirlerini tekrarlar. Tarihteki Timur-Yıldırım Beyazıt mücadelesini anlattığı bölümde Timur’un “*Cengiz gibi bir mel’ûnun soyundan geldiğini*” ifade eder.⁷¹ Üstelik Timur’un Anadolu’daki faaliyetlerini değerlendirirken Onun adının her daim Cengiz Han ve Hülagü gibi zalimlerle anılacağını belirtir.⁷² Namık Kemal, eserinin bir bölümünde ise Hülagü Han’ın

⁷⁰ Namık Kemal, *Tercüme-i Hal-i Emir Nevruz*, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniye, 1305, s. 6.

⁷¹ Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi III*, Ulviye Ilgar, İhsan Ilgar (Haz.), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1971, s. 206.

⁷² Namık Kemal, 1971, 226.

Abbasi Devleti ile olan mücadelesiyle ilgili olarak İslam medeniyetinin kutsal mekânı Mescid-i Aksa ve bilim yuvası olan yerlerin Hülâgü' nün saldırıları ve tahribatları sonucunda “*Tatarların tahtadan yontma putları, insan kemiğinden yapılma kuleleri*” arasında kaybolup gittiğini söyler. Namık Kemal’e göre Cengiz Han ve Hülâgü Han’ın saldırıları İslam medeniyetinin eski gücüne ve şöhretine bir daha erişememesine neden olmuştur.⁷³

Tanzimat döneminin diğer meşhur aydınlarından olan Şemseddin Sami, modern anlamda hazırladığı ilk tarih, coğrafya ve biyografi ansiklopedisi olan *Kamûsü'l-Alâm* eserinde Cengiz Han’ı Osmanlı tarih anlayışının izlerini yansıtan bir şekilde zalim, barbar, gaddar olarak tasvir etmiştir. Şemseddin Sami, Cengiz Han’ın, dünyanın en meşhur zalimlerinden olduğunu ve güçlendiği andan itibaren kurduğu yağma ordusuyla beraber dünyaya karşı savaştığını söylemektedir. Bunun yanında Cengiz Han’ın Harezmşahlar ile girdiği mücadelenin ardından Harezm, Buhara, Semerkant gibi İslâm şehirlerini yıktığını, İslam medeniyetinin bu tarihten itibaren bir daha toparlanamadığını, askerlerinin de zevk için adam öldüren kimseler olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴

Osmanlı vakanüvisleri arasında mühim bir rol oynayan ve 19. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılığına damga vurarak Batı metodolojisine uygun eserler meydana getiren Ahmed Cevdet Paşa, kaleme aldığı *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hûlefa* adlı eserinde Peygamberler tarihinden başlayarak Türk İslam devletlerinin tarihine de değinerek Osmanlı Devleti’nin 1439 yılına kadarki siyasî hayatını konu edinmektedir.⁷⁵ Bu eserde Cengiz Han’ın Harezmşah Devleti ile olan mücadelesini ve İslam şehirlerini istila edişini ele alan Ahmed Cevdet Paşa, İslamiyet’in başlangıcından itibaren Müslümanların başına birçok olayların musallat olduğunu beyan ederken Haçlıların İslam şehirlerinde bıraktığı etkiyle Cengiz Han’ın yaptıklarını eşit görmektedir. Ayrıca kadınları ve çocukları acımasızca katleden Moğol ordularının tüyler ürpertici facialar meydana getirdiklerini beyan ederek en

⁷³ Namık Kemal, 1971, 21.

⁷⁴ Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-Alâm*, C. 3, 1308, s. 1881.

⁷⁵ Yusuf Halaçoğlu, M. Akif Aydın, “Cevdet Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 449.

sonunda “nefsimizin ve düşmanların şerrinden Allah’a sığınırız.” diye dua ederek sözlerini tamamlar.⁷⁶

Ahmed Cevdet Paşa’nın Cengiz Han’a karşı olumsuz tasvirlerini *Târîh-i Cevdet* adlı eserinde de görmekteyiz. Cengiz Han’ın ve ahfadının ilk ortaya çıkış anından itibaren fitnenin ve zalimliğin zuhur ettiğini ifade eder.⁷⁷ Ahmed Cevdet Paşa, İslam medeniyetinin 13. yüzyıldaki durumunu değerlendirirken Cengiz Han’ın Batı seferlerini; “*lakin ol asırda memalik-i İslamiyye daha büyük bir musibete duçar olmuştu. Şöyle ki o zamanlar Moğol ve Tatarların hengâme-i cuş u huruşları hengamı olarak Cengiz Han huruç ile Turan ve İran memleketlerini tahrip etmişti*”⁷⁸ şeklinde değerlendirir. Ayrıca Cengiz Han’ın askeri unsurlarını ifade eden Tatar kavramını da olumsuz tanımlayan Ahmed Cevdet Paşa, eserinin birçok bölümünde “fitne-i Cengiz, fitne-i Tatar” tasvirleri sık sık tekrarlanır. Hem bir devlet adamı hem de döneminin en ünlü bir tarihçisi olan Ahmed Cevdet Paşa özellikle İslamcı ve Osmanlıcı düşünürler üzerinde çok büyük etki yarattı. Bundan dolayıdır ki İslamcı düşünürlerin Cengiz Han üzerine kaleme aldıkları eser ya da makalelerinin en çok müracaat kaynağı Ahmed Cevdet Paşa’nın eserleri olmuştur.

Yine bu dönemde Osmanlı resmi tarihçiliğinin son vakanüvisi olan Abdurrahman Şeref Bey’in *Devlet-i Osmâniyye* adlı eserinde de Cengiz Han ve ahfadına karşı yine olumsuz tasvirleri görülür. Eserinde “fitne-i Tatar”, “fitne-i Cengiz”, gibi kavramları sık sık tekrar eden Abdurrahman Şeref, Moğol-Harezmsah mücadelesini “*Cengiz, iki üç adamının intikamını İslam âlemini harap ederek aldı*” şeklinde yorumlar. Ayrıca Kayıların fitne-i Tatar’ın zulümlerinden kaçarak Anadolu’ya geldiklerini ifade eder.⁷⁹

Tanzimat döneminin önemli aydınlarından ve devlet adamlarından olan bir başka isim Münif Mehmed Paşa, çıkardığı *Mecmuâ-i Fünun* dergisinde Cengiz Han üzerine bir yazı dizisi yayımlar.⁸⁰ Münif Paşa, yazısında Cengiz Han’ın yani Timuçin’in hükümdar olana kadarki yaşamını ele alarak, yapmış olduğu fetihleri de

⁷⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hûlefa*, Mahir İz (Haz.), C. 3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 24.

⁷⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet I*, Mehmet İpşirli (Haz.), Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 2018, s. 258.

⁷⁸ Ahmed Cevdet Paşa, 2018, 33-35.

⁷⁹ Abdurrahman Şeref Bey, *Tarih-i Devlet-i Osmâniyye*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1309, s. 56-60.

⁸⁰ İsmail Doğan, “Münif Mehmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 9.

kronolojik bir şekilde vermektedir. Cengiz Han için olumsuz bir bakış açısını Münif Paşa'nın yazısında da bulmak mümkündür. O, Cengiz Han'ın bütün dünyada gelip geçmiş en büyük kan dökücü hükümdar olduğunu beyan eder.⁸¹ Bununla birlikte Moğolların Asya'nın en zalim ve en cahil kavmi olduğunu, lisanlarını dahi yazacak hafızalarının olmadığını söylemektedir.⁸²

Tanzimat dönemi içerisinde Cengiz Han'la birlikte Moğol ve Tatarlara karşı olumsuz ve düşmanca bir tutum takınıldığı aşîkârdır. Geleneksel Osmanlı tarihyazımında Osmanlı'nın sınırları dışındaki Türk ve Tatarların "öteki" olarak telakki edilmesi Tanzimat dönemi tarih anlayışında çoğunlukla devam etmiştir. Ancak bu dönemin sonlarına doğru kültürel Türkçülük faaliyetlerinin etkisiyle kısmen de olsa Cengiz Han, Timur ve Tatarlara karşı olumlu bir bakış açısının oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. Nitekim Süleyman Paşa'nın 1876 yılında yayımlanan ve askeri okullarda bir süre ders kitabı olarak okutulan *Tarih-i Âlem* adlı eserinde Moğollar ve Tatarlar diğer Türk toplulukları arasında değerlendirilmiştir. Ayrıca eserinin bir bölümünde Yasef'in oğlunun Türk ve Tatar milletlerinin atası olduğunu ve bunların Alınca Han dönemine kadar tek bir isimle adlandırdıklarını ifade etmiştir. Süleyman Paşa'nın bu ifadeleri geleneksel Osmanlı tarihyazımında düşman olarak addedilen Tatar kavramına karşı olan bakış açısının değişiminin ilk izlerini göstermektedir.⁸³ Bu dönemin sonlarına doğru kültürel Türkçü aydınardan Necip Asım da Leon Cahun'un *Asya Tarihine Giriş* adlı eserini esas alarak yazdığı *Türk Tarihi* adlı eserinde Tatarları Türk tarihinin içerisinde değerlendirmiştir. Tanzimat döneminin Türkçü aydınları tarafından Tatarlar üzerine yapılan bu değerlendirmeler ve yaklaşımlar aslında Türk tarihini bir bütün olarak gören Türkçü tarih anlayışının oluşmaya başladığını göstermektedir. Nitekim II. Meşrutiyet dönemine damgasını vuran Türkçülük ideolojisi ve Türkçü tarih anlayışı o zamana kadar emsali görülmemiş bir şekilde hem bütün Türklük vurgusu yapacak hem de Osmanlıcı ve İslamcılar tarafından lanetle yâd edilen Cengiz Han ve Tatarları sahiplenici bir tutum sergileyeceklerdir.

⁸¹ Münif Mehmed Paşa, "Cengiz Han", *Mecmua-i Fünun*, C. IV, S. 37, İstanbul, Rebiü'l-Âhir 1283, s. 151.

⁸² Münif Mehmed Paşa, "Cengiz Han-2", *Mecmua-i Fünun*, C. IV, S. 39, İstanbul, Rebiü'l-Âhir 1283, s. 214.

⁸³ A. Ahat Andican, *Emir Timur Tarih-Siyaset-Miras*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019, s. 735.

2.2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ TÜRKÇÜ TARİH ANLAYIŞININ TARİHSEL FİGÜRÜ CENGİZ HAN

II. Meşrutiyet döneminde Türkçülük, Osmanlıcık ve İslamcılık ideolojileri siyasetten tarihe birçok alanda mücadele içindeydi. Tartışmaların odak noktasını oluşturan Türkçüler, 20. yüzyılın ilk çeyreğine damga vurarak Tanzimat döneminin kültürel Türkçülük anlayışına siyasî bir anlam yüklemeyi başardılar. Özellikle de 1900 yılından itibaren İstanbul'a Rusya ve Avrupa üzerinden gelen Türk ve Tatar aydınları Türkçülük ideolojisini sağlam bir zemin üzerine inşa etmeye çalıştılar. Bu bağlamda Akçura'nın 1904 yılında yayımladığı *Üç Tarz-ı Siyaset* başlıklı yazısı Türkçülük ideolojisinin siyasî ayağını oluşturmanın yanında Türk milletinin ön planda tutulduğu yeni bir Türkçü tarih anlayışı ve Türkçü tarihyazımının da zeminini oluşturdu. Akçura, bu dönemde Türkçülerin sözcüsü olmakla birlikte mensup olduğu ideolojinin tarihsel yönünü halk nazarına indirgemedi ve kabul ettirmede oldukça önemli bir görevi üstlenmişti.⁸⁴

Osmanlıcılık ve İslamcılık politikalarının hali hazırda bir geçmişlerinin olması halka inilmesini kolay kılmıştır. Ancak Osmanlı topraklarında yeni filizlenmeye başlayan siyasî Türkçülüğün milli şuur oluşturabilmesi için köklü bir geçmiş inşasına girişmeleri gerekmiştir. Nitekim yeni oluşan milliyetçi ideolojiler ya da milli devletler kendi kimliklerine bir meşruiyet kazandırmak için muhakkak tarih ilmine başvurmak zorundadır.⁸⁵ Bu zorunluluktan dolayı Türkçü aydınlar geniş bir coğrafyaya yayılan Türklerin siyasî olarak birleştirilmesinin bir ütopya olmadığını göstermek için tarihte Türkleri bir çatı altında toplayabilmiş bir hükümdar arayışı içerisine girmişlerdir. Bu doğrultuda hareket eden Türkçü aydınlar bütün Türkleri tarihte birleştiren bir hükümdar olarak Cengiz Han üzerinde yoğunlaştılar.

Bu noktada Türkçülük ideolojisinin Cengiz Han motifini kullanmak istemesi pragmatist bir tavidir. Bütün Türkleri geçmişte idaresi altına alan bir kahraman olarak Cengiz Han Türkçülüğün siyasî boyutunda oldukça önemli bir figür olarak belirmiştir. Başta Akçura olmak üzere II. Meşrutiyet döneminin Türkçü

⁸⁴ François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Alev Er (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 69.

⁸⁵ Taştan, 2019, 138.

aydınları Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Rıdvan Nafiz gibi isimler tarafından çıkarılan yayınlarda yoğun bir şekilde Cengiz Han konusu işlenmeye başlandı. Zira bu konuda Akçura'nın, Türkçülerin yayın organı niteliği taşıyan Türk Yurdu Mecmuası'nın ilk sayısından itibaren *Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a göre Cengiz Han* başlıklı konferans metni makale halinde yayımlanır.

Makalenin içeriğinden söz etmeden önce Akçura'nın Cengiz Han'a yönelik ilgisinden biraz bahsetmek gerekir. Zira ilk olarak Rusya Türklerinin milli uyanış hareketi sonucu Cengiz Han ve haleflerine bakış açısının değişmesi Akçura üzerinde tesirli olmuştur. Zira milli uyanış döneminde İdil-Ural Türkleri arasında yaşanan “biz kimiz” tartışması en nihayetinde Cengiz mirası ile yeniden buluşmayı sağlamıştı. Cengiz Han çevresinde oluşan bu milli uyanış Moğollara yönelik olumlu bakış açısını da sağlamıştır. Bu olumlu yaklaşımın Türk ve Tatar kimliklerini benimseyen Ceditçiler tarafından benimsenmesi Akçura üzerinde de etkili olmuştur. Bu bağlamda Akçura'nın, Cengiz Han'a yönelik olumlu düşünceleri dönemin Osmanlı Türkçü aydınlarına göre daha erken oluşmuştur.

Osmanlı içerisinde oluşturan Türkçü tarih anlayışında Cengiz Han gibi çoğunlukla Müslüman Türkler tarafından lanetle anılan bir hükümdara yer verilmesi o dönem için oldukça yadırganacak bir durumdur. Ancak Akçura için Cengiz Han, Türkçülük ideolojisinin tarihsel anlatısının zemini olan “bütün Türk birlikteliği” düşüncesi içerisinde oldukça önemliydi. Zira ilk olarak Cengiz Han öncesinde Türk ve Moğol toplulukları dağınık bir halde iken Onun hükümdar olmasıyla birlikte bu halklar birleştirilmişti. İkinci olarak ise Cengiz Han'ın ordusu Türk-Tatar-Moğol askerlerinin karışımından oluşuyordu. Bu bağlamda Cengiz Han'ın ordusu ve tebaası içerisindeki birliktelik ve kaynaşma sonucu bir Türk-Tatar halkının oluşmasını sağlamıştı. Bütün bu hususlar Akçura için Cengiz Han döneminde Türk birliğinin gerçekleştiğinin kanıtıydı.⁸⁶ Öte yandan mevcut dönemin siyasî koşullarının farkında olan Akçura, dağılmaya yüz tutmuş Osmanlı Türkleri ile Çarlık Rusya esareti altında maddi ve manevi olarak ezilen Tatarlar arasında bir birliktelik oluşturma düşüncesi içerisinde olduğu söylenebilir.⁸⁷

⁸⁶ Georgeon, 1986, 70-71.

⁸⁷ Mehmet Kaan Çalen, “II. Meşrutiyet Döneminde İki Farklı Cengiz Han Tasavvuru”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 4, Aralık 2016, s. 228-229.

Akçura'nın bu düşüncesi aslında Cengiz Han döneminde sağlanan birlikteliğin yarattığı gücü Türk ve Tatar milletleri arasında tekrar oluşturmaktı.

Akçura, Türk-Tatar birlikteliğini sağlamak adına ilk olarak Osmanlı geleneğinde Tatarlara karşı olan olumsuz bakış açısını değiştirmeye çalışmıştır. Nitekim Akçura kaleme aldığı birçok yazısında Türklerle Tatarların aynı millet olduğunu vurgulamıştır; “Türk ve Tatarlar, daha doğrusu Türk-Tatarlar bugün bir millettir. Bugün ayrı ayrı Türkler, Tatarlar yoktur. Ancak büyük bir Türk-Tatar milleti vardır.”⁸⁸ Bu noktada konuyu Rusya Müslümanlarına bağlayan Akçura, o bölgede yaşayanların Türk-Tatar neslinden geldiğini ifade etmiştir. Öte yandan bu halkların Müslüman olduğunu ve Osmanlı Türklerinin bildiğinin aksine hepsinin Türk olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹ Akçura'nın bu ifadelerine baktığımızda aslında Osmanlı Türklerinin dikkatini o dönemde Rus esareti altında yaşayan Türk-Tatar halkları üzerine çekme girişiminde olduğunu söyleyebiliriz.

Akçura'nın Türk Yurdu Mecmuası'nda on bir sayı boyunca yayımlanan *Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a göre Cengiz Han* başlıklı konferans metni Onun düşüncesindeki Cengiz Han algısını daha iyi çözümleme konusunda oldukça önemli yer tutmaktadır. Akçura, ilk olarak Cengiz Han üzerinden geleneksel Osmanlı tarih yazımını eleştirmektedir. Akçura, Osmanlı tarihçilerinin Osmanlı Devleti'ne karşı birçok kötülüğü dokunup kendilerine zarar veren Rus Çariçesi Katerina ve Napolyon gibi şahsiyetleri anarken büyük sıfatını adının önüne eklemenin herhangi bir zararını görmeyenlerin Cengiz Han, Timur gibi şahsiyetler hakkında kaleme aldıkları eserlerde nefret dolu söylemlerde bulunmaktan hiç çekinmediklerini ifade etmektedir. Akçura, bu duruma tarihe yabancıların gözünden bakılmasını, özellikle de Arap ve Fars kaynaklarının esas alınmasının yol açtığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda Akçura; Namık Kemal ve Abdurrahman Şeref Bey gibi Osmanlı düşünürlerinin eserlerinin hiçbir şekilde araştırma zahmetinde bulunulmadan, ekseriyetle Fars etkisi altında geliştiğinden bahisle Cengiz Han, Timur ve Tatarlara bakışın düşmanca olduğunu belirtmektedir.⁹⁰

⁸⁸ Akçuraoğlu Yusuf, “Türk ve Tatarlar Birdir Türkler Medeniyete Hizmet Etmiştir”, *Altın Armağan*, İstanbul, 1328, s. 46.

⁸⁹ Akçuraoğlu, 1328, 50.

⁹⁰ Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 1, İstanbul, 24 Teşrin-i Sâni 1327, s. 17-18.

Akçura, Türk tarihi hakkında Avrupalı tarihçilerin eserlerinde çoğunlukla Türk düşmanlığı yapmasının Cengiz Han ve Timur gibi şahsiyetler üzerine oluşan olumsuz algıyı beslediğini ifade etmektedir. Akçura'nın bu ifadesi üzerinde biraz durmak gerekir. Zira Akçura'nın Cengiz Han anlatısı makalesinin adından da anlaşılacağı üzere Leon Cahun ve Wilhelm Barthold'un eserlerine dayandırılmıştır. Bu noktada Akçura, Türk düşmanlığı yapan bazı Avrupalı tarihçilere kıyasla Barthold'u sadece tarihi gerçeklerin izinde giden ve bunları eserlerinde gösteren bir tarihçi olarak tanımlar. Leon Cahun için ise Akçura: *“Onun Cengiz Han ve Türklere karşı olan olumlu düşünceleri bir taraftarlık hissi oluşturabilir. Lakin Cahun'un Türklerle olan muhabbeti bugüne kadar hislerimizi zehirleyen tarihçilerin Türk düşmanlığı karşısında hiçtir. Bununla beraber, ben Türkoğlu Türküm, her türlü taraftarlıktan uzak kalmak için Cahun'un belgelerle desteklemediği hiçbir görüşünü kabul etmedim”* ifadelerine yer verir.⁹¹ Bu noktada Akçura'nın Leon Cahun üzerine yaptığı tanımlama da ayrıca incelenmesi gereken bir başka husustur. Zira Akçura 1904 yılında yayımladığı *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı eserinde Cahun'un Cengiz Han'ın Türk olduğu ve bütün Türkleri birleştirdiği hususunda ki söylemlerine şüphe ile yaklaşmıştır. Bu şüphe doğrultusunda Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı eserinde; *“Cengiz ve Moğolların tarafını tutan müverrih Leon Cahun, o büyük Türk hanının bütün Türkleri birleştirmek gibi yüce bir maksatla Asya'yı baştan başa fethettiğini yazıyorsa da bu iddiasının tarihçe tamamen tevsik edildiği hakkında bir şey diyemem”* ifadelerine yer verir.⁹² Bu ifadelerden hareketle Akçura için II. Meşrutiyet öncesi Türkçü tarih anlayışına tarihsel bir figür arayışı içinde olmadığı söylenebilir. Üstelik dönemin siyasî şartları da göz önünde bulundurulduğunda Akçura'nın düşüncesinde Cengiz Han'ın Türklüğü ve bütün Türkleri birleştiren bir tarihsel kahraman olarak tasvir edilmesi II. Meşrutiyet döneminin uygun ortamı içerisinde gerçekleşmiştir.

Akçura, metninde Cengiz Han'ın Türklüğünü ve Onun kurduğu devletin bir Türk devleti olduğunu ileri sürmüştür. Akçura; Türklerin Asya'da kurduğu Asya Hun, Göktürk, Türk-Moğol ve Timur devletleri içerisinde en büyüğünün Cengiz Han'ın kurduğu devlet olduğunu öne sürer. Onun Moğolları ve Türkleri bir araya getirip toparlayan ve Asya'dan Avrupa'ya kadar yayılmayı başaran devletinin,

⁹¹ Akçuraoğlu, 1327, 19-20.

⁹² Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 23.

tarihin kaydettiği en büyük imparatorluk olduğunu ifade etmektedir.⁹³ Bu bağlamda Akçura'nın en büyük Türk devletleri içerisinde Osmanlı Devleti'ne yer vermemesi ve Cengiz Han'ın devleti için kullandığı “en büyük” ifadesi aynı zamanda Osmanlı tarih tasavvuruna rakip bir tarih anlayışının göstergesi olarak kabul edilebilir.

Akçura, Cengiz Han'ın mensup olduğu kavmi ve sülalesi hakkında birçok iftirayla itibarsızlaştırılmaya çalışıldığını belirtmektedir. Bu noktada Akçura Cengiz Han'ın Türk olduğunu gösteren delillerini izah etmeye çalışmıştır. Akçura bu konuda Cahun'un görüşlerine yer vermekle birlikte buradan çıkardığı Cengiz Han adına tertip edilen şecereye dayanarak Börte-Çino sülalesinin Türklerin bir kolu olduğuna kanaat getirerek Onun Türk olduğunu iddia etmiştir.⁹⁴ Bu iddialarını daha da sağlamlaştırmak adına Akçura, Cengiz isminin ne anlama geldiği konusunda Moğol tarihçisi Sanang-Setsen'in naklettiği rivayetten yola çıkarak Cengiz Han'ı eski Türk devletlerinin halefi olarak görmektedir. Üstelik Cengiz Han'ı, hükümdar yapan kurultayın eski Türk devletlerindeki kurultay merasimi özelliklerinin aynı olduğunu vurgulayarak, Cengiz Han'la eski Türk devletlerinin aralarında bir bağ olduğu kanısına varmaktadır. Bu hususta Cengiz Han'ın hükümdar olduktan sonra kullandığı iki ejder arasında kaplumbağa sembolü mührünün de eski Türk imparatorluklarına ait olduğunu ileri sürerek⁹⁵ etnik köken sorunsalına yanıt aramaya çalışmıştır.

Akçura, Cengiz Han'ın Türklüğü üzerine ileri sürdüğü delillerin ardından konuyu Türk-Tatar-Moğol birlikteliğine getirir. Bu konuda Akçura Cengiz Han'ın daha Timuçin iken Moğol, Tatar ve Türk kabilelerini bir araya getirmek için mücadele ettiğini söylemektedir. Akçura, Cengiz Han'ın Camuha ile olan mücadelesi sırasında kendisine yardım eden *Balçujenetler* (Balıkçılar) kavminin içerisinde Moğol halkıyla beraber yaşayan Türklerin ve hatta Müslüman Türklerin de var olduğunu belirterek özellikle bu kavim içinde Hasan ve Cafer adlı iki Uygur Türkü'nün varlığının birçok belgeyle ispat edildiğini söylemektedir. Bu durum üzerinden Akçura, Moğollarla, Türklerin o zamanlardan beri iç içe yaşadığını ifade

⁹³ Akçuraoğlu, 1327, 22.

⁹⁴ Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 2, İstanbul, 1 Kânûn-i Evvel 1327, s. 48-49.

⁹⁵ Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 4, İstanbul, 29 Kânûn-i Evvel 1327, s. 115-116.

ederek bu durumun oldukça kıymetli olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶ Akçura'nın bu ifadeleri üzerinde biraz durmak gerekir. Akçura, Cengiz Han'ın tebaası içerisinde Müslüman Türklere dikkat çekmesi bir bakıma İslamcı düşünürlerin tepkisini azaltmaya yönelik bir düşünce olduğu söylenebilir. Nitekim Cengiz Han'ı bu gaye ile yola çıkan bir hükümdar olarak algılayan Akçura, hem Türk-Tatar-Moğol birlikteliğine somut deliller bulması hem de Moğol ordusunun kâfir ve cani olarak algılanması karşısında bu ordunun içindeki Müslüman tebaaya da dikkat çekmek istemesi olarak düşünülebilir. Öte yandan Akçura'nın Türk-Tatar-Moğol birlikteliğine dayalı tasavvuru Türkçülük ideolojisinin anlayışında yer alan etnik, mezhep, dil, din ve kültür farklılıklarını gözetmeksizin tüm Türkleri tek bir çatı altında toplama amacına yönelik bir çabadır.

Akçura'nın Cengiz Han anlatımında üzerinde önemle durduğu başka bir konu ise Cengiz Han'ın doğu-batı seferleri olmuştur. Akçura'nın Cengiz Han'ın seferlerine yaklaşımı o güne kadar emsali görülmeeyen bir anlatımı içinde barındırır. Şöyle ki Akçura Cengiz Han'ın seferlerini; *“Türk kavim ve kabilelerinin hepsini, Gök Mongollarla karıştırıp, yerleştirip Asya'nın yegâne hâkimi kılmak emeline, vücut vermek için, geceli gündüzlü uğraşmaya başladı.”* şeklinde yorumlar. Burada Akçura'nın Cengiz Han'ın seferlerine milli bir gaye kazandırmaya çalıştığı görülmektedir. Öyle ki Akçura, Cengiz Han'ın düzenlediği seferlerin amacını bütün Türk-Tatar-Moğol topluluklarını bir çatı altında birleştirme yönündeki büyük idealist planı gerçekleştirme arzusuna bağlamaktadır. Hatta bu konudaki söylemlerini daha da ileri taşıyan Akçura, Cahun'un iddiaları doğrultusunda Cengiz Han'da var olan Türklük şuurunun sadece onda olmadığını bilakis o zamanın bütün Türk-Tatar-Moğol kabileleri arasında büyük bir Pan-Türkizm fikrinin oluştuğu kanısındadır. Bu düşünceler doğrultusunda Akçura Cengiz Han'ın Çinlilerle olan savaşlarında kendisine Türklerin intikamını Çinlilerden alan kişi olarak bakmaktadır. Bu konuda Ebülğazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türkî* adlı eserinden ve Cahun'un kaleme aldığı eserler doğrultusunda malumat veren Akçura'ya göre, Cengiz Han'ın Çin topraklarına yaptığı seferlerin ana gayesi Türk atalarının intikamını almak istemesinden kaynaklanmıştır.⁹⁷ Akçura'nın bu düşüncesinin

⁹⁶ Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 3, İstanbul, 15 Kânûn-i Evvel 1327, s. 78-81.

⁹⁷ Akçuraoğlu, Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 6, İstanbul, 26 Kânûn-ı Sâni 1327, s. 177-179.

arkasında yatan amillere bakılırsa Cengiz Han'a yüklenen Türklük vasfının arkasında duygusal bir boyut olduğu da görülecektir. Çünkü Cengiz Han'ın intikam duygusuyla Çinlilerle savaşması hem Türklüğünü vurgulaması hem de atalarına gösterdiği ehemmiyeti göstermesi açısından son derece önemlidir. Öte yandan Akçura, bu yaklaşımları ile birlikte milli bilinçlenme yolunda idealist ve Türklüğe hizmet eden bir Cengiz Han algısı çizmektedir.

Akçura'nın, Cengiz Han anlatısının en önemli yanını Onun batı seferleri oluşturmuştur. Çünkü Akçura'ya göre Cengiz Han üzerine oluşturan olumsuz algının başlangıcını batı seferleri teşkil etmiştir. Bu yüzden Akçura, o güne kadar emsali görülmeyen bir şekilde Cengiz Han'ın batı seferlerini değerlendirmiştir. Zira Akçura ilk olarak Cengiz Han'ın Harezmsahlara ile olan mücadelesinin fitilini ateşleyen olayın sadece Harezmsah şehrine giden iki üç Moğol tüccarının öldürülmesiyle başladığı hususundaki görüşlere karşı çıkmıştır. Akçura'ya göre Cengiz Han'ın batı seferleri iki büyük gaye etrafında gelişmiştir. Akçura ilk olarak tarihî İran-Turan kavgasını ileri sürmüştür. Akçura, Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinde yer alan tarihi İran-Turan kavgasının yüzyıllardır devam ettiğini belirterek bu kavgada kuvvet üstünlüğün Turani kavimlerde manevi üstünlüğünün ise İranlı kavimlerde var olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan Akçura, Cengiz Han ile Harezmsah Devleti arasındaki mücadeleye kazanan ya da kaybeden çerçevesinin dışında bakmaktadır. Ona göre Cengiz Han Turani kavimlerin Celâleddin ise İranî kavimlerin lideriydi. Akçura'nın bu ifadeleri arasında dikkat çeken husus bir Türk hükümdarı olan Celaleddin'in Fars kültürünün etkisi altında kaldığını göstermesidir. Üstelik bu ifadelerinden hareketle Akçura, Fars etkisi altında kalarak Türklüğünü unutan batı Türklerinin Cengiz Han'ın İslam dünyası üzerine yaptığı saldırılar sonucunda onu zalim, katliamcı gibi olumsuz tasvirlerle küçültmeye çalıştıklarını ileri sürmektedir. Bu bağlamda Akçura konuyu Osmanlı tarihçilerine getirerek Namık Kemal'i Turan'a karşı İranlıların savunucusu olarak görmüş ve Cengiz Han'a yüklediği olumsuz tasvirleri Fars kültürünün etkisine bağlamıştır.⁹⁸ Aslında Akçura'nın amacı Cengiz Han'ın batı seferlerine karşı oluşan istila algısını tersine çevirmek olduğu açıkça ortadadır. Üstelik Akçura'nın bu anlatımında dikkat

⁹⁸ Akçuraoğlu, "Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han", *Türk Yurdu*, S. 5, İstanbul, 12 Kânun-i Sâni 1327, s. 140-141.

eken husus oluşturduğu Trku Cengiz Han algısına karşı gelebilecek muhalif görüşleri rtmek için bu konuyu tarihi İran-Turan kavgasına bağlamasıdır.

Akçura, Cengiz Han'ın batı seferlerinin ikinci büyük gayesinin bütün Türkleri birleştirme düşüncesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Onun doğu seferleri sonucu bütün Türkleri birleştirdikten sonra bu kez batıdaki Türk kardeşlerini tek bir çatı altında toplamak için batı seferlerine çıktığını ifade etmiştir; *“Cengiz Han, bütün işlerini, siyasî ve harbi harekâtını Türk-Tatar-Moğol kavimlerini birleştirmek fikri ve arzusuyla tefsir etmiştir.”*⁹⁹ Akçura bu ifadeleriyle birlikte bir bakıma Cengiz Han'ın İslam dünyası üzerine yaptığı seferleri yağmacılık ve tahribat olmaktan çıkarmaya çalışmıştır.

İslamcı ve Osmanlıcı düşünürlerin Cengiz Han algılarına karşılık doğrudan ya da dolaylı yoldan cevaplar veren Akçura, Onun kan dökücü katliamcı bir kişilik olarak yâd edilmesine karşılık olarak *“savaşa aşure dağıtılmaya gidilmez”* sözüyle karşılık vermektedir.¹⁰⁰ Bu sözünü biraz daha açarak savaşlarda kan dökmenin tarihsel seyirde doğal kabul edilmesi gerektiğini nitekim Cengiz Han dışında tarihsel süreçte din ayrımı gözetmeksizin hükümdarların pek çok savaşa giriştiğini dolaylı yoldan da olsa anlatmaktadır. Ayrıca Moğol ordusunun yağmacı, putperest ve cani gibi sözlerle nitelendirenlere karşı da Moğol seferlerinin neticesinde büyük Asya coğrafyasının hiçbir zaman göremeyeceği disipline ve intizama kavuştuğunun altını çizerek bu görkemli intizam sayesinde o dönemde başka hiçbir devlette bulunmayan bir kudrete sahip olunduğunu söylemektedir.¹⁰¹

Akçura, Türk Yurdu Mecmuası'nın sekizinci sayısından itibaren Cengiz Han Devleti'nin yasak, tre, kanun ve teşkilat gibi unsurlarına da değinerek Cengiz Han'ın başlattığı hareketin başıbozuk bir hareket olmadığını bilakis Türklerde olduğu gibi nizamlı ve sistematik bir yapı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Akçura'nın buradaki amacı ise Cengiz Han'ın kendisinden nceki Türk devletlerinin ardılı olduğunu gösterme girişimidir. Eski Türk devletlerinin temelinde yer alan sosyal devlet anlayışına benzer bir anlayışın Moğol devleti için de geçerli olduğuna vurgu yaparak nceki Türk devletlerinde olduğu gibi intizama

⁹⁹ Akuraoglu, 26 Kânûn-ı Sâni 1327, 178.

¹⁰⁰ Akuraoglu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 7, İstanbul, 9 şubat 1327, s. 202.

¹⁰¹ Akuraoglu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 8, İstanbul, 23 şubat 1327, s. 240.

ve ordu yapılanmasına ehemmiyet verildiğini belirtmektedir.¹⁰² Bununla birlikte Akçura, eski Türk devletlerinin birçok hanlık ve kavmi idaresi altına alarak kağanlık kurduğunu ancak aynı ırktan oluşan kavim ve kabilelerin birliğinin bir süre sonra dağıldığını, aynı durumun Cengiz Han'ın devletinde de yaşandığını belirtmiştir. Ayrıca Cengiz Han'ın yaşamı boyunca farklı ırktan kavim ve kabileleri karıştırarak bir millet oluşturma çabasının olduğunu söylemektedir.¹⁰³

Akçura'nın, bundan sonraki son iki yazısında *Cengiz'in Vefatı, Tabiatı, İstibdâdı* ve *Cengiz İmparatorluğu'nun Taksim ve İnkırazı Esbabı* başlıkları altında Cengiz Han'a yüklediği vasıflar son derece önemlidir. Zira bu vasıflar Akçura tarafından Türkçü tarih anlayışı içerisinde Türkçü Cengiz Han algısını gözler önüne sermektedir. Nitekim Akçura, Cengiz Han'ı dünyanın en büyük fatihi görmekle birlikte tarihsel süreç içerisinde yer alan dâhilerin arasında kendisine yer verir.¹⁰⁴ Ayrıca Akçura, Cengiz Han'ın sosyal devlet anlayışıyla hareket ettiğini belirterek Onun milleti için çalıştığını bu gayeden hiçbir zaman sapmadığını da ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Akçura'nın, milliyetçilik, laiklik, sosyal devlet ve meclis üstünlüğü, gibi kendi döneminin popüler kavramlarını tarihi bir hükümdarda birleştirerek Cengiz Han'ı devlet nizamında kendi halkını ön planda tutarak millet esaslı çalışan bir imajla donattığı görülmektedir. Bu modern milliyetçilik kavramlarının Cengiz Han'da birleşmesi bir bakıma Akçura'nın zihninde Türkçülük ideolojisinin gerçekleşmesi halinde oluşacak Türk birliğinin nasıl bir yönetim ve teşkilata sahip olması gerektiğini de göstermektedir. Öyle ki Akçura metninin en sonunda yer alan şu sözleri Cengiz Han anlatısıyla birlikte unutulmuş Türklük duygusu ve Türk-Tatar- Moğol birliğine vurgunun mesajını içermektedir;

“Efendiler, herhangi sebeplerle olursa olsun. Tanrıkut Cengiz Hakan'ın, dünyada bir misli daha görülemeyen büyük hakanlığı taksim etti. Fakat unutmayınız ki, o

¹⁰² Bu konuda Akçura, Reşîdüddin'in eserinden verdiği bir rivayetle bunu pekiştirme çabasıdadır; *“Cengiz Han hükümdar oluncaya değin, memlekette tertip ve nizam yok idi. Küçük büyüğe, memur âmile riayet etmez, âmirler de vazifelerini hüsn-i ifa eylemezlerdi. Cengiz Han, tahta çıktığıyla her şeyi mükemmelen tanzim etti ve herkese yerini gösterdi.”*, Akçuraoğlu, 23 Şubat 1327, s. 244.

¹⁰³ Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 9, İstanbul, 9 Mart 1328, s. 268-269.

¹⁰⁴ Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 10, İstanbul, 22 Mart 1328, s. 305.

hakanlığı kuran, onu bir müddet devam ettiren Türk- Tatar-Mongol milleti elyevm mevcuttur ve bu millet o zamandan beri asla eksilmemiş, bilakis artmıştır.”¹⁰⁵

Akçura’nın Cengiz Han üzerinde oluşturduğu ideal kahraman figürüne olan ilgi çok geçmeden İstanbul matbuatında kendini göstermiştir. Akçura’nın Cengiz Han üzerinde oluşturduğu algının benzeri yine aynı yıllarda Azerbaycanlı aydın Ahmed Ağaoğlu tarafından da sergilenmeye başlanmıştır. Ağaoğlu, Türkçülük ideolojisinin yayın organı olan Türk Yurdu’nda kaleme aldığı yazılarda Türk tanımlaması yaparken ara ara Cengiz Han’a da değinerek ona düşmanca bir tavır takınan, lanetle yâd edenlere karşılık Cengizliler, Timurlular ve Safevîlerin Türk devletleri olduklarını ve bunların kurucularının da Türk hükümdarı olduklarını söylemektedir.¹⁰⁶

Türkçülük hareketinin en önemli simalarından olan Ziya Gökalp de Türk Yurdu Mecmuası’nda yayımladığı makalelerinde ve şiirlerinde Cengiz Han simgesini işleyenler arasındadır. Öyle ki Gökalp; *Ergenekon*, *Turan* ve *Altın Destan* gibi şiirlerinde romantik Türkçü bir Cengiz Han algısı ortaya koymaktadır.¹⁰⁷ Bunun yanında Ziya Gökalp, bütün Türkleri birleştirmek fikrinin bir hayal olmadığını bilakis bunun daha önce gerçekleştirildiğini eserlerinde ifade etmiştir. Öyle ki *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde Türkçülük ideolojisinin tarihsel boyutu ile ilgili şu sözlerine yer verir;

“Filhakika, Turan mefkûresi mazide bir hayal değil, bir şeniyetti. Milattan 210 sene evvel, Hun hükümdarı Mete Hunlar namı altında bütün Türkleri birleştirdiği zaman Turan mefkûresi bir şeniyet haline girmişti. Hunlardan sonra Avarlar, Avarlardan sonra Gök Türkler, Gök Türklerden sonra Oğuzlar, bunlardan sonra Kazaklar, daha sonra Kür Han, Cengiz Han ve sonuncu olmak üzere Timurlenk Turan mefkûresini şeniyet haline getirmediler mi?”¹⁰⁸

Ziya Gökalp’in bu sözlerinden anlaşılacağı üzere bütün Türklerin tek bir çatı altında toplanmaları yüzyıllar önce aralarında Cengiz Han ve Timur gibi

¹⁰⁵ Akçuraoglu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 11, İstanbul, 5 Nisan 1328, s. 329-330.

¹⁰⁶ Ahmed Agayef, “Türk Âlemi- 1”, *Türk Yurdu*, S. 1, İstanbul 17 Teşrin-i Sâni 1327, s. 15.

¹⁰⁷ Bu şiirler için bkz. Ziya Gökalp, *Kızılalma*, Hikmet Tanyu (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.

¹⁰⁸ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Mehmet Kaplan (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 24.

şahsiyetlerin de bulunduğu hükümdarlar tarafından sağlandığını ifade etmiştir. Üstelik Türkçü tarih anlayışı içerisinde Cengiz Han ve Timur'u ön plana çıkaran yaklaşımlar da Ziya Gökalp'in bu sözlerinde açıkça ortadır. Cengiz Han'ı Türk olarak kabul eden Ziya Gökalp, bunu eserlerinde de açıkça ifade etmektedir. Zira *Altun Destan ve Açıklaması* adlı yazısında Timuçin ismini “meşhur Türk hükümdarlarından Cengiz'in adı” olarak belirtmiştir.”¹⁰⁹

Mehmed Fuad Köprülü de Türk Yurdu Mecmuası'nda kaleme aldığı “Edebiyatımızda Milliyet Hissi” başlıklı yazısında Cengiz Han'ı son derece milliyetperver görmekle birlikte kendisinin bu yönünün takdire şayan olduğunu da belirtir;

“...Kable'l-İslâm, Türk adat ve ananatına şiddetle merbut ve riayetkâr olan hakanlara en iyi, en şayan-ı dikkat bir nümûne Cengiz Han'dır. Onun uzun ve pürşeref hayat-ı siyasiyesi tetkik edilirse, milliyetperverlikteki itinasının ne kadar kuvvetli hatta ifratkâr olduğu pek kolay anlaşılır...”¹¹⁰

Yine bu dönemde Türkçü aydınlardan Ziyetullah Nuşirevan da Türk tarihini çağlara ayırmada Batı tarzı yaklaşımdan ziyade Türk tarihini temel alan bir anlayışta hareket ederek Cengiz Han'ı Orta Çağ'ı kapatıp Yeni Çağ'ı açan bir hükümdar olarak kabul eder. Ayrıca Timur'la birlikte bu Yeni Çağ'ın son bulduğunu ifade etmektedir. Nuşirevan' da olduğu gibi İstanbul'un fethinin bütün Türk dünyasına yenilik getirmediğini bu yenileşmenin Cengiz ve Timur dönemlerinde meydana geldiğini söylemektedir.¹¹¹ Türk Yurdu Mecmuası'nda Cengiz Han, Türk-Tatar-Moğol birlikteliği gibi konulara oldukça ağırlık verildiği aşikârdır. Türk Yurdu Mecmuası dışında Cengiz Han üzerine Türkçüler tarafından birtakım risaleler ve kitaplar yazılmaya başlanmıştır. Bu durum artık Türkçülük ideolojisinin dayandığı tarihsel temelde Cengiz Han'a yer verildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

II. Meşruiyet döneminin ünlü Türkçü aydınlarından Rıdvan Nafiz, 1913 yılında yazdığı *Küçük Türk Tarihi* adlı eserinde Cengiz Han'ı Türk milliyetçiliği

¹⁰⁹ Ziya Gökalp, “Altun Destan ve Açıklaması”, *Makaleler II*, Süleyman Hayri Bolay (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 57.

¹¹⁰ Köprülüzade Mehmed Fuad, “Edebiyatımızda Milliyet Hissi”, *Türk Yurdu*, S. 20, İstanbul, 10 Temmuz 1329, s. 670.

¹¹¹ Çalen, 2013, 62-63.

doğrultusunda hareket eden, modern ve laik bir yönetici ve Çinlilerden Türklerin intikamını almak için savaşıyan bir hükümdar olarak tarif eder. Onun Cengiz Han'ı konu alan yazıları Akçura'nın çizdiği profile uymakla beraber anlatım tarzı olarak da Akçura'ya yakın olduğu belirtilmelidir. Rıdvan Nafiz, ilk olarak eserinde geleneksel Osmanlı tarihyazımına karşı eleştirilerini sıralar. Rıdvan Nafiz; *“Osmanlı Türklerinin tarihinin Osman Gazi ile başlayan altı yedi asırlık bir maziden ibaret olduğunu zannediyorlar”* ifadelerine yer vererek bu durumun ortaya çıkmasını geleneksel Osmanlı tarihyazımıyla ilişkilendirir. Ayrıca Osmanlı tarih kitaplarında Türk tarihinin geniş mazisinden birkaç satırla bahsedilmesini de yine bu çerçevede değerlendirir. Üstelik Osmanlı sınırları dışında yaşayan Türklerin Tatar olarak adlandırıldığını ve böylece Türklükten dışlandıklarını söyleyen Rıdvan Nafiz'e göre asıl Türklüğün; *“Tatarlar, Moğollar, Özbekler, Türkmenler gibi Türk denen ve Asya'nın yarısının, Rusya Avrupa'sının cenubunu kaplayan ulu ve şanlı soyun ufak bir şubesi”* olarak tanımlar.¹¹² Rıdvan Nafiz'in bu sözleri aslında Türkçü tarih anlayışının bir yansımasını da içinde barındırır. Çünkü Rıdvan Nafiz'in, Türkçü tarih anlayışının mekân ve zaman sınırı taşımayan genişliği içerisinde Moğol ve Tatarları Türk tarihi içerisinde değerlendirmesi bunun bariz bir göstergesidir. Yine bu bağlamda Rıdvan Nafiz'in Türk-Tatar-Moğol birlikteliğine vurgu yaptığı başka bir paragrafta Osmanlı tarih ve ders kitaplarında Tatarlar ve Cengiz Han üzerine oluşan olumsuz tasvirleri hedef alır ve bu durumun ortaya çıkış nedenini yabancı tarihçilerin Türk büyüklerine sürdüğü leke olarak görür;

*“Okuyucu veya mektepli bu satırları okuduktan sonra tabiiyetiyle Türkler ve Tatarların ayrı ayrı birer millet olduklarını düşünür, Türklüğün en büyük ve iftihara şayan kahramanı olan Cengiz Han'ı kan içici bir canavar bilir. Bu suretle bir Türkün yapmış olduğu bir tarih kitabı, ona öz kardeşini düşman, öz atasını zalim tanıtmış oluyor... Yabancıların aramıza soktukları bu ayrılıklar böyle devam edemez. Türk büyüklerinin, kahramanlarının alnına yabancı, mağlup milletlere mensup kalmaları, sürdüğü lekeleri temizlemek en büyük vazifedir.”*¹¹³

Rıdvan Nafiz eserinde Cengiz Han'ı ve faaliyetlerini Türkçü tarih anlayışı çerçevesinde değerlendirmiş ve onu Türkçülük ideolojinin simgesi haline getirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Cengiz Han'ı “Türk hükümdarlarının en

¹¹² Rıdvan Nafiz, *Küçük Türk Tarihi*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1329, s. 3-4.

¹¹³ Rıdvan Nafiz, 1329, 4-5.

büyüğü” olarak karşımıza çıkarır. Nitekim eserinde Cengiz Han’ın dünyaya büyük bir amaçla geldiğini ifade ederek, o dönemde dağınık halde ve birbiriyle mücadele halinde olan Türk kabilelerini tek bir çatı altına topladığını ve kurduğu “Türk padişahlığı” ile dünyayı zapt ettiğini ileri sürmektedir. Rıdvan Nafiz’e göre Cengiz Han’ın verdiği tüm mücadelelerin temelinde bu ideal yatar.¹¹⁴ Ayrıca Rıdvan Nafiz, “*Türkler arasında kabileciliğin son bulduğunu ve millet anlayışının ortaya çıktığını*” Cengiz Han’ın söylediği sözmüş gibi aktarır. Burada Rıdvan Nafiz’in “milliyetçi bir Cengiz Han” figürü oluşturmaya çalıştığı açıkça görülmektedir. Çin seferlerini de değerlendiren Rıdvan Nafiz, Cengiz Han’ın atası olarak gördüğü Hun Türklerinin intikamını almak için bu bölgeye hücum ettiğini ifade eder.¹¹⁵

Rıdvan Nafiz eserinde “Cengiz Han Nasıl Adamdı” başlıklı yazısında Onun Türkler tarafından her daim hürmetle anılacak bir hükümdar olduğunu, her millette olduğu gibi büyüklerin sevildiğini buna örnek olarak Fransızların Napolyon’u, Rusların Petro’yu ve Türk milletinin de Cengiz Han’ı sevdiğini belirtir. Bu ifadelerinin ardından Rıdvan Nafiz geleneksel Osmanlı tarihyazımını ve tarihçilerini eleştirir. Rıdvan Nafiz, Cengiz Han’ı övmek yerine en çirkin sözleri sarf eden Osmanlı tarihçilerinin Fars kültürü etkisi altında kaldıklarını ifade etmektedir. Çünkü eskiden beri süregelen İran-Turan kavgasında Cengiz Han’ın İranlıların karşısına bir Türk kahramanı olarak çıktığını belirten Rıdvan Nafiz, böyle bir durum karşısında İranlıların Cengiz Han’ı övecek hallerinin olmadığını söyler.¹¹⁶ Rıdvan Nafiz’in İranlılar ile Türkler arasında ezelden beri bir düşmanlık olduğunu beyan etmesi bir bakıma Akçura’nın İran-Turan kavgasını ele alış biçimiyle birebir örtüşmektedir. Bu bakımdan Rıdvan Nafiz’in, Akçura’nın tesiri altında kaldığı açıkça ortadadır.

Cengiz Han’ın kişisel özelliklerini sırasıyla açıklayan Rıdvan Nafiz’e göre Onun kimsenin dinine dokunmadığını ve o dönemlerde bunu başka bir hükümdarın yapmadığını ifade eder. Din ayrımı yapmadan bütün tebaasının hükümdarı olduğunu ve ona tabi olan milletlerin beraberce kardeş içerisinde yaşadıklarını belirtir. Üstelik Cengiz Han’ın oluşturduğu yasa ile ilgili olarak hükümdarı olduğu millet içerisinde kanunsuz iş yapanları cezalandırdığını ve bu yasalar sayesinde

¹¹⁴ Rıdvan Nafiz, 1329, 43-45.

¹¹⁵ Rıdvan Nafiz, 1329, 46-47.

¹¹⁶ Rıdvan Nafiz, 1329, 54.

halkın refah seviyesinin yükseldiğini söyler.¹¹⁷ Rıdvan Nafiz'in bu söylemleri Türkçü aydınlar tarafından Türk tarihi içerisine dâhil edilen Cengiz Han'ı modern ve birleştirici bir Türk hükümdarı imajı yaratma girişimleri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Rıdvan Nafiz'in bu söylemleri Türkçülük ideolojisinin Türk birliğini sağlamak gayesiyle de örtüşmektedir.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte güçlenen Türkçülük ideolojisinin Türkçü tarih anlayışı dönemin ders kitaplarına da yansımıştır. Dönemin Maarifi Umumiye Nezâreti, Türk ve İslâm tarihinin önemli hükümdar ve büyüklerine yer verdiği kitaplarında Cengiz Han'ın biyografisine de yer vermeye başlamıştır. Ancak Türkçü aydınların düşüncesindeki romantik anlayıştan uzak olan bu biyografide Cengiz Han'ın siyasî ve askerî faaliyetleri yer almaktadır. Ayrıca yine bu dönemde Osmanlı tarih kitaplarında Cengiz Han'a karşı olumlu yazıların olduğunu da söylemek mümkündür. Özellikle Tarihi Osmân-i Encümeni üyelerinden olan Ahmed Refik Bey'in tarih kitaplarında Cengiz Han'a karşı olumlu bir algı oluşturulmuştur. Ancak Ahmed Refik Bey'in Cengiz Han üzerine yazılarını iki dönem üzerinden değerlendirmek gerekir. Çünkü Ahmed Refik Bey, Balkan Savaşları öncesi yazdığı Osmanlı tarih kitaplarında geleneksel İslam tarih yazımının izinden giderek Cengiz Han'ı zalim, barbar ve kan dökücü olarak nitelendirmiştir.¹¹⁸ Balkan Savaşları'ndan sonra ise aynı kitaplarının yeni baskılarında değişikliğe gitmiş ve Cengiz Han'a karşı olumsuz tasvirlerine yer vermemiştir.¹¹⁹ Bu durumun ortaya çıkmasındaki temel sebebin güçlenen Türkçü tarih anlayışının Tatarlar ile olan akrabalık bağlarına vurgu yapmalarından dolayı olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Türkçü aydınların Cengiz Han'ı romantik bir bakış açısıyla değerlendirerek Turani kavimlerin en büyük hükümdarı olarak nitelendirmeleri Ahmed Refik Bey'in 1914 yılında yazmış olduğu *Tarih Okuyorum* adlı eserine de yansımıştır. Öyle ki Ahmed Refik Bey, söz konusu eserinde Cengiz Han'dan şu sözlerle bahsetmektedir;

“Cengiz Turan'ın en büyük serdarıydı. Turan eski Türklerin yurdu vatanydı. Turan'da Türkler kabile kabile yaşarlardı. Bu kabileler bir yere gelip de kuvvetli bir devlet teşkil etmezlerdi. İşte bütün bu kabileleri birleştiren Asya'ya

¹¹⁷ Rıdvan Nafiz, 1329, 55-56.

¹¹⁸ Ahmed Refik, *Küçük Târih-i Osmânî*, Hayriye ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1327, s. 4.

¹¹⁹ Ahmed Refik, *Küçük Târih-i Osmânî*, Hayriye ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1329, s. 4-5.

avucu içine alan, ordusuyla koca mekânlara hâkim olan, Türklere nizam ve kanun veren Cengiz oldu. Cengiz, “padişahlar padişahı” demektir... Dünyanın en büyük devletini vücuda getirdi. Milletini idare için kanunlar ve nizamlar koydu. Ordular teşkil etti, alaylar düzdü. Cengiz’in orduları önünde bütün devletler boyun eğdiler. Zulümden korkanlar birer birer itaat ettiler. Cengiz Turan’ın en büyük padişahı oldu.”¹²⁰

Sonuç olarak Türkçülük ideolojisi II. Meşrutiyet dönemine hem siyasî hem de tarihçilik yönünde damga vurmuştur. Türkçü Tarih anlayışı Cengiz Han’ı bütün Türkleri tek bir çatı altında topladığını göstermeye çalışmıştır. Aslında Türkçülerin amacı Cengiz Han döneminin güçlü birlikteliğini bulundukları döneme yansıtmak olmuştur. Ancak bu konuda Türkçüler, İslamcı ve Osmanlıcı düşünürlerin sert eleştirilerine maruz kalmıştır.

2.3. İSLAMCI VE OSMANLICI DÜŞÜNÜRLERİN CENGİZ HAN ELEŞTİRİSİ

Türkçü aydınların eserlerinde Cengiz Han’a karşı oluşturdıkları olumlu algı İslamcı ve Osmanlıcı düşünürlerin tepkisine yol açmıştır. İslamcı düşünürlerin Türkçülük ideolojisine karşı oluşturdıkları muhalif tutum tarih alanında Cengiz Han merkeze alınarak inşa edilmeye çalışılmıştır.

Cengiz Han üzerinden takınılan bu muhalif tavrın İslamcı düşünüş çerçevesinde belli başlı sebepleri vardır. Din noktainazarından hareket eden bu düşünürlere göre Cengiz Han bir putperestti ve en önemlisi de Müslüman Türkleri katletmişti. Cengiz Han’ın, Türkçü aydınlar tarafından Türk tarihinin içerisinde Türklüğe hizmet etmiş bir hükümdar olarak gösterilmesini garipsemişlerdir. Müşrik olarak gördükleri Cengiz Han’ın o döneme kadar görülmeyen bir anlatım ve tasvirle Türk tarihine dâhil edilmesini İslam dininden uzaklaşma ve Şamanizm inancına meyil etme olarak yorumlamışlardır. Bunu müteakip İslam öncesi Türk tarihinin ön plana çıkarılması dinsizleşme olarak algılanmıştır. İslamcı ideolojide kavmiyetçilik veya milliyetçilik yapmanın insanı dinden çıkararak en büyük günahlardan sayılması Türkçü ideolojiye karşı oluşan muhalif cephenin bir başka nedeni olmuştur. Ayrıca İslam medeniyetinin gerilemesinden Cengiz Han ve ahfadı sorumlu tutulmuştur.

¹²⁰ Ahmed Refik, *Tarih Okuyorum*, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul, 1330, s. 25-26.

Türkçü tarih anlayışının Cengiz oğullarını önemsemesi İslamcı düşünürlerin Türkçüleri İslam dinine karşı düşmanca bir tavır takınmakla suçlamalarına dayanak oluşturmuştur. Netice itibariyle İslamcı düşünürlerin Cengiz Han hakkındaki menfi düşünceleri Türkçülüğe karşı yürütülen muhalif tezleri siyaseten de desteklemek için görece önemli bir argüman niteliğindeydi.¹²¹

Bu dönem içerisinde Akçura'nın Cengiz Han anlatısıyla başlayan tartışmalarda Babanzade Ahmed Naim, Süleyman Nazif, Tâhirü'l-Mevlevî, Mehmed Fahrettin gibi İslamcı ve Osmanlıcı düşünürler *Sebîlü'r-Reşâd* ve *İctihad* gibi muhafazakâr mecmualarda Türkçülük ideolojisine karşı muhalif görüşlerini Cengiz Han üzerinden ortaya koymuşlardır. İlk olarak bu düşünürler arasında Babanzade Ahmed Naim Bey'in *Sebîlü'r-Reşâd Mecmuası*'nda yayımlanan *İslam'da Dava-yı Kavmiyet* adını taşıyan makalesi dönemin Türkçülerini ve ideolojilerini hedef alan bir yazı olarak dikkat çekmesinin yanında ayrıca dönemin İslamcı düşünürlerinin Türkçü aydınlara karşı olan muhalif görüşlerine de tercüman olmuştur.¹²² Ahmed Naim, yazısında Türkçü aydınların İslam dininde yeri olmayan kavmiyetçilik anlayışına göre ideolojilerini oluşturduklarını belirtmiştir. Ahmed Naim, Türkçülerin meydana getirmeye çalıştığı Türkçü tarih anlayışına da karşı gelerek Müslüman Türklerin tarihi dışındaki İslam öncesi tarihe olan ilgiyi putperestlik olarak nitelendirmiştir. Ahmed Naim, Türkçü aydınların İslam öncesi Türk tarihini ön plana çıkarmalarının dönemin Osmanlı toplumunda kabul görmeyeceğini de ifade etmiştir. Bu konuda Ahmed Naim, Türklerin Ergenekon'dan çıkışlarının II. Meşrutiyet yıllarında Türkçüler tarafından milli bir bayram olarak kutlamalarına karşılık olarak şu sözleri sarf etmiştir;

“Siz bir de Ergenekon'dan Kurtuluş Bayramı diye yeni bir bayramı ihya, hatta ihdas ettiniz. Kulüpleriniz gazetelerle birbirini harâretli hararetli kutladı. Siz eğer eski müşrik Şamanilerin eski hatıratını ihyaen bu bayramı millete peşkeş ediyorsanız ef'al ve ahvalinizde mühim bir tenakuza düşmekle ma'yub oluyorsunuz. Zira terakki için gözümüz müstakbelde olmalı dediğiniz halde bugün hiçbir Türkün

¹²¹ Çalen, 2016, 241.

¹²² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. II/IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 417.

kalbindeki evtar-ı hassasiyeti oynatamayacak olan bilmem kaç bin senelik hurufat-ı esâtiriyyeyi beyhude canlandırmaya çalışıyorsunuz."¹²³

Ahmed Naim, yazısında Cengiz Han merkezli muhalif görüşlerinin yanı sıra tamamen İslam öncesi Türk tarihini yok sayarak Türk milli destanlarını putperestlik ve şaman ritüelleri gibi kavramlarla geçiştirmeye çalışmıştır. Ahmed Naim, yazısının ilerleyen bölümlerinde Türkçü tarih anlayışının Cengiz Han ve ahfadına karşı olumlu bir algı yaratmasını da eleştirmiştir. Bu konuda Ahmed Naim; "*Cengiz yarasını bilmek, İlhan'ın yurdunu tanımak, Altınordu'yu anmak bize lazım değil. Mazideki işrak ile tefahür edilemez. Bize Şer'i Muhammedî'yi, İslam yurdunu, mücâhidin-i İslâm'ı bilmek, tanımak lazım*" olarak ifade etmiştir.¹²⁴

Yine bu dönemde bir başka İslamcı düşünür Mehmed Şeref Bey de Türkçü aydınların görüşlerine karşılık başta Cengiz Han meselesi olmak üzere eleştiri yazıları kaleme almıştır. Mehmed Şeref Bey'in, *İctihad* Mecmuası'nda yayımlanan *Sükût-ı İslam Tarihi Önünde Cengiz, Hülagü, Timurlenk* başlıklı yazı dizisinde Türkçü aydınların putperest ve yağmacı Moğol hükümdarlarına ideolojilerinde yer vermelerine karşı çıkarak İslam medeniyetine geri dönüşü olmayan zararlar verenlerden büyük Türk hükümdarları olarak bahsedilmesinin son derece yanlış olduğunu belirtmiştir. Mehmed Şeref Bey, yazısının devamında Cengiz Han'ın ve ahfadının İslam şehirlerini yakıp yıkması sonucu İslam dünyasında büyük bir çöküşün başladığını ve o dönemlerde ilim olarak altın çağını yaşayan Müslümanların o andan itibaren gerilemeye başladığını iddia etmiştir.¹²⁵

Mehmed Şeref Bey, Cengiz Han ordularının İslam dünyasına ait birçok eseri içerisinde barındıran medrese ve kütüphaneleri tarumar etmesinin ilim dünyasına çok büyük zarar verdiğini belirtmiştir.¹²⁶ Cengiz Han'ı medeniyetten zerrece nasibini almayan bir cani olarak nitelendiren Mehmed Şeref Bey, Onun tek

¹²³ Babanzade Ahmed Naim, "İslam'da Dava-yı Kavmiyet: Takib ve Tenkid Mecmuası Sahibi Nüzhet Sabit Beyefendi'ye", *Sebilü'r-Reşâd (Sırat-ı Müstakim)*, C. XII, S. 293, İstanbul, 10 Nisan 1330, s. 116.

¹²⁴ Babanzade Ahmed Naim, 1330, 118.

¹²⁵ Mehmed Şeref, "Sükût-ı İslam Tarihi Önünde Cengiz, Hülagü, Timurlenk-1", *İctihad*, C. 4, S. 96, İstanbul, 6 Mart 1330, s. 2162.

¹²⁶ Mehmed Şeref, "Sükût-ı İslam Tarihi Önünde Cengiz, Hülagü, Timurlenk-2", *İctihad*, C. 4, S. 97, İstanbul, 13 Mart 1330, s. 2179.

amacının medeniyetleri yıkıp yakmak ve yağmalamaktan ibaret olduğunu ifade etmiştir.¹²⁷

Akçura'nın Cengiz Han'ın Türkleri tek bir çatı altına toplamaya çalıştığı yönündeki söylemine de karşı çıkan Mehmed Şeref Bey, Onun sadece kan dökmek gibi bir amacının olduğunu üstelik istilalarının çoğunun Türk illerine yönelik olduğunun göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmuştur.¹²⁸ Bu noktada Akçura'ya karşı eleştirilerini daha da attıran Mehmed Şeref Bey, İran-Turan kavgasında Turanîler adına hizmet etmiş bir figür olarak gösterilen Cengiz Han'ın hiçbir dönem böyle bir idealinin olmadığını düşünmüştür. Cengiz Han'ın bütün Türkleri birleştirmek gibi bir gayesinin de olmadığını ileri sürerek bilakis tarihî gerçeklerin Türkçü aydınlar tarafından çarpıtılarak Cengiz Han'a milli bir kimlik inşa edilmeye çalışıldığını ileri sürmüştür. Ayrıca Mehmed Şeref Bey, Akçura ve diğer Türkçü aydınların Cengiz Han'a tarifi mümkün olmayan bir düşünceyle sahip çıkmalarına karşılık olarak şu sözleri sarf etmiştir; *"bu kanlı hakanın zalimliğiyle bizim göğüs kabartmamız, Onunla gurur duymamızda bir münasebet aramak kadar abes bir şey yoktur. Çünkü tarihi tahrif etmeksizin Türkçülerin inşa ettiği Cengiz Han imajını yaratmak mümkün değildir"*.¹²⁹

İslam tarihi üzerine çeşitli yazıları ile tanınan bir diğer İslamcı düşünür olan Tâhirü'l-Mevlevî de, çeşitli mecmualarda Türkçülük ideolojisine karşı sert bir tutum sergilemenin yanı sıra Cengiz Han için Türkçülerin inşa ettiği kahraman hükümdar algısına karşı İslamcı düşünceyle bir Cengiz Han imajı oluşturmuştur. *Sebîlü'r-Reşâd* Mecmuası'nda yayımladığı *Şeyh Sadi'nin Acıklı Bir Mersiyesi ve Onu Yazdıran Fecayi* başlığını taşıyan yazı dizisinde Cengiz Han hakkında görüş ve düşüncelerini belirtmiştir. Daha sonra Tâhirü'l-Mevlevî bu yazılarını bir risale altında toplayarak *Cengiz ve Hülagü Mezalimi* adıyla yayımlamıştır. Tâhirü'l-Mevlevî bu risalesinde ilk olarak isim vermeden Türkçü aydınların Cengiz Han ile ilgili tutumlarını eleştirmiştir:

"Bir parça açıklama yapayım fakat sözlerimin bazı aşırı larca güzel görünmeyeceğine eminim. Çünkü bu bilgileri Doğu eserlerinden aldım. Dediğim

¹²⁷ Mehmed Şeref, 1330, 2180.

¹²⁸ Mehmed Şeref, "Sükût-ı İslam Tarihi Önünde Cengiz, Hülagü, Timurlenk-3", *İctihad*, C. 4, S. 98, İstanbul, 20 Mart 1330, s. 2203-2204.

¹²⁹ Mehmed Şeref, "Sükût-ı İslam Tarihi Önünde Cengiz, Hülagü, Timurlenk-4", *İctihad*, C. 4, S. 99, İstanbul, 27 Mart 1330, s. 2230.

aşırı düşünceliler ise onları beğenmiyorlar. Hatta düşmanlıkla suçluyorlar. Zira “yasa”sına iman ve mezarına yemin eyledikleri Cengiz’in zulümlerinden söz edilmesini çekemiyorlar. Moğol vahşeti sırasında yahut en yakın zamanlarda yazılmış tarihlere güvenmiyorlar. Bunlara karşı Leon Cahun isminde bir Musevi’nin eseriyle Müslüman düşmanı bazı Avrupalıların yazdıkları kitaplara tamamen inanıyorlar.”¹³⁰

Tâhirü’l-Mevlevî, yazdığı risalesinde Cengiz Han’ın zalimliğini ve putperestliğini öne çıkaran ifadelerle yer vermiştir. Bu konuda Tanzimat döneminde Cengiz Han’ı olumsuz tasvirlerle anlatan Namık Kemal, Ahmet Cevdet Paşa, Mizancı Murad, Şemseddin Sami gibi Osmanlıcı düşünürlerin eserlerini kaynak olarak göstermiştir. Nitekim Tâhirü’l-Mevlevî, Cengiz Han’ın ortaya çıkışının İslam âlemi için büyük bir musibet olduğunu, her ne kadar daha sonra tekrar hâkimiyet İslam âlemine geçse de İslam medeniyetinin bir daha eski gücüne ve görkemine dönemediğini belirtmiştir. Ayrıca Cengiz Han döneminde yaşamış bazı İslam tarihçilerinin aktardıkları bilgileri de eleştirmiştir. Tâhirü’l-Mevlevî, Moğol hâkimiyeti dönemindeki bazı İslam tarihçilerinin Cengiz Han’ın ortaya çıkışının dönemin İslam dünyasında yaşanan ahlak bozukluğu ve karışıklığının sona ermesi için Allah tarafından “terbiye kamçısı” olarak gönderilmesine bağlamalarını kabul edilemez bulur. Bu yaklaşımda bulunanları “*Cengiz Han gibi bir kan dökücünün korkunç zulümlerini Allah’ın rızasına uydurmak derecesine kadar cüretlerini ileri götürmekten utanmamışlardır*” şeklinde itham etmiştir.¹³¹ Orta Çağ’ın teolojik yaklaşımını katılmamakla birlikte Cengiz Han ve Moğollara yönelik kızgınlığını saklamamıştır:

“Son derece kan dökücü ve zalim bir adam olup en fazla hoşlandığı şey günahsız adamları öldürmek, çocukların ve kadınların kanını dökmektir. Askeri, surf eğlence için adam öldürürlerdi. Kendisi aldığı yerlerin çoğunda bütün ahaliyi kılıçtan geçirmek emrini verirdi. Altı yüz sene içinde nice emeklerle meydana gelmiş ve hatta İslam’dan önceki kavim ve ümmetlerden de kalmış olan nice mamureleri, nice kütüphaneleri, medreseleri, rasathaneleri yok etmiştir.”¹³²

¹³⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Cengiz ve Hülagü Mezalimi*, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, İstanbul, 1322, s. 9.

¹³¹ Tâhirü’l-Mevlevî, 1322, 17.

¹³² Tâhirü’l-Mevlevî, 1322, 16.

Tâhirü'l-Mevlevî Türkçü aydınların Cengiz Han'ın bütün gayesinin Türkleri tek bir çatı altında birleştirmek olduğu yönündeki düşüncelerine karşı çıkar. Cengiz Han'ın asıl amacının Türkleri öldürmek olduğunu ileri sürerek Müslüman Türklerin yaşadığı İslam şehirlerinin yakılıp yıkılmasını bu iddiasına kanıt olarak göstermiştir:

*“Bütün Türkleri birleştirip dünya çapında muazzam bir hükümlanlık kurmak gibi yüksek bir ideal ve deha sahibi olduğu ileri sürülen Cengiz'in, insanlık âleminin ve özellikle İslam ve Türk dünyasının başına büyük bir felaket olduğu aşikârdır. Onun, Asya kıtasının göklerini alevler içinde bırakıp yerlerinde kanlar akıttığına, kül yığınları haline getirdiği Müslüman ve Türk mamurelerinin harabeleri üstünde uğursuz baykuş gibi kahkahalar salıverdiğine belki inanmayacaklar bulunur.”*¹³³

Tâhirü'l-Mevlevî, yazısının devamında yine Cengiz Han'ın bütün Türkleri birleştirmek gibi bir amacının olmadığı görüşünü desteklemek amacıyla Osmanlıların ataları olan Kayıların Cengiz Han'ın zulmünden kaçarak vatanlarını terk etmelerini delil olarak göstermiştir. Üstelik Tâhirü'l-Mevlevî, Cengiz Han için *“Türk ırkından olanların kanını içen bu herifin mezarına yemin edilmek mi, yoksa sonsuza kadar lanet okutmak mı gerektiği düşünölsün”* sorusunu okuyucularına yöneltmiş ve dönemin diğer İslamcı düşünürlerin de bu noktada sesi olmuştur.¹³⁴

Tâhirü'l-Mevlevî'nin yazısında ilginç olan bir nokta dikkat çekmektedir. Ona göre Türkçü aydınların Cengiz Han'ı ideolojilerinin tarihî figürü olarak görmelerine karşılık Türk tarihinde nice aslı Türk olan hükümdarların olduğunu unuttuklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda Tâhirü'l-Mevlevî, sadece Cengiz Han'dan rahatsızlık ve üzüntü duyduğunu belirtmiştir. *“Ben dinen Müslüman olduğum gibi ırk olarak da Türküm. Fakat dindaş ve ırkdaşlarımdan birçoğunu kesmiş, hatta atalarını yurtlarını bırakmaya mecbur etmiş olan Cengiz'in kendisiyle de oğulları ve torunlarıyla da övünmek şöyle dursun, Avrupalılar Türklerle Moğolları birleştiriyorlar, bu münasebetle beni de Cengiz'e mensup biliyorlar diye utanırım.”*¹³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, sözlerinin sonuna doğru Türkçü aydınların aradığı tarihsel kahramanın Cengiz Han olmadığını, gerçekten Türklüğe ve Müslümanlığa

¹³³ Tâhirü'l-Mevlevî, 1322, 17.

¹³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, 1332, 31.

¹³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, 1322, 46.

hizmet etmiş bir lider aranıyorsa bu kişinin Müslümanlığa hizmet etmiş Türk hükümdarlarından biri olması gerektiğini belirtmiştir. Bu hususta Türk hükümdarları arasından Sultan Alparslan, Tuğrul Bey ve Tolon Oğulları hükümdarı Ebu'l-Ceyş Humareveyh'i örnek göstermiştir.¹³⁶

Yine bu dönem içerisinde İslamcı düşünürlerinden Mehmet Fahrettin, *Sırat-ı Müstakim* Mecmuası'nda yayımlanan "İttihad-ı İslam" adlı yazısında İslam medeniyetinin önceki ve şimdiki durumunu değerlendirirken İslam medeniyetine zarar veren en büyük düşmanın Cengiz Han olduğunu, hatta Onun Haçlıların yaptıklarından daha fazla tahribata yol açtığını iddia etmiştir. Mehmed Fahrettin, İslamcı düşünürlerin Cengiz Han üzerinde oluşturduğu olumsuz algıya yakın söylemlerde bulunmuş ancak diğerlerinden farklı olarak Cengiz Han'ı döneminin Firavunu olarak görmüştür.

*"Cengiz gibi vahşî, yırtıcı, canavardan müfteris, asrının Firavun'u itlâkına şâyân bir düşman-ı insâniyyet İslâmiyet'i musallat eder, Türkistan baştanbaşa bir kan deryâsı kesilir, medeniyet-i İslâmiyye'nin altı asırlık nice ma'mureleri o ateş tufanları içinde yanar, o kan deryâları üzerinde yüzerken, Kaya Alp oğlu Süleyman Şah merhumu Cengiz'in zulmünden çekinmek bahanesiyle Mahan'dan hicrete sevk eden ve nihayet Hazret-i Ertuğrul'u Caber kalesi önünde büyük kardeşlerinden ayırıp mütereddid hatveleriyle Asya'yı Suğra'ya götüren ne idi?"*¹³⁷

Cengiz Han'ın Türkçü tarih anlayışı içerisinde değerlendirilmesinden İslamcı ve Osmanlıcı düşünürlerin duyduğu rahatsızlık sadece Türkçü aydınların makaleleri ya da eserleriyle sınırlı kalmayıp dönemin okullarında okutulan tarih ders kitaplarına da eleştirileri beraberinde getirmiştir. Ahmed Refik Bey'in *Tarih Okuyorum* adlı eserinde Cengiz Han'a karşı olumlu bir algı oluşturması İslamcı düşünürlerin eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu konu üzerine İslamcı düşünürlerden Ali Rüştü Bey, *Sebîlü'r-Reşâd* Mecmuası'nda "*Târîhî Bir Suâl: Sebîlü'r-Reşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Vasıtasıyla Ahmed Refik Beyefendi'ye*" başlıklı yazısını yayımlamıştır. Ali Rüştü Bey, yazısında çocuğuna okulda okutulan tarih ders kitabının 25. sayfasında Cengiz Han için "*Müslümanlığı ilerleten, Osmanlılar için çalışan büyük adamlarımızdan on beşincisidir*" olarak yazdığını söyler. Bu konuda

¹³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, 1322, 49-50.

¹³⁷ Mehmed Fahreddin, "İttihâd-ı İslâm", *Sırat-ı Müstakim*, C. XIII, S. 325, İstanbul, 22 Kanun-i Sani 1330, s. 98.

Ali Rüştü Bey Cengiz Han'ı çocuğuna; “*bu herif putperestin biridir. Amacı Müslümanlığı ilerletmek değil, Müslümanlığı perişan etmektir. Osmanlıların ceddî de bu mel’ûnun şerriden kaçarak kurtulmuş da bu devleti teşkil etmişlerdir.*” şeklinde anlatmıştır. Yazısının devamında Ali Rüştü Bey, Ahmed Refik Bey’e; “*bu zalim ve putperest Cengiz’e nasıl böyle bir kitabın içerisinde yer verdiğini kendisine sorarım.*” sorusunu yöneltmiştir.¹³⁸

Bunun üzerine mecmuanın bir sonraki sayısında Ahmed Refik Bey, Ali Rüştü Bey’e cevaben yayımladığı yazısında İslâm ve Osmanlı tarihi ile bağlantısından dolayı Osmanlı tarihi kitabında Cengiz Han’a yer verdiğini belirtmiştir. Ayrıca kitabında Cengiz Han’a karşı herhangi olumlu bir tasvirinin olmadığını bilakis zulümlerini anlattığını belirtir. Ali Rüştü Bey’in söylediği “*Müslümanlığı ilerleten, Osmanlılar için çalışan büyük adamlarımızdan on beşincisidir*” sözünün tamamen uydurma olduğunu ifade etmiştir. Üstelik Ahmet Refik Bey, yazısının devamında Türkçü aydınların o dönem Cengiz Han’a karşı oluşturdukları olumlu algıyı da eleştirerek; “*Bendeniz Cengiz’i taparcasına sevenlerden değilim. Halis Osmanlı Türküyüm. Cengiz’in ve Timurlenk’in ecdadımıza ettikleri fenalıkları ben de sizin kadar ayıplarım*” sözleriyle açıklamıştır.¹³⁹

İslamcı kesimin Cengiz Han üzerine kaleme aldığı yazı kervanına Osmanlıcılık düşüncesinde olan düşünürler de katılır. Nitekim bunların arasında Ahmet Ağaoğlu ile Türkçülük ve Osmanlıcılık tartışmasına giren Süleyman Nazif Bey’in *İctihad* Mecmuası’nda yayımlanan yazılarında yine Cengiz Han konusu tartışmanın merkezinde yer alır. Süleyman Nazif, yazısında Türkçülerin Cengiz Han’ı ve haleflerini kabullenmelerine karşı çıkarak kendisinin Müslüman bir Osmanlı evladı olarak Cengiz Han’ın zalimliğinden memnun olunacak bir tarafın olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Türkçü aydınların Cengiz Han’ı tarihî bir kahraman olarak görmelerine karşılık olarak Süleyman Nazif, atalarının Cengiz Han ve Timur gibi İslam medeniyetine en büyük zarar veren zalim ve putperest olmadığını bilakis İslam dinini yaymak ve İslam medeniyetine ömürleri boyunca

¹³⁸ Ali Rüştü, “Tarihi Bir Suâl: *Sebilü’r-Reşâd* Ceride-i İslâmiyyesi Vasıtasıyla Ahmed Refik Beyefendi’ye” *Sebilü’r-Reşâd*, C. XIII, S. 323, İstanbul, 8 Kanun-i Sani 1330, s. 85-86.

¹³⁹ Ahmed Refik Bey, “Fatih’te Ali Rüştü Beyefendi’ye”, *Sebilü’r-Reşâd*, C. XIII, S. 324, İstanbul, 15 Kanun-i Sani 1330, s. 93-94.

hizmet etmiş olan Selahaddin Eyyubi, Yavuz Sultan Selim gibi hükümdarların asıl ataları olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁰

Süleyman Nazif'in bu ifadelerinde Cengiz Han'ın yanı sıra Timur üzerine de bir düşmanlığın olduğu açıktır. Timur'u putperest ilan eden Osmanlıcı düşünürlerin Ankara Savaşı'nın ardından ona karşı bir düşmanlık besledikleri kuvvetle muhtemeldir. Oysaki Timur'un Müslüman olmasını göz ardı eden Süleyman Nazif, konuyu yine Cengiz Han'a bağlayarak Timur'u Onun soyundan gelen bir mel'ûn olarak tasvir etmiştir. Bu bağlamda Süleyman Nazif, Türkçü tarih anlayışının tamamen Cengiz Han'ı övmek ve onu kabullendirmek için ortaya çıktığını ifade etmiştir. Böyle bir ifadeyle birlikte Süleyman Nazif, eleştirilerinin dozunu doruk noktasına çıkararak Türkçülerin dini ve milli değerlerin içerisine Cengiz Han gibi bir zalimi katmaya çalışmasını Müslümanlığa ihanet olarak değerlendirmiştir. Üstelik Türkçüleri Cengiz Han'ı, Hz. Muhammed'in yerine koymaya çalışmakla itham eder. *"Bizim gaye-î hayalimize bin üç yüz seneden beri Hz. Muhammed şerefbaş oluyor, Onun yerine Cengiz'i ikame edemeyiz."*¹⁴¹

Süleyman Nazif, Türkçü aydınların Cengiz Han'ı Türklüğe hizmet etmiş bir kişilik olarak göstermelerine karşılık olarak Cengiz Han'ın nasıl biri olduğunu Osmanlı gençlerinin gayet iyi bildiğini ve bu yüzden damarlarında sadece Osmanlı kanının olduğunu ifade etmiştir.¹⁴² Üstelik eleştirilerinin birçok noktasında Türklüğü inkâr eden açıklamalar yapan Süleyman Nazif, buna gerekçe olarak; *"evvela buna bünyemiz, lisanımız, kafamız müsait değildir"* sözlerini ileri sürer. Bununla birlikte Türkçülerin Turan idealine yaptığı eleştirilerinin ölçüsünü kaçırarak Turan idealini dini bir tapınma olarak göstererek *"sizin Kâbe-i hayaliniz olan Turan'ı da bize ilelebet kapasınlar"* söyleminde bulunur. Hatta o dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan Türkçü aydınları mesul tutarak *"iki üç seneden beri hortlak gibi aramıza sokulan Turan kelimesi ağızlara alınmaya"*

¹⁴⁰ Süleyman Nazif, "Darü'l-Fünûn-i Osmânî Türk Tarih-i Medeniyeti Muâllimi Ahmed Agâyef Beyefendiye", *İctihad*, C. 3, Nr. 71, İstanbul, 11 Temmuz 1329, s. 1550.

¹⁴¹ Süleyman Nazif, "Ahmed Agayef Beye Cevap", *İctihad*, C. 4, Nr. 76, İstanbul, 15 Ağustos 1329, s. 1672. Ayrıca bkz; *"Bunu kimse inkâr edemez ki Sultan Osman'ın miras-ı mukaddesi Hazret-i Muhammed'in metrukât-ı mübarekesiyle kabil-i muhafazadır. Cengiz'in yâd-ı mezâlimiyle değil"*, Süleyman Nazif, "Ahmed Agayef Beyefendi'ye", *İctihad*, C. 3, Nr. 74, İstanbul, 1 Ağustos 1329, s. 1621-22.

¹⁴² Süleyman Nazif, "Cengiz Hastalığı", *İctihad*, C. 3, Nr. 72, İstanbul, 18 Temmuz 1329, s. 1574.

başlandığından beri Osmanlı'da musibetler eksik olmuyor” şeklinde yorumlamıştır.¹⁴³

İslamcı ve Osmanlıcı düşünürler Türkçü aydınlara karşı olan eleştirilerini daha da artırarak onları dinsiz olmakla ve milli değerlere ihanet etmekle suçlamaktadır. Türkçülük ideolojisinin görüşlerini yansıtan makaleler ve eserlerinden duydukları rahatsızlığı her yazılarında belirten İslamcı ve Osmanlıcı düşünürler, özellikle bu yayınlar arasında Cengiz Han konusunda yazılanlarla ilgili olarak Türkçülere karşı saldırıya geçtikleri aşıkardır. Bu bağlamda Cengiz Han, Türkçülük ile diğer düşünceler arasında yaşanan tartışmaların en popüler ve en hararetli konusu olarak dikkat çekmektedir. Nitekim İslamcı ve Osmanlıcı düşünürlerin yayın organı olan *Sebîlü'r-Reşâd* ve *İctihad* mecmualarında çok sayıda Cengiz Han eleştirisinin yer aldığı yazı bulunmaktadır. Yine bunlara örnek olarak *Sebîlü'r-Reşâd Mecmuası*'nda yayımlanan ancak yazarı belli olmayan “Kavmiyet Hissi, Fikirleri Nereye Sürüklüyor!” başlıklı yazıda Cengiz Han'ın zalimliğini ve İslam medeniyetlerine verdiği tahribatı öne çıkarmak için bu konu hakkında geçmişte yazılar kaleme alan Kemal Bey, Abdurrahman Şeref Bey, Şemseddin Sami, Ebü'l-Fidâ, Ahmed Cevdet Paşa gibi şahısların görüşleri sıralanmıştır. Yazının sonuna doğru ise onlara göre “putperest”, “İslam düşmanı” ve “Türk düşmanı” olan Cengiz Han'a Türkçülerin gösterdikleri hürmet sorgulanır. Türkçü aydınların Cengiz Han'ın büyük bir Türk imparatorluğu kurmak istediği görüşüne karşılık; “*İrkını sev diyen Cengiz'in defter-i ameline milyonlarca masum Türkün de kanı olduğunu unutmamalısınız!*” sözleriyle cevap vermiştir.¹⁴⁴

II. Meşrutiyet dönemine damgasını vuran Türkçülük ideolojisinin bütün Türkleri birleştirmek düşüncesinin giderek zayıflaması Cengiz Han üzerinde oluşturulan tarihsel kahraman ve olumlu algıları da değişime uğratmıştır. Bu konuda dönemin ünlü Türkçülerinden Hasan Enver Paşa'nın yazıları bu değişimi açıkça ortaya koymaktadır. Hasan Enver Paşa, Cengiz Han'ı yağmacı ve istilacı bir çizgide değerlendirerek İslam şehirlerine verdiği tahribattan söz etmiştir.¹⁴⁵ Hasan

¹⁴³ Süleyman Nazif, “Ahmed Agayef Beye Cevap-2”, *İctihad*, C.4, Nr. 79, İstanbul, 5 Eylül 1329, s. 1732-1733.

¹⁴⁴ “Kavmiyet Hissi, Fikirleri Nereye Sürüklüyor!”, *Sebîlü'r-Reşâd*, C.13, S.332, İstanbul, 12 Mart 1331, s. 155.

¹⁴⁵ Hasan Enver Paşa, “Türklerin Menşei'ne Dair: Eski Türklerin Avrupalıların Ecdadı Olduğu ve Tatarlar ile Moğollar”, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, C. II, S. 39, İstanbul, 1336, s. 217-218.

Enver Paşa'nın yazısında Cengiz Han'ı Türk değil Moğol kökenli bir hükümdar olarak görmesi Türkçü aydınlar arasındaki Cengiz Han algısının da değiştiğini göstermektedir.¹⁴⁶ Kurtuluş Savaşı'nın başladığı dönemde *Büyük Mecmua*' da yayımlanan ancak yazarı bilinmeyen bir makalede Türkçülerin Cengiz Han'ı, ideolojilerinin işlevsel yönü için kullanması son derece yersiz ve önemsiz görülmüştür. Bunun yanında Cengiz Han'ın Türk olmadığı, onu Türk kabul edenlerin ise tarihî bir yanlışlık yaptıkları ifade edilmiştir.¹⁴⁷

Millî Mücadele'nin sonlarına doğru Dergâh Mecmuası'nda yayımlanan *Türkler ve Moğollar* başlığını taşıyan yazı dizisinde Mehmed Hilmi, Türkçü aydınların Cengiz Han üzerinden oluşturdukları algıyı vatanın sıkıntılı süreçlerden geçtiği böyle bir durumda ne dine ne de töreye uymadığını belirterek eleştirmiştir.

*“Memlekette bir zümre türüyor ki Türk-Moğol kardeşliğini iddia ediyor. Maksadı memleketin açlıktan boğazı kokan evlatlarını değil ne ananesine ne dinine ne töresine uymayan bir başka vatanın dertlerini düşünmektir. Bu yolda gidenler iki büyük hataya düşmüş oluyor. Birincisi milletin hayatına karşı bîganelikleri ki hissi bir hezeyandır diğeri vesikalar sarıh ve aşikâr olan sırrını görememek ki bu tarihi ve ilmi bir hatadır.”*¹⁴⁸

Mehmed Hilmi yazısının devamında Türkçü aydınların Türklerin ve Moğolların aynı ırktan gelmelerini Reşîdüddin'in *Câmiu't-Tevârîh* adlı eserini kaynak olarak göstererek çürütmeye çalışmıştır.¹⁴⁹

İmparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde romantizm etkisiyle toprak milliyetçiliği üzerine inşa edilen Anadoluçuluk ideolojisi, ulus oluşumunun yegâne temeli olarak bu coğrafyada yaşayanların birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeleriyle mümkün olabileceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁰ Bu bağlamda Anadolu düşünürler Türkçülerin bütün Türklük fikrine karşı çıkarak daha realist bir bakış açısıyla dönemin siyasî şartları çerçevesinde bir milliyetçilik anlayışı

¹⁴⁶ Hasan Enver Paşa, “Türklerin Menşe’ine Dair: Tatarlar ve Moğollar”, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, C. II, S. 41, İstanbul, 1336, s. 244.

¹⁴⁷ “Türkçülük Hakkında Yanlış Düşünceler”, *Büyük Mecmua*, S. 3, İstanbul, 20 Mart 1919, s. 33.

¹⁴⁸ Mehmed Hilmi, “Türkler ve Moğollar”, *Dergâh Mecmuası*, C. 2, S.20, İstanbul, 5 Şubat 1922, s. 119.

¹⁴⁹ Mehmed Hilmi, “Türkler ve Moğollar-2” *Dergâh Mecmuası*, C. 2, S. 21, İstanbul, 20 Şubat 1922, s. 139.

¹⁵⁰ Fuat Hacısalihoğlu, “Anadolu Tarih yazımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.40, Ekim 2015, s. 254.

sergilemişlerdir. Nitekim bu durum yayın organları *Anadolu Mecmuası*'na da yansımış ve Türkçü tarih anlayışıyla beraber Cengiz Han'ın Türklüğü meselesini eleştirmişlerdir. Bu konuda Anadolucu düşünürlerden Hilmi Ziya Ülken “Türkler ve Moğollar” başlıklı yazısında Türk ve Moğol akrabalığının hiçbir tarihi gerçeğe bağdaşmadığını ifade ederek, bu söylem içerisinde bulunanları “*memleketin himayesiz, bedbaht evladını değil ne anane ne dinine ne töresine uymayan bir başka vatanın dertlerini düşünmekle*” suçlamıştır.¹⁵¹

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte yönetimde etkin rol oynayan İttihad ve Terakki tarihçilik yönüyle de bu döneme damga vurmuştur. Nitekim Türkçü tarih anlayışı bu dönemde ivme kazanmıştır. Kuşkusuz bu tarih anlayışı üzerinden Türk birliğini sağlamaya çalışan Türkçü aydınlar için Cengiz Han, Türkleri tek bir çatı altında toplayan bir lider olarak ön planda tutulmuştur. Cengiz Han'ın popüler bir hale gelmesi İslamcıların Türkçü aydınlara karşı eleştirilerinin en önemli konusu olmuştur. Türkçü aydınlar Cengiz Han döneminde yaratılan birlik gücünü tekrar Türk-Tatar halkları arasında oluşturmaya çalışırken ayrıca Osmanlı Türkleri arasında kâfir, zalim gibi sıfatlarla tasvir edilen Tatar algısını değiştirmeye çalışmışlardır. Bu noktada İslamcılar Müslüman olmayan halkların ön planda tutulmasına karşı çıkmışlardır. Cengiz Han üzerinden yaşanan tartışmalarla geçen süreç daha sonra Millî Mücadele'nin başlamasıyla etkisini kaybetmiştir. Türk tarihçiliğinde Cengiz sorunsalı Cumhuriyet'in ilanının ardından daha çok ilmi yönden tartışmaların odağı haline gelmiştir.

¹⁵¹ Hilmi Ziya, “Türkler ve Moğollar”, *Anadolu Mecmuası*, C. I, S. 5, İstanbul 1924, s. 171.

3.BÖLÜM

3. MODERN TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE CENGİZ HAN VE MOĞOLLAR SORUNSAĞI

3.1. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE CENGİZ HAN VE MOĞOL ALGISI

Cumhuriyet'in sağlam temeller üzerine yerleşmesinin ardından Türk tarihçiliğinde Türk tarihi üzerine yapılan çalışmalarda yeni bir döneme girildi. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden miras kalan bütün siyasî ve sosyal hayatı değiştirmeye çalışmanın yanında yeni devletin tarih yazımı modelini ortaya koyma kapsamında kendisine köklü bir tarihsel geçmiş yaratmanın arayışı içerisine girmiştir.¹⁵² 19. yüzyıldan itibaren tarih ilminin işlevi ulus devletler ile ulus arasındaki bağlantının köprüsünü oluşturmaktı. Bu bakımdan yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ulus bilincini oluşturmak için İslam öncesi Türk tarihi araştırmaları hız kazandı.¹⁵³

Türk Tarih Tezi'nin filizlenme döneminde İslam öncesi Türk halkları ve Anadolu medeniyetleri üzerinde incelemelere başlanarak bu konular hakkında eserler meydana getirildi. Türklerin siyasî ve kültürel tarihleri ile ilgili yapılan ilmi çalışmaların sonucu olarak Cengiz ve Moğol tarihi Türk tarihinin araştırma sahasına dâhil oldu. Özellikle kültürel bakımdan Türklerin etkileşim içerisinde olduğu Moğol halklarının tarihi de Türk tarihçileri tarafından incelenmeye başladı. Ancak bu dönemde Moğol tarihi ile alakalı yapılan çalışmalar bağımsız bir alan olmaktan çok Türk tarihi ekseninde gelişmiştir.¹⁵⁴ Öte yandan resmi tarih anlayışına giden süreç içerisinde Cengiz Han'ın ve Moğolların Türklüğü meselesi zaman zaman farklı ideolojiler arasında tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Rıza Nur, yayımlandığı *Türk Tarihi* adlı eserinde Cengiz Han'ı ve Moğolları Türk olarak kabul etmiştir. Moğolların Türk boylarından biri olmasına delil olarak, Cengiz Han'ın neslinin Bozkurt soyundan geldiği ve ancak Cengiz Han'dan itibaren tarihte Moğol isminin görülmeye

¹⁵² Andican, 2019, 746.

¹⁵³ Yusuf Akbaba, *Türkiye'de Eski Türk Tarihçiliği*, Yazıgen Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 45.

¹⁵⁴ Osman G. Özgüdenli, "Türkiye'de Moğol Tarihi ve Kültürü Araştırmalarının Doğuşu ve Gelişimi (1923-2017)", Kürşat Yıldırım (Ed.), *Türk-Moğol Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018, s. 170.

başladığını ileri sürmüştür.¹⁵⁵ Buna karşılık olarak Necip Asım, Türk Yurdu Mecmuası'nda bir yazı kaleme alarak, Rıza Nur'un görüşlerini eleştirmiştir. Necip Asım, Cengiz Han'ın Türk olmadığını ve Moğollarla Türklerin ayrı birer kavim olduklarını ifade etmiştir. Necip Asım, Rıza Nur'un eserinde Leon Cahun'un görüşlerine yer vermesini de eleştirmiştir.

*“Leon Cahun ve sairenin Cengiz için “Türk vahdetine hadim olmuştur” demeleri kuru laftır. Cengiz bir cihangirdir. Her cihangir gibi o da bir kozmopolittir. Emeline nail olmak için Türk gibi bir savaş unsurunu idaresi altına almıştır ve bu işte muvaffak olmak için dünyanın en zengin bir memleketi olan Çin’i de hükmü altına almıştır. Eğer maksadı Türk vahdeti olsa idi Çin’e gider miydi? Kim ne derse desin ben ne Cengiz Han’ın cihangirliğinden bir şeref isterim ne de cinayetlerinden mesuliyet! Ve zannediyorum ki neticede birleşiyoruz. Eğer öyle ise tamamıyla Moğol müessesesi olan kurultayı, Ergenekon kurtuluş bayramını, Kırım hanlarının veliahtlarına verilen kalgaylık unvanını da sahiplerine verelim.”*¹⁵⁶

Necip Asım'ın bu söylemleri üzerinde biraz durmak gerekir. Zira kendisi II. Meşrutiyet döneminde ortaya koyduğu eserlerinde Cengiz Han'ın Türklüğünü vurgulamış ve kaynak olarak Leon Cahun'a sıkça atıf yapmıştır. Hatta Leon Cahun'un kitabından bir bölümü çıkararak *Türk Tarihi* adlı eserini meydana getirmiştir. Necip Asım'ın Cumhuriyet döneminde Leon Cahun'un görüşlerine ve Cengiz Han'ın Türklüğüne karşı eleştirilerde bulunması büyük olasılıkla içinde bulunulan dönemin şartlarından kaynaklanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde savunulan bütün Türkleri birleştirme düşüncesi Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yerini daha realist bir düşünceye bırakarak Anadolu sınırları dâhilinde bir Türklük bilinci oluşturma eğiliminde olması Necip Asım'ın düşüncelerine de yansımıştır.

Genç Cumhuriyet 1930'lu yıllara geldiğinde inkılapları gerçekleştirmek konusunda büyük bir olgunluğa erişmişti. Ayrıca kurum ve kurumsallaşma noktasında yeniliğe giden Cumhuriyet, modern anlamda birçok değişim yaşamıştır. Tarih ilmi de bu değişim çerçevesi içerisinde modern bilimsel yöntemler dâhilinde ele alınarak Türklerin tarihinin sadece Osmanlı Devleti'nden ibaret olmadığı ve mekân olarak Orta Asya'ya zaman olarak da çok daha eski dönemlere uzandığı

¹⁵⁵ Rıza Nur, *Türk Tarihi Resimli ve Haritalı-2*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1924, s. 40-42.

¹⁵⁶ Necip Asım, “Bir Aylık Neşriyat; Türk Tarihi”, *Türk Yurdu*, C. II, S.10, İstanbul, Temmuz 1341, s. 384.

ispatlanmaya çalışılmıştır. Bunun bir neticesi olarak yeni devletin resmi tarih anlayışını yansıtan Türk Tarih Tezi meydana getirilmiştir. Türk Tarih Tezi içerisindeki görüşler, *Türk Tarihinin Ana Hatları* ve 1931 yılında liseler için hazırlanan tarih ders kitaplarındaki yerini almıştır. Ayrıca modern Türk tarihçiliğinde Cengiz ve Moğollar konusu da devlet himayesinde ilk meyvelerini vermeye başlamıştır. Bu bağlamda Türk Tarih Tezi'nin el kitabı mahiyetini taşıyan *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eserde Cengiz Han'ın kurduğu devlet Türk-Moğol adıyla anılmaktadır.¹⁵⁷ Bu son derece önemli olmakla birlikte Cengiz devletinin ve diğer şube devletlerinin siyasî ve askerî anlamda en fazla etkilendiği milletin Türkler olduğu yönündeki düşünce bu konunun Türk tarihçiliğinde nasıl değerlendirilmesi gerekliliği hususunda da günümüze kadar sürecek olan ilmi tartışmanın da zeminini hazırlamıştır.

Türk Tarihinin Ana Hatları'nda Cengiz Han'ın askerî teşkilatının büyük çoğunluğunun Türklerden oluştuğu ve başarılı komutanlarının da Türk olduğu ifade edilmiştir. Devlet kademesinde ise yine çoğunluğun Türklerden oluştuğu ve Cengiz Han'ın fethettiği yerlerde kalıcılığı sağlamak için Türk memurlarını görevlendirdiği belirtilmiştir. Ayrıca Cengiz Han devletinin Türk karakteri gösterdiğine kanıt olarak ise Cengiz yasasının oluşumunda o zamana kadar mevcut olan Türk töre ve yasalarının bir araya toplanarak meydana gelmesi gösterilmiştir. Cengiz Han'ın şahsiyeti üzerine ise eserde onun yaptığı seferler ön plana çıkarılarak şu ifadelerle yer verilmiştir; “Cengiz kadar şiddet ve yıkıcılıkta şöhret almış bir kumandan hemen hemen yok gibidir. Türkler arasında yaptığı katliamlar ve tahribat tasavvura sığmaz. Böyle olmakla beraber bu şiddetin bazen savaş amaçları için şuurla yapıldığını itiraf etmek lazımdır.”¹⁵⁸ Bu sözlerden hareketle Türk Tarih Tezi'nde Cengiz Han'a ve seferlerine karşı tamamen taraf olmadan objektif bir bakış açısının korunduğu söylenebilir.

Türk Tarih Tezi kapsamında Cengiz Han devletinin, Türk-Moğol Devleti ya da imparatorluğu olarak adlandırılması bu devletin idarî, içtimaî, askerî yapısında yoğun bir şekilde Türk nüfusun görülmek istenmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ *Türk Tarihinin Ana Hatları (Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 403.

¹⁵⁸ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 2014, 408.

¹⁵⁹ Osman Yorulmaz, “Cumhuriyet Devri Türk Tarihçiliğinde Cengiz Han”, Kürşat Yıldırım (Ed.), *Türk-Moğol Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018, s. 274.

Türk Tarih Tezi'nin bir yansıması olarak ise 1931 yılında hazırlanan lise tarih ders kitaplarında Cengiz Han ve devletine yönelik olumlu tasvirler dikkat çekmektedir. Atatürk'ün onayıyla hazırlanan tarih ders kitaplarında Cengiz Han ve devletine karşı oldukça olumlu bir tutum gösterilmekle beraber Cengiz Han'ın büyük bir devlet adamı olduğu ve sağlam bir idare sistemi kurduğu ifadelerine yer verilmiştir. Cengiz Han'ın kurduğu devlet yine Türk Tarihinin Ana Hatları'nda olduğu gibi Türk-Moğol Devleti olarak tanımlanmıştır. Üstelik Cengiz Han'ın seferleri de "Cengiz'in Fütuhâtı" başlığıyla anlatılmıştır.¹⁶⁰ Modern Türk tarihçiliğinde Cengiz Han ve Moğollar konusunun lise ders kitaplarında herhangi bir hüküm verilmeden sunulması döneminin tarih yaklaşımının belirlenen sınırlarıyla ilgili olması kuvvetle muhtemeldir.

1932 yılında toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türk tarihi üzerine yapılan araştırma ve incelemelerin toplanarak devletin resmi tarih anlayışının somut olarak sunulduğu ilk tarih kongresi olmuştur. Kongrede Moğollarla Türklerin ayrı ırklar olduğu görüşü *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabında olduğu gibi geçerliliğini korumuştur. Ancak kongrede Cengiz Han'ın Türklüğü meselesi ile ilgili oldukça dikkat çeken konuşmalar meydana gelmiştir. Nitekim Afet İnan, "Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde" başlıklı bildirisinde Cengiz Han'ın annesi Ulun Eke'nin Türk olduğunu ifade etmiştir.¹⁶¹ Afet İnan'dan sonra kürsüye çıkan Fuad Köprülü ise Cengiz Han'ın babasının da Türk olduğunu ve bunun Moğol tarihi uzmanı tarihçiler tarafından doğrulanan bir tarihî hakikat olduğunu belirtmiştir.¹⁶² Nitekim bu kongrede meydana gelen Cengiz Han'ın Türklüğü meselesi zaman içerisinde şiddetini günümüzde halen devam eden bir tartışmanın başlangıcını oluşturmuştur. Ancak Cengiz Han'ın Türklüğü meselesinin dönemin tarih anlayışı nedeniyle fazla tartışılan bir konu olmamasını da belirtmek gerekir. Zira dönemin tarih anlayışında sadece Cengiz Han devletinin Türklük özelliklerine vurgu yapılmış ve devletin adı Türk-Moğol İmparatorluğu olarak tanımlanmıştır.

¹⁶⁰ *Tarih II Orta Zamanlar*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 239-240.

¹⁶¹ Afet İnan, "Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde" *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar-Münakaşalar*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932, s. 32.

¹⁶² Fuad Köprülü, "Mütalaalar" *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar-Münakaşalar*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932, s. 46.

Atatürk'ün vefatının ardından ise İnönü dönemine damga vuran Türkçülük-Turancılık davası siyasî olduğu kadar tarihsel anlatımlarıyla ön plana çıkmıştır. Cengiz Han ve Moğolların Türklüğü meselesi Türkçü aydınlar tarafından ideolojik bir eksenle biçimlenmiş ve bu durum konu hakkında ortaya konan eserlere de yansımıştır. Türkçü aydınlar tarafından çıkartılan *Çınaraltı*, *Bozkurt*, *Gök-Börü* gibi çeşitli mecmualarda Cengiz Han'ın Türklüğüne ve Cengiz devletinin bütün Türkleri birleştirdiğine dair yazılar yayımlanmıştır.¹⁶³ İdeolojik duygularla Cengiz Han'a karşı böyle bir yaklaşımın ortaya konulmasının altında yatan nedenler de oldukça önemlidir. Zira II. Dünya Savaşı esnasında olası bir Sovyet mağlubiyeti üzerinde durulduğu ve Sovyet hâkimiyeti altında yaşayan Türkistan halkları ile siyasî ve kültürel birliktelik sağlamak adına Cengiz Han figürünün ön planda tutulduğu ihtimaller arasındadır. II. Meşrutiyet dönemine benzer bir Cengiz Han figürü ortaya çıkarmaya çalışan Türkçü aydınların bu düşüncesi uzun süreli olmamış zira dönemin siyasî şartları altında bu tutum hızını kaybetmiştir. Ancak Cengiz Han'ın Türklüğü meselesi ideolojik eserlere yansımaya devam etmiş ve bu durum tartışmaları ve eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Buna örnek olarak 1944 yılında Tekin Alp'in *Türk Ruhu* adlı eserinde Türk hükümdarlar arasında gösterdiği Cengiz Han'a dönemin Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemseddin Günaltay tarafından karşı çıkılmış ve aslı Moğol olan Cengiz Han'ın Türk hükümdarlar arasında yer almasına itiraz edilmiştir.¹⁶⁴

Bütün bu ideolojik ve popüler tarihçiliğin yanı sıra Türkiye'de 1940 yılından itibaren bilimsel metotlar dâhilinde Moğol tarihi araştırmalarında yeni bir döneme girilmiştir. Tarih ilminde kurum ve kurumsallaşmanın arttığı bu dönem içerisinde Moğol tarihi ve şube devletleri ile ilgili birçok çalışmaya imza atılmıştır. Artık Moğollar, Türk Tarihi ile olan etkileşimden çıkartılarak müstakil bir konu olarak incelenmeye başlanmıştır. Bu geçiş sürecinin ardından Türkiye'de bilimsel yöntemlerle Cengiz Han ve Moğol tarihi ile ilgili ilk ilmi çalışmalar Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Eberhard, Ahmet Temir, Akdes Nimet Kurat ve Mehmed Fuad Köprülü gibi tarihçilerin önderliğinde başlamıştır.¹⁶⁵

¹⁶³ Bunun için bkz. Öner Kaynar, *Çınaraltı Mecmuası İzleğinde Popüler Tarih*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2019.

¹⁶⁴ Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm (1908-1923)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s. 387.

¹⁶⁵ Osman Gazi Özgüdenli, *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar ve İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020, s. 294.

Cumhuriyet döneminde modern Türk tarihçiliğine uzun yıllar hizmet eden ve daha sonra yetiştirdiği talebelerine büyük bir bilgi mirası bırakan Fuad Köprülü, Cengiz Han ve Moğol tarihi üzerine ilk çalışmaları yapanların başında yer almaktadır. Köprülü'nün Moğolların edebi ve kültürel yönlerini kapsayan çalışmalara imza atmasının yanında Türk-Moğol kültür etkileşimi ve Şamanlığın tesirleri üzerine önemli tespit ve görüşleri bulunmaktadır. Moğolların şube devletleri ile ilgili de çalışmalar ortaya koyan Köprülü, bu konularda birçok eser ve makale sahibi olmasının yanında ayrıca ansiklopedik bilgi olarak da *Cengiz Han*, *Harezmşahlar* gibi maddeler kaleme alarak Moğol tarihi ve kültürü ile ilgili bilgiler sunmaktadır.¹⁶⁶ Köprülü'nün Türk tarihçiliğinde Cengiz ve Moğollar mevzuu üzerine II. Meşrutiyet döneminin Türkçü tarih tasavvuru içerisindeki söylemlerini Cumhuriyet döneminde kaleme aldığı eserlerinde değiştirdiği görülür. Sadece Birinci Türk Tarih Kongresi sırasında Cengiz Han'ın Türk olduğunu iddia eden Köprülü daha sonraki yıllarda bu doğrultuda görüşlerde bulanmamıştır. Köprülü, eserlerinde Türk-Moğol etkileşimini irdelemiş ve Türk medeniyetinin Moğollar üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Köprülü, Moğolların Türkleşmesinde Türk medeniyeti ve kültürel birikiminin etkisi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Köprülü, Cengiz Han'ın devleti ve mirasçılarının kurdukları devletler içerisinde Türk çoğunluğun üstün olmasından dolayı Moğolların zaman içerisinde kendi benliklerini unutarak Türkleştiklerini belirtmiştir. Üstelik bu asimilasyonun Moğolların istilasına uğrayan İran ve Anadolu'da daha bariz olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu bölgelerde nüfus üstlüğünün Türklerden yana olması Moğolların bir süre sonra benliklerinden koparak Türkleşmelerine neden olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶⁷

Türkiye'de Moğol tarihi çalışmalarının ilk safhasını oluşturan bu tarihçiler arasında Tatar asıllı Kırım ve Kazan Türklerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Cumhuriyetin kurulmasının ardından başta Kazan ve Kırım Türkleri olmak üzere birçok aydın şahsiyet Türkiye'ye gelerek yeni devletin gelişip büyümesinde katkı sağlamıştır. Tatar kökenli tarihçilerin Türkiye'deki tarih çalışmalarına yaptıkları hizmetler ise yadsınamaz bir gerçektir. Türkiye'ye göç etmeden önce başta Rusya olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde aldıkları eğitimle birlikte Türk tarihinin

¹⁶⁶ Özgüdenli, 2018, 171-172.

¹⁶⁷ W. Barthold, M. Fuad Köprülü, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 199.

problemli, karanlık olarak görülen meselelerine yaptıkları bilimsel çalışmalarla ışık tutan bu tarihçiler, Cengiz Han ve Moğol tarihi konusunda içtimaî, edebî, iktisadî ve kültürel alanlarında birçok eser meydana getirerek Türk kültür ve tarihi çerçevesinde iki milletin farklılıklarını ve benzerliklerini ortaya çıkarmışlardır. Onların araştırmaları Moğol tarihi çalışmalarında Türkiye’de bu alanda önemli bir boşluğu doldurmanın yanı sıra Türk tarihçiliğinde Cengiz Han ve Moğollar meselesine farklı bakış açıları geliştirmelerini sağlamıştır. Bu durum, Tatar asıllı Türk tarihçileri tarafından oluşturulan eserlerde ve araştırmalarda Türk tarihçiliğinde Cengiz Han ve Moğollar mevzusu üzerine olumlu düşüncelerin yer bulmasına ve en nihayetinde bu görüşleri ile 20. yüzyılın ortalarından itibaren Türkiye’de artan Selçuklu ve Harezmsah tarihi araştırmalarında Cengiz Han ve devletin istilacı yönünü ön plana çıkaran Anadolu Türk tarihçileri ile aralarında ilmi tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur.¹⁶⁸

Cengiz Han ve Moğol tarihi ile ilgili yaptığı çalışmalarla tanınan ve dönemin genç tarihçilerine öncülük eden Tatar kökenli Türk tarihçi Ahmet Temir, bu alanda büyük bir bilgi mirasını günümüze kadar ulaştırmıştır. Temir, aldığı klasik Moğolca eğitiminin yanında hâkim olduğu Rusça, Almanca ve Arapça dilleri sayesinde Moğolların tarihi, dili ve edebî yönleriyle ilgili çeşitli çalışmalar ortaya çıkarmıştır.¹⁶⁹ Bu çalışmalarının arasında Moğol tarihinin ana kaynağı mahiyetini taşıyan *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eseri günümüz Türkçesine neşrederek Moğol tarihi ve Cengiz Han ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalarda başvuru niteliği taşımasını sağlamıştır.¹⁷⁰ Temir, Cengiz Han ve devletin Türk tarihçiliğindeki önemi ve bu konunun nasıl bir konumda değerlendirilmesi gerektiği hususunda görüşlerini açıkça ifade etmektedir. Temir, Cengiz Han’ın kurduğu devleti Türk-Moğol Hanlığı olarak adlandırmanın daha doğru olacağını keza Cengiz Han devletinin kısa zamanda hızla büyüyerek bir cihan devleti olmasında devlet içerisinde Türk nüfusunun sayıca fazla olmasının yanında teşkilat yapılarının ve diğer birçok kurum ve kuruluşlarının eski Türk ananesinin devamı niteliğinde

¹⁶⁸ Yorulmaz, 2017, 270.

¹⁶⁹ Özgüdenli, 2018, 209.

¹⁷⁰ Bu eser için bkz; Manghol-un Niuça Tobça’an (Yüan- Ch’ao Pi- Shi), *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. Ahmet Temir), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986. Ayrıca bkz; Mehmet Levent Kaya, *Moğolların Gizli Tarihçesi*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.

olduğunu belirtmektedir.¹⁷¹ Bu bağlamda dönemin tarih yazımında Cengiz Han ve Moğolları Türk tarihi dışında görenlere karşılık eleştirilerini dile getiren Temir, şu açıklamayı yapmaktadır;

*“Bazı tarihi hadiseler ve hissi tesirler yüzünden, «Türk-Moğol ve Tatar» konuları yeteri derecede açıklanamadığından veya şahıs ve milletlere göre birbirinden farklı tefsirlere dayanıldığından, yalnız «Türk-Moğol İmparatorluğu» dediğimiz Cengiz devri değil, hatta onun parçalanmasından doğan Türk devletleri bile bazen Türk tarihinin dışında bırakılmak istenmiştir. Fakat, şurası da bir hakikattir ki, Cengiz’in kurduğu hakanlık esas itibarıyla Türk tarihinin ayrılmaz bir kısmını teşkil etmektedir. Zaten Cengiz’in kendisi de bazı rivayetlere göre Türk menşelidir.”*¹⁷²

Türkiye’de Moğol tarihi çalışmalarına katkı sağlayan başka bir Kuzey Türkü de Abdülkadir İnan’dır. İnan, çalışmalarında Moğol kültürü, Şamanlık, etnografya gibi konulara ağırlık vererek, bu alanda büyük bir boşluğu doldurmuştur. Ayrıca İnan, Türkistan coğrafyasına hâkim olmanın avantajıyla Türkler ve Moğolların inanç ve geleneklerinin görüldüğü bölgeleri derinlemesine incelemiştir. Bozkır coğrafyasında yüzyıllardır iç içe yaşayan Türk ve Moğol kavimlerinin birbirleri ile olan etkileşimini sosyal antropoloji açısından da inceleyen İnan’ın, Türk tarihçiliğinin Moğol araştırmalarında öncü isim sayılmasının yanında Türk ve Moğol tarihini siyasî kalıbından çıkartarak birçok yönden inceleme becerisi göstermiştir. Ayrıca hâkim olduğu diller sayesinde birçok farklı kaynağı inceleyerek Batı ve Rus literatüründe Moğollar üzerine yapılan çalışmaları Türkçeye çevirerek hizmet etmiştir.¹⁷³ İnan, Cengiz sülalesinin kuzey ve doğu Türkleri üzerindeki içtimaî ve kültürel etkisini incelemenin yanı sıra Altay halklarının kültür ve inanç özelliklerini Moğollarla karşılaştırarak aralarındaki benzer ve farklı yönleri ortaya koymuştur. İnan, Türk tarihçiliğinde Cengiz ve Moğolların Türklüğü üzerine ise açık ve kesin ifadeler kullanmamıştır.

¹⁷¹ Ahmet Temir, *Moğolların Gizli Tarihine Göre Cengiz Han (Çingiz Han)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 114. Ayrıca bkz; Ahmet Temir, “Moğol (veya Türk-Moğol) Hanlığı”, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), *Türkler*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 418.

¹⁷² Temir, 1989, 115.

¹⁷³ Özgüdenli, 2018, 174-175.

Cengiz ve Moğol tarihi araştırmaları kapsamında Moğolların şube devletleri konusunda da Türkiye’de önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda Altın Orda Devleti ile ilgili yaptığı çalışmaları ile öne çıkan başka bir kuzey Türkü ise Akdes Nimet Kurat olmuştur.¹⁷⁴ Kurat, Türk tarihçiliğinde Cengiz ve Moğollar mevzusu üzerine görüşlerini belirterek, Cengiz Han’ın kurduğu imparatorluğu “Türk-Moğol Devleti” olarak görmektedir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren modern Türk tarihçiliğinde Togan’ın öncülüğünde tartışılmaya başlanan Cengiz Han ve Moğolların Türklüğü meselesinde Kurat’ın düşünceleri de son derece önemlidir. Nitekim Kurat, Cengiz Han devletinde kurucu unsurun Moğollar olduğunu ancak ordu ve esas halk kitlesinin Türklerden oluşmasını ve eski Türk geleneklerinin bu devlet içerisinde devam ettirilmesini bu devletin Türk-Moğol Kağanlığı olarak tanımlamayı gerektirdiğini ifade etmiştir. Kurat, Cengiz Han’ın ve Moğolların Türk tarihçiliğinden ayrı tutulmalarının ya da yok sayılmalarının sebebi olarak Farsları görmüştür. Kurat’a göre bazı dinî ve milli sebepler yüzünden özellikle güney Türklerinde Moğol ve Tatarların Türk tarihi dışında bırakılmak istendiğini ileri sürmüştür. Kurat bu noktada objektif bakış açısıyla yaklaşıldığında dil, antropoloji ve sosyo-kültürel alanda yapılacak çalışmalarla Moğol-Tatar kavimlerinin Türklerle kardeş kavimler olduğunun ortaya çıkacağını düşünmektedir. Kurat, antropolojik olarak güney Türklerinin Moğollara benzememe sebebi olarak ise Ön Asya’ya yerleşen Türklerin zaman içerisinde başka ırklarla karışmasını işaret etmektedir. Öte yandan Moğolları Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak gören Kurat, Cengiz Han’ın Türk menşeli olduğunu iddia etmektedir.¹⁷⁵

Kurat’ın bu görüşlerine karşılık olarak onu sert bir dille eleştiren Özkan İzgi’ye göre Cengiz Han’ın Türklüğü meselesinin tartışılması son derece yersizdir. Ona göre Cengiz Han’ın Moğol olduğu kesindir. Bu meselenin Batılı tarihçiler tarafından araştırılmaya bile lüzum görülmeyen bir konu olduğunu ifade eden İzgi, Kurat’ın Cengiz Han’ı Türk olarak göstermesindeki amacını sorgular. Kurat’ın büyük bir tenakuz içinde olduğunu belirten İzgi, konuyu o dönemde yaşanan Togan-Kafesoğlu tartışmasına getirir. Bu konuda şu ifadelerine yer verir; “*Türk tarihçiliğimizde nedense bilhassa Cengiz’in Türklüğünü ispata yönelik olarak*

¹⁷⁴ Ganbat Lkhundev, “Türkiye’de Moğol İmparatorluğu Tarihi Üzerine Araştırmalar”, Kürşat Yıldırım (Ed.), *Türk-Moğol Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018, s. 254.

¹⁷⁵ Akdes Nimet Kurat, *IV- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s. 119-120.

kaynaklar zorlanmış ve istenilen yönde işlenmek istemiştir. Burada şunu hemen belirtmeliyim ki, rahmetli Kafesoğlu buna karşı çıkan hemen hemen tek Türk tarihçisiydi.”¹⁷⁶ İzgi’nin bu ifadelerine bakıldığında dolaylı olarak Togan’ı hedef aldığı açıkça görülürken ayrıca Kafesoğlu’nu da savunur. Tatar kökenli Türk tarihçiler ile Anadolu Türk tarihçileri arasında yaşanan bu tartışmada İzgi’nin “bazı kaynakların istenilen yönde işlendiği” sözü Tatar kökenli Türk tarihçilerine karşı ağır bir ithamdır. İzgi’nin eleştirilerinde hedef gösterdiği Kurat’ın görüşleri daha objektif ve ılımlıdır. Çünkü Kurat, Moğol tarihinin Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğu noktasındaki görüşleri yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle onun Türk tarihçiliğinde Altın Orda Devleti’nin tesirini ortaya koyan çalışmaları günümüze kadar ulaşan büyük bir bilgi mirasıdır.¹⁷⁷

Cengiz Han’ın kurduğu devleti Türk-Moğol İmparatorluğu olarak gören başka bir aydın şahsiyet Tatar asıllı Kazan Türkü Sadri Maksudi Arsal’dır. Türkiye’de Türk hukuk tarihi alanında yaptığı çalışmalarıyla tanınan Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk adlı* eserinde Cengiz Han’ın şahsiyeti, faaliyetleri ve Türk-Moğol etkileşimi hakkında geniş malumatlar vermektedir. Cengiz Han’ın kurduğu devletin Moğol sülalesi tarafından yönetilen bir Türk devleti olduğunu ileri sürmektedir.¹⁷⁸ Arsal, Cengiz Han’ın hükümdar olmasıyla büyük Türk milletinin bir kısmının da Han’ı olduğunu belirtmektedir. Cengiz Han’ın şahsiyeti ile ilgili ise hayatı boyunca eski Türk kanunlarına ve ananelerine herhangi bir olumsuz hareketinin olmadığını altını çizmektedir.¹⁷⁹

Her iki kavmin ırkî münasebetleri hakkında da bilgiler veren Arsal’a göre Türkler ve Moğollar iki ayrı ırktır. Ayrıca Arsal’a göre Cengiz Han da eski Türklerden tamamen farklıdır. Her iki kavmin dil ve kültür özelliklerini karşılaştıran Arsal, lisan itibarıyla da birbirlerinden farklı olduklarını ve Türkçenin Moğolcadan daha zengin bir dil olduğunu belirtmektedir. Medeniyet seviyesi

¹⁷⁶ Özkan İzgi, “Tatar Adı Hakkında”, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Erkin Ekrem, Serhat Küçük (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 213-214.

¹⁷⁷ Bkz. Abdullah Gündoğdu, “Akdes Nimet Kurat ve Türk Tarihçiliğine Katkıları”, *Akdes Nimet Kurat’ın Hayatı ve Eserleri Sempozyum Bildirileri*, İlyas Kemaloğlu (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s. 101-113.

¹⁷⁸ Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1947, s. 357.

¹⁷⁹ Arsal, 1947, 360.

olarak ise Türklerin çok üstün bir medeniyete sahip olduğunu Moğolların ise barbar bir medeniyete sahip olduğunu söylemektedir.¹⁸⁰

Arsal da eserinde o dönemde güncelliğini koruyan Cengiz Han'ın Türklüğü meselesi ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Arsal, Cengiz Han'ın hâkimiyetini kuvvetlendirmek için Türklere ihtiyaç duyduğunu ve bu nedenle Türklerin kanunlarını kabul etmiş olabileceğini ancak hiçbir zaman Türkleşmediğini iddia etmiştir. Cengiz Han'ın Türklüğü noktasında onun Türkçe bilmediğini ileri süren Arsal, onu Moğolluğu Türklüğe tercih eden bir hükümdar olarak görmüştür.¹⁸¹

Yine bu dönemde Türk kültürü üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Bahaeddin Ögel de Türklerle Moğolların tarih sahnesine çıkışlarından beri tamamen ayrı birer ırk olduğunu ifade etmiştir. Tarihin en erken devirlerinden itibaren bu iki kavmin etnik yapılarının farklı olduğunu savunmuştur.¹⁸² Kendi döneminde tartışma konusu olan Moğolların Türklüğü meselesi ile ilgili olarak Ögel, sarf ettiği şu sözlerle hem dönemin bazı tarihçilerini objektiflik hususunda eleştirmiş hem de tarihi belgelerin önemine vurgu yapmıştır;

*“Türk tarihini çeşitli spekülasyonlardan kurtarmak için, ne kadar vesika varsa, bir araya getirip incelemek gereklidir. Yeni bir vesika bulabilenler, elbette ki konuşabileceklerdir. Vesikaları olmayanlar ise, kendi hislerine göre, Moğol’u Türk’e, Türk’ü Moğol’a karıştırmaya hakları olmayacaklardır.”*¹⁸³

Türk-Moğol kültürel etkileşimi hususunda Ögel, bu iki kavmin aralarında kültür alışverişinin Hunlar döneminden itibaren var olduğunu belirtmiştir. Üstelik Ögel, Türk kültür tarihi üzerine çalışmalarında Cengiz Han ve haleflerini Türk tarihi içerisine dâhil ederek Türk-Moğol halklarının kültürlerini ortak bir değerlendirme eğilimi göstermiştir. Ögel, ortaya koyduğu çalışmalarında Cengiz Han'ın Türklüğü meselesi ile ilgili doğrudan bir yorumda bulunmazken sadece Cengiz Han İmparatorluğu içerisinde kültürel etkileşime ve Türk nüfusunun çoğunluğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Ögel'in bu imparatorluğun kuruluşunda etkin rol oynayan devlet adamlarının Türklerden oluştuğunu gösteren “Çingiz Han'ın

¹⁸⁰ Arsal, 1947, 363-364.

¹⁸¹ Arsal, 1947, 365.

¹⁸² Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 188. Ayrıca bkz; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 167-169.

¹⁸³ Ögel, 2015, 190.

Türk Müşavirleri” adlı çalışması Türk-Moğol etkileşimini ortaya koymasından oldukça önemlidir.¹⁸⁴

Türk tarihçiliğinde 1950 yılından itibaren hız kazanan Anadolu Selçuklu ve Harezmşahlar tarihi araştırmaları aynı zamanda Cengiz Han ve Moğollar tarihi üzerine çalışmaları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Moğollarla siyasî ve askerî olmak üzere birçok mecrada ilişkileri bulunan bu devletlerle ilgili çalışmalar Türkiye’de Cengiz Han ve Moğol konusuna başka bir boyut kazandırmıştır. Nitekim Moğol-Harezmşah, İlhanlı-Selçuklu ilişkileri ve Moğol istilası gibi konular popüler hale gelerek Cengiz Han ve ahfadının İslam dünyasına verdiği tahribat ve yaptığı istilalar Moğolların zaten olumsuz olan algısının daha da perçinlenmesinin önünü açtı. Bu durum Cengiz Han ve ardıllarını Türk tarihinin “şöhretli dönemi” olarak Türk tarih yazımına dâhil etmek isteyen tarihçiler ile Moğolları “akvâm-ı vahşiye” olarak büyük Türk tarihi dışında gören tarihçiler arasındaki iki karşıt görüşün ilmi sahada tartışmalarını tekraren beraberinde getirdi. II. Meşrutiyet döneminde Cengiz Han ve Moğollar mevzusu üzerine yaşanan tartışmalarla benzer bir dönemin modern Türk tarihçiliğinde de oluştuğunu ancak aradaki temel farkın bilimsel metot bakımından yaşandığı söylenebilir.

İslamî dönem Türk Tarihi araştırmalarında öncü isimler sayılan Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Ali Köymen ve Faruk Sümer gibi tarihçiler Moğol İstilaları, Batı ve Anadolu Türkleri üzerinde Moğol etkisi gibi konularda ilmi çalışmalar kaleme almışlardır. Selçuklu-İlhanlı münasebetleri ve Türk medeniyetinin gelişim safhaları ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* adlı eserinde Türk-Moğol ırklarının özellikleri ve Moğolların Türklere tesirleri üzerine görüşlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda Turan, Barthold’un Gazneli Mahmud’un tarihçisi Utbi’nin Karahanlı askerlerini Moğol tipinde gösterdiği tasvirine dayanarak, Türklerin Moğol tipinde olduğunu belirtmesini son derece yanlış bulup ve durumun iyice tahkik edilmesi gerektiğini belirtir. Zira Turan’a göre, uçsuz bucaksız bozkır coğrafyasında çeşitli iklim tiplerinin görülmesi Türklerin antropolojilerinde birtakım değişikliklerini de beraberinde getirmiştir.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Detaylı bilgi için bkz: Bahaeddin Ögel, *Sino-Turcica Çingiz Han’ın Türk Müşavirleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.

¹⁸⁵ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, s. 48.

Turan, Türk halkları arasında bazı Mongoloid tesirlerin bulunmasının gayet normal olduğunu ve Orta Asya bölgesinden doğuya gidildikçe de Türk, Moğol ve Çin tiplerinin birbirine karıştığını belirtmektedir. Ayrıca Turan yaşanan Moğol istilaları neticesinde Moğol ırkının özelliklerinin Türkler üzerinde tesir ettiğini söylemektedir.¹⁸⁶ Bu konu dışında Turan'ın ilmi çalışmaları arasında Cengiz Han adının ortaya çıkışı ve etimolojisi hakkında bilgi veren “Çingiz Adı Hakkında” adlı çalışması dikkat çekmektedir. Cengiz Han adı hakkında söylenen çeşitli rivayetleri tetkik eden Turan, Pelliot ve Kotewiz'in bu konu hakkındaki incelemelerine dayanarak Cengiz Han adının “deniz” manasına geldiği hususunda kanaate varmıştır.¹⁸⁷

Yine bu dönemde Oğuzlar üzerine yaptığı çalışmalar ile tanınan Faruk Sümer de Cengiz Han'ın ve Moğolların Türklüğü meselesi ile ilgili yaşanan tartışma üzerine 1954 yılında *Resimli Tarih Mecmuası*'nda “Cengiz Han ve Moğollar Türk müdür?” başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Yazının tarihine bakılınca Kafesoğlu'nun Togan'ı eleştirdiği “Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi” yazısından hemen sonra kaleme alınması o dönemde bu meselenin ne kadar popüler olduğunu kanıtlar mahiyettedir. Sümer, yazısında Cengiz Han'ın Moğolca dışında başka bir dil bilmediğini savunmuş ve bunun aksini iddia edenlerin ise bunu belgelerle ortaya koyamadıklarını ifade etmiştir.¹⁸⁸

Türklerle Moğolların kardeş iki kavim oldukları görüşüne de karşı çıkan Sümer, bunu ısrarla savunanların Türkçe ve Moğolca'yı birbirine akraba iki dil olarak kabul etmelerinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Sümer, bu iddianın özellikle dönemin bazı Türk tarihçileri arasında rağbet gördüğünü belirtmiştir. Ancak Sümer'e göre, hakikatin böyle olmadığı ve yapılan dil incelemelerinde Türkçe ve Moğolca'nın ayrı diller olduğunun ortaya çıktığını ifade etmiştir.¹⁸⁹ Buna rağmen Sümer, tarihsel süreç içerisinde Göktürk Devleti ya da Cengiz Han Devleti'nin himayesi altında yaşayan Türk ve Moğol kavimleri arasında kültürel etkileşimin yaşandığı ve sayıca üstün olan Türk nüfusunun Moğollar üzerinde etkin rol oynadığını belirtmiştir. Bu etkinin bir neticesi olarak da Türkçe' den Moğolca'

¹⁸⁶ Turan, 2018, 57-58.

¹⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz; Osman Turan, “Çingiz Adı Hakkında”, *Belleten*, C. V, S.19, Ankara, 1941, s. 267-276.

¹⁸⁸ Faruk Sümer, “Cengiz Han ve Moğollar Türk Müdür?”, *Resimli Tarih Mecmuası*, C. 5, S. 54, Haziran 1954, s. 3142.

¹⁸⁹ Sümer, 1954, 3145.

ya birçok kelimenin geçtiğini de ifade etmiştir. Sümer, yazısının devamında Türkler ile Moğollar arasında sadece dil farkının olmadığını, yüz şekli ve beden yapısı olarak da ayrımlarının olduğunu belirtmiştir. Mongoloid tipinin Moğollar, Çinliler ve Koreliler gibi Doğu Asya milletlerini temsil ettiğini ifade ederken Türk ırkının ise tamamen farklı bir ırk olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁰

1940-1960'lı yıllar arasında modern Türk tarihçiliğinde yoğun olarak işlenen Cengiz Han ve Moğollar mevzuu Togan ve Kafesoğlu arasında yaşanan ilmi tartışma neticesinde hararetle hale gelerek tarih ilmi camiasında yerini muhafaza etmiştir. Bu konu üzerinde o dönemlerde görüşlerini ifade eden en son aydın Hüseyin Nihal Atsız'dır. Atsız, kaleme aldığı "Cengiz Han ve Aksak Temir Bek Hakkında" adlı makalesiyle adeta o dönemde yaşanan Cengiz Han ve Moğollar mevzusunun genel bir panoramasını çizmektedir. Atsız, bütüncül bir yaklaşımla ele aldığı Türk tarihi içerisinde, dini hassasiyetlerin ilmi çalışmaların önüne geçerek Cengiz Han ve Timur gibi hükümdarları düşman gözüyle görmenin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Atsız, Türkleri ve Moğolları iki kardeş millet olarak görmektedir. Ayrıca Türkçe ve Moğolca'nın eskiden tek tip olduğunu ancak Hun döneminde iki ayrı dil olarak meydana geldiğini ileri süren Atsız, bunun Altay dilleri bilgini Von Gabain'in yaptığı tetkikler neticesinde kanıtlandığını ifade etmiştir.¹⁹¹ Cengiz Han'ın da Moğol değil Türk olduğunu ve bunun Cengiz Han'la aynı dönemde yaşamış Çinli tarihçiler tarafından ispatlandığını belirtmiştir. Bu konuda Atsız'ın kaynak olarak gösterdiği tarihçi ise Togan olmuştur.¹⁹²

Atsız'ın bu makalesinin ardından Cengiz Han ve Moğolların Türklüğü meselesi ile ilgili doğrudan bir ilmi çalışma yapılmamıştır. Diğer yandan bahsedilen dönemlerde modern Türk tarihçiliğinde ve tarih yazımında Cengiz Han ve şube devletleri konusunda ilmi çalışmaların giderek arttığı ve Cengizlileri Türk tarihi içerisinde gören çalışmaların sayısının arttığı da aşîkârdır. Zira Cengiz Han ahfadının kurmuş olduğu devletler Türk devlet modelini temsil etmektedirler.

¹⁹⁰ Sümer, 1954, 3146.

¹⁹¹ Hüseyin Nihal Atsız, "Cengiz Han ve Aksak Temir Bek Hakkında", *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020, s. 93-94.

¹⁹² Atsız, 2020, 95.

3.2. ZEKİ VELİDİ TOGAN'IN CENGİZ HAN KONUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Türkiye’de Türk tarihinin en eski dönemleri ve Orta Asya araştırmalarının üniversite bazında kurumsallaşması 1927 yılında Zeki Velidi Togan’ın çabalarıyla Darülfünun’ da Genel Türk Tarihi kürsüsünün kurulmasıyla gerçekleşti. Türk tarihinin bilimsel metotlar esas alınarak incelenmeye başlanması Türklerle coğrafi, siyasî, kültürel olarak yakınlık ve etkileşim dâhilinde olan Moğollar üzerine de çalışmalar yapılmasının yolunu açtı. Bu bağlamda Togan, Türk tarihini bir bütün olarak değerlendirerek Moğollar ve ardılları üzerine Türkiye’de ilk ciddi çalışmaları yapan tarihçi olmuştur.

Türkiye’de 1930 yılından itibaren Moğollar üzerine araştırmalar yapan Togan’ın çalışmaları arasında; “*Eski Türk ve Moğolların Haritaları ve Haritacılığı Meselelerine Dair Notlar*”, “*Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti*”, “*İlhanlılarla Bizans Arasındaki Kültür Münasebetlerine Ait Bir Vesika*”, “*Reşîdüddin’in Mektuplarında Anadolu’nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kaynaklar*”, başlıca kaleme aldığı bilimsel makaleleri sayılabilir. Bu çalışmalarında Togan, Moğolların siyasî, iktisadî, kültürel ve içtimaî yönlerini çalışmıştır. Cengiz Han devletinin ardılları olan İlhanlı, Çağatay ve Altın Orda devletlerinin tarihi ile alakalı olarak da eserler meydana çıkarmıştır. Özellikle Togan, Türk tarihçiliğinin İlhanlılar dönemine ait birçok vesikayı gün yüzüne çıkartarak bu devletle ilgili çalışmalarda büyük bir boşluğu doldurmuştur.¹⁹³ Togan, İlhanlı dönemiyle ilgili yaptığı çalışmalarda çoğunlukla Anadolu’ya zarar verdiği yönündeki hâkim görüşün aksine İlhanlılar hâkimiyeti altında yaşayan Anadolu’nun iktisadi vaziyetinin geliştiğini ve ticaret ağının yükselerek büyüdüğünü belgelerle ortaya çıkarmıştır.¹⁹⁴

Togan, modern Türk tarihçiliğinde Cengiz Han ve Moğolların Türklüğü meselesiyle ilgili görüşlerini bilimsel metotlar dâhilinde belirten ilk tarihçi olmuştur. Bu konuda diğer önemli bir husus ise inşa edilen yeni Türk tarihçiliğinde Moğollar ile ilgili çalışmalar hep Türk tarihinin siyasî ve kültürel yönleri ile

¹⁹³ Bu konu ile ilgili olarak bkz; Zeki Velidi Togan, “İlhanlılarla Bizans Arasındaki Kültür Münasebetlerine Ait Bir Vesika”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. III, S. 3-4, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1966, s. 2-39.

¹⁹⁴ Bu konu hakkında bkz; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1946, s. 293-307.

bağlantılı olarak ele alınırken, Togan doğrudan Moğollara ve Cengiz Han'a çalışmalarında yer vererek birçok bakımdan ciddi tartışmalara kapı araladı.

Togan'ın ilk Cengiz Han anlatısının şekillenme dönemi Kazan'da bulunduğu sıralarda gerçekleşir. Togan'ın tarihçi kimliğinin oluşumunda öncü isim olan dayısı Habib Neccar'ın İslam dinine ve ananelerine sıkıca bağlı bir âlim olmasından dolayı Cengiz Han'a karşı tutumu sertti. Bu bakımdan Togan, daha sonraki yıllarda da değindiği üzere Cengiz Han ve Timur gibi şahsiyetleri ilk olarak dayısından öğrenmesi ve dönemin Rus ilmi edebiyatında da bu isimlerin her zaman kötü bir algı dâhilinde sunulmasının etkisi altında kalmıştır. Bu anlatılardan etkilenen Togan, *Türk ve Tatar Tarihi* adlı ilk eserinde Celâleddin Harzemşah'ın, Cengiz Han ve oğullarına karşı mücadelesini Moğolların hâkimiyetine girmemek için yapılan büyük bir kahramanlık ve fedakârlık olarak görür. Ancak eserini matbaaya vermeden önce Moğollar ve Cengiz Han hakkında İngiliz Henry Hoyle Howorth ve Fransız tarihçi Leon Cahun'un eserlerini okuması Togan'ın olumsuz düşüncelerini değiştirmiştir. Togan bu olumsuz düşüncelerinden arınmasına karşın kendini bir hayli etkileyen İslam düşünürlerinin ve Rus edebiyatının Cengiz Han ve Moğollara karşı savundukları temelsiz iddialardan tamamen kurtulamadığını, bundan dolayı da ilk eseri *Türk ve Tatar Tarihi*'nde bunları muhafaza ettiğini ifade etmektedir.¹⁹⁵

Böyle bir ortam içerisinde Togan'ın, Cengiz Han konusunda fikir değişimine gitmesinin arkasında hem Batılı Türkologların hem de o dönemde İdil-Ural Türkleri arasında ortaya çıkan kimlik tartışmalarının doğrudan bağlantısı vardır. Nitekim İdil-Ural Türkleri arasında Buhara etkisi altında kalan Kazan medresesinde İslam ananesinin Cengiz Han yasalarından üstün tutulduğu bir dönemde özellikle Mercani ile başlayan millet esaslı tarihçilik anlayışı Cengiz Han ve haleflerine karşı tutumu da büyük ölçüde değiştirmişti. Ayrıca Tatar kimliğinin oluşmaya başladığı bu dönem içerisinde Cengiz Han ve haleflerine yakınlık hisseden grubun aydınlanma ve milli bilinçlenme hareketinin liderleri Ceditçiler olması da bu konuda başka bir dikkat çeken noktadır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise İdil-Ural Türkleri arasında kimlik tartışmaları hız kazanmış ve aralarında Togan'ın da olduğu yenilikçi grup Cengiz Han'a karşı büyük bir hayranlık duymaya ve en

¹⁹⁵ Zeki Velidi Togan, *Moğollar, Çingiz ve Türkler*, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1941, s. 3.

önemlisi de Rus hâkimiyeti altında ezilen Tatar ve Türk halklarının tekrar milli şuurunu uyandırma da Cengiz Han'ı bir lider olarak görmüşlerdir.

Bunun yanında dönemin çağdaşlığından bir hayli uzak ve İslam ananelerine sıkıca bağlı olan Türk-Tatar halkları arasında gerilemenin nedenlerini araştıran aydınlardan biri olarak Togan, bozulmanın sebebini Cengiz Han yasalarından uzaklaşmaya bağlamaktadır. Togan'a göre Cengiz Han yasalarının o döneme göre modern bir yapıyı içinde barındırdığını, din ve devlet ilişkilerinde laiklik ilkesinin benimsendiğini Onun 1914 yılında Bilgi Mecmuası'nda yayımlanan "İbn Haldun Nazarında İslam Hükümetlerinin İstikbalı" adlı yazısında açıkça ortadadır;

*"Türkler ve Moğolların idare sisteminde din ile bağlı bir şey yoktur. Çingiz'in Yasa sisteminin tatbiki İslam âleminde yeni bir devir açtı. Bu yasa Türkiye'de Yasaq-i Osmanî ve tamga sistemini bıraktı. Orta Asya'daki İslam memleketlerinin Rusya'ya esir olmalarının başlıca sebebi bunların Çingiz Yasası'ndan ayrılarak şeriata dönmeleri olmuştur."*¹⁹⁶

Bolşevik İhtilalinden sonra toplanan Birinci Müslümanlar Kongresi'nde sunduğu tebliğinde Togan, Rusya Türklerinin kimler olduğunu ve bundan sonra nasıl bir siyaset izlemeleri gerektiği konusunda görüşlerini açıklamıştır. Tebliğinin devamında bir tarih bilinci oluşturmanın üzerinde duran Togan, Türkistan sahasında birçok farklı bölgede yaşayan Türk ve Tatar halklarının kendi öz edebiyatları ve kültürlerinin olduğunu belirterek bütün Türkistan halkında ortak bir tarih şuru oluşturmanın imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşüne kanıt olarak ise Cengiz Han ve ahfadının Türkistan halkları üzerindeki imajını göstermiştir. Zira Togan'a göre, güney Türklerinin uzun yıllar Fars kültürü ve tesiri altında kaldıklarından Cengiz Han'a karşı olumsuz bir algının yaratıldığını ifade etmiştir. Bu yüzden güney Türklerinin yaşadığı yerlerde Cengiz Han ve ahfadının tarihi ders olarak okutulamayacağını belirtmiştir.¹⁹⁷ Togan'ın bu ifadelerinden dikkat çeken husus Onun Türk tarihini bütüncül bir yaklaşımla ele aldığı gibi o dönemde yeni tarih bilinci oluşturmada Cengiz Han ve ahfadının tarihini Türk tarihi içerisinde değerlendirmesidir.

¹⁹⁶ Togan, 1999, 104.

¹⁹⁷ İhsan Ilgar, *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 205.

Türkiye'ye gelmeden önce son durağı olan Berlin'de 1925 yılının 22 ve 23 Ocak günleri Cengiz Han'a dair konferans veren Togan, Cengiz Han'ı Türklerin ve Moğolların ortaklaşa inşa ettikleri devletin kurucusu ve bu iki kavmin kahramanı olarak belirtmiştir.¹⁹⁸ Togan'ın bu sözlerine baktığımız zaman aslında modern Türk tarihçiliği döneminde bile Cengiz Han hakkındaki düşüncelerini değiştirmemiş ve Cengiz Han'ın Türk tarihinde birleştirici bir etki yaratabileceğine dair inancını hiçbir zaman yitirmemiştir.

Togan'ın Türkiye'ye gelişinden itibaren bilimsel çalışmalara hız vererek yeni kurulan devletin Türk tarihi üzerine inşa edilen tarihçiliğinde birçok tarihi konudaki boşlukları doldurmak için ciddi araştırmalar yapıp eserler meydana getirmiştir. Türk tarihçiliğinde bilimsel anlamda Cengiz Han'ın Türklüğü meselesini de ilk olarak ortaya koyan kişi olarak Togan'ın Cengiz Han ve Moğollarla ilgili araştırmalarının meyvesini *Moğollar, Çingiz ve Türkler* adlı eserinde görmekteyiz. Togan'ın Moğollar ve Cengiz Han konusundaki düşüncelerini derli toplu bir şekilde sunan ilk kaynak olarak da önemli bir yere sahip olan bu eseri daha sonraki yıllarda İbrahim Kafesoğlu ile aralarında geçen tartışmanın da başlangıcını oluşturan çalışmasıdır.

Togan, bu eserinden önce de kaleme aldığı bazı makalelerinde Cengiz Han ve Moğolların Türklüğü meselesine dair görüş ve tespitlerini de belirtmiştir. Türk Yurdu Mecmuası'nda 1925 yılında yayımlanan *Türk Efsanelerinde Milli Alametler* başlıklı yazısında Togan, kuş ve hayvanlardan bazılarının Türk hakanlarının resmi aile damgaları olduklarını aynı durumun Cengiz Han sülalesinde de var olduğunu belirtmiş ve Cengiz Devletinin bayrağının beyaz zemin üzerinde siyah hilalî suretinin Göktürk Devleti'nde de var olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁹ Cengiz Han'ın menşei hakkında da bilgi veren Togan, Cengiz Han ile aynı dönemde yaşamış ve görüşmüş Çin elçisi Men Hun'un Cengiz Han'ın Şato Türklerinden geldiğini hatıralarında yazdığını belirtmiştir.²⁰⁰ Çin elçisinin bu hatıra eseri Togan'ın Cengiz Han'ın Türklüğünü ispatlamaya çalıştığı sonraki yazılarında birincil delilini oluşturmuştur. Yine bu meseleyle ilgili 1931 yılında kaleme aldığı *Türk*

¹⁹⁸ Togan, 1999, 499-500.

¹⁹⁹ Ahmed Zeki Velidî, "Türk Efsanelerinde Millî Alametler", *Türk Yurdu*, C. 3, S. 14, Ankara, Teşrin-i Sâni 1925, s. 140.

²⁰⁰ Velidî, 1925, 145.

Destanlarının Tasnifi başlıklı yazı dizisinde de Cengiz Han Türklüğü üzerine görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir.

*“Çingiz’in mensup olduğu Qiyat (yani “Qay” lar) ve Börçegin (Galiba “Böri Tegin”) ailesi kendilerini Oğuzhanlarının mensup olduğu eski Mongol (Reşidüddîn’e göre Türkçe “Mongol”) hanedanından saymışlardır. Oğuz ve Gök Türk ananelerini pekiyi bilmişlerdir. Çingiz’in muasırı olup kendisiyle görüşen Çinli Men-Hun’a göre Çingiz ailesi Şato Türkleri neslindendir.”*²⁰¹

Togan, 1941’de *Moğollar, Çingiz ve Türkler* ve 1946’da *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı eserlerinde Cengiz Han ve Moğolların Türklüğü meselesi üzerine iddialarını belirtmiştir. Togan, ilk olarak Moğolların, Türkler ve Mançurlar gibi Ural-Altay kavimlerinin Altay zümresine mensup olduğunu belirterek bu zümre içerisinde Moğolların Türklere en yakın kavim olduğunu özellikle içtimaî teşkilat ve yapılarıyla da Türklerle kardeş bir kavmi teşkil ettiklerini ifade etmiştir. Her iki kavmin dil yapıları hakkında da bilgi veren Togan şu yorumu yapmıştır;

*“Türk ve Moğol dilleri arasındaki münasebet meselesi bugün kat’i bir şekil almamışsa da son senelerde güzel inkişafı yapan Altay dilleri mukayesesı yolunda, bilhassa Ramstedt, Kotwiç, Poppe ve Vladimirtsov gibi âlimlerin tetkikleri sayesinde iyi anlatılmıştır. Eski Türk dili meseleleri şimdi Moğolca ile mukayeseden başka öğrenilemez bir şekil almıştır. Yani her iki dilin uzak mazisi yekdiğerine sıkı bağlıdır.”*²⁰²

Togan, Cengiz Han devletinin tarihine ait önemli kaynakların 1221 yılında Çao- Hong ve 1233 yılında Peng-ta-ya isimli iki Çinli elçinin Moğolistan’a yaptıkları ziyaretleri sonrasında kaleme aldıkları hatıraları olduğunu ifade ederek bu iki kaynağın Moğolların içtimaî ve siyâsî yapıları ile ilgili doğru malumatlar verdiklerini ve bu sebeple de Moğol tarihi için bunların son derece önemli olduklarını vurgulamıştır. Bu bağlamda Togan, Çiao-Hong’un ve Peng-Ta-Ya’nın aktardıklarına yer vererek onlara göre Tatarların; Ak Tatar, Kara Tatar, Vahşi Tatar olmak üzere üç gruba ayrıldıkları ve bunlardan Cengiz Han’ın mensup olduğu hanedanın aslen Kara Tatarların hanları olduğunu ifade etmiştir. Buna ilaveten Togan, Çiao-Hong’un bu hanedanı Kara Tatarlar içine sonradan gelip yerleşen Şato

²⁰¹ Ahmed Zeki Velidi, “Türk Destanlarının Tasnifi III”, *Atsız Mecmua*, S. 3, İstanbul, 1931, s. 6.

²⁰² Togan, 1946, 64.

Türklerinden olduklarını ifade ettiğini söylemiştir.²⁰³ Togan, bu konudaki bilgileri eserinin ilerleyen sayfalarında daha da ayrıntılı ele almıştır;

“Kıyat- Börçegin hanedanının menşei hakkında en mühim malumat Sung hükümeti sefiri sıfatıyla, 1221 yılında Çingiz’i ziyaret etmiş olduğunu yukarıda zikrettiğim Çiao-Hong’un eserinde bulunmaktadır. Ona göre Çingiz, Kara Tatarlar üzerinde hâkim ise de menşe itibariyle onlara yabancı olan Şato’lar neslinden geliyordu. Şato’lar ise malum olduğu üzere Göktürklerin bir şubesi idi ve hanları da Göktürk hanları ile bir nesilden olup Açina (Asena) neslinden idiler. Diğer Çin membalarına göre Şato’ların büyük kahramanı Li-ko-yong 875 senesinde Çin’deki büyük bir isyan hareketini bastırdığı zaman Tatarları Çin hududuna davet etmişti. Tatarların Şato’larla kaynaşması ondan başlamıştır. Palladius’un naklettiği bir Çin kaydına göre bu Tatarlar üzerinde hükümranlık eden hanedan Şa-to Türklerinin hâkim unsuru olan Van-gu ailesinden geliyormuş”²⁰⁴

Togan, bu ifadeleriyle birlikte Cengiz Han’ın Türklüğünü kanıtlamaya çalıştığı açıkça görülmektedir. Üstelik Togan, Çin kaynaklarının ehemmiyeti üzerine yaptığı yorumunda Cengiz Han’ın Türklüğünü perçinleyen bir açıklama yapmaktadır; *“Çingiz’in büyük düşmanları olan Çinli Sung sülalesinin tarihçileri Çingiz’in nesepsiz, eşkıya bir çete reisi olduğunu işitmiş olsalardı bunu elbette yazarlardı.”²⁰⁵*

Togan, Cengiz Han’ın Türk olduğu yönündeki iddialarına yönelik bu kez Onun Türkçe bildiğini ileri sürmüştür. Togan, Cengiz Han’ın mensup olduğu Kıyat Börçegin hanedanın Moğolca ve Türkçe konuştuklarını ve Cengiz Han’ın da bu iki dili bildiğinden şüphe duyulmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu görüşünü desteklemek mahiyetinde birçok bilgi sunan Togan, 13. yüzyıl tarihçisi Cûzcânî’nin *Tabakât-ı Nâsirî* adlı eserinde geçen bir hikâyeyi delil olarak ileri sürmüştür. Hikâyede Cengiz Han’ın Kadı Buşenci adındaki şahısla aralarında geçen konuşmada Türkler hakkında peygamber tarafından söylenen hadisleri kendine mâl ettiğini ve bunun da kayda geçirildiğini söylemektedir.²⁰⁶ Öte yandan Togan, bir başka 13. yüzyıl tarihçisi Âta Melik Cüveynî’nin *Târîh-i Cihângüşâ* adlı eserinden bir hikâyeye yer vermiştir. Hikâyeye göre Ögeday Han’ın huzuruna gelen bir Arap,

²⁰³ Togan, 1941, 8-9.

²⁰⁴ Togan, 1941, 18.

²⁰⁵ Togan, 1941, 19.

²⁰⁶ Togan, 1941, 14.

Cengiz Han'ı rüyasında görmüş ve kendisine bir söz söylemiştir. Ardından Ögeday Han, “babam bunu sana hangi lisanda anlattı” diye sormuştur. Arap buna Arapça cevabını vermiştir. Bunun üzerine Ögeday Han, babasının Moğolca ve Türkçe'den başka bir lisan bilmediğini söylemiştir.²⁰⁷

Togan'ın, Cengiz Han'ın Türklüğü meselesi ile ilgili üzerinde durduğu bir başka konu ise Göktürklerin menşei efsanesi ile Moğolların Gizli Tarihi'nde Cengiz Han'ın atalarına ait efsane arasında benzerlik olduğunu ifade etmiştir. Togan'a göre Cengiz Han'ın atalarının Türk hakanları ve teginlerin neslinden gelmektedir. Bu görüşüne delil olarak ise Cengiz Han hükümdar olmadan önce Onun ataları arasında Göktürk efsanesinin bilindiğini ve yaşadığını göstermektedir.²⁰⁸ Cengiz Han'ın mensup olduğu hanedanın Türk olduğunu ileri süren Togan, Onun atalarının Göktürk hanedanı gibi sarışın ve ela gözlü bir nesil olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Togan, Cûzcânî ve Nesevî gibi İslam müverrihlerinin yanı sıra Çin kaynaklarında da Cengiz Han'ın “demirci tarhanlar” neslinden geldiğini belirtmektedir.²⁰⁹

Togan, Moğol tarihi ile ilgili en önemli ana kaynaklardan biri olan Reşîdüddîn'in *Câmiu't-Tevârih* eserinde Cengiz Han'ın atalarının Göktürk ve Oğuz ananesine yakınlığını bildiren rivayetlerin yer almasını bazı Türk tarihçilerinin Reşîdüddîn'in İlhanlı sarayına hoş görünmek için tarihi bilgilerde yaptığı sahtekârlık olarak değerlendirmelerine karşı çıkmıştır. Togan'a göre Reşîdüddîn'in verdiği bilgiler ne bir sahtekârlık ürünü ne de uydurmalarıdır.²¹⁰ Togan bütün bu ortaya koyduğu iddiaların dışında Cengiz Han'ı ve ardıllarını Türk tarihi içerisinde değerlendirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bu konu üzerine şu ifadelerine yer vermiştir;

“O zamanki Moğolistan'da etnik münasebetin karışıklığı önünde Cengiz'in kendisini milliyetçe hem Moğol ve hem Türk sayması haklıdır. Her halde o kadarı muhakkak ki Cengiz'in Göktürklerin Şato şubesinden neşet ettiği kaydedildiği gibi mensup olduğu Börçegin ailesi kendisini eski Göktürk hükümdarları ve Aşina neslinden saymış ve o eski zamanlarda yaşayıp gelen Ergenekon efsanelerini ve başka birçok eski Türk ananelerini bize ancak bu sülalenin tarihi bir hakikat gibi

²⁰⁷ Togan, 1946, 67.

²⁰⁸ Togan, 1946, 66.

²⁰⁹ Togan, 1941, 15-17.

²¹⁰ Togan, 1946, 65.

tafsilat vererek nakletmiştir. Onun için gerek Cengiz'i ve gerekse Onun Moğolistan'dan dışarı çıkıp Türk kabileleri arasında yerleşerek tamamıyla Türkleşip giden evladını Türk hükümdarları olarak telâkki etmekte tereddütte mahal yoktur."²¹¹

Togan, Türk-Moğol ilişkileri ve Cengiz Han'ın menşei meselesi ile ilgili yaptığı çalışmalarında kendi döneminde ve geçmişte Moğollar ve Cengiz Han'a bakış açısının olumsuz olduğunu ve bunun da Türk tarihinin İslamcı anlayışın hâkimiyeti altında öğretilmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Nitekim İslamcı tarih anlayışının Türk tarihi üzerindeki etkisinin yoğun olduğunu ifade eden Togan, bu duruma örnek olarak bazı Türk tarihçilerinin eserlerinde Arapların Türk ülkelerini istilasını "fütihat" diye adlandırdıklarını ancak Müslümanlığı kabul etmeyen Türk hükümdarlarının ya da Cengiz Han ve Timur gibi hükümdarların Türk illerini tek bir çatı altında toplamasını ve İran ülkelerini fethetmelerini ise istila olarak adlandırmalarını Türk tarihini dini duyguların gölgesinde okutmaktan kaynaklandığını ifade etmektedir.²¹² Öte yandan Togan'a göre, Cengiz Han'ı Türk olarak kabul etmek istemeyenlerin zihninde Moğolların medeniyet bakımından Türklere kıyasla geri kalmış bir millet oldukları ve birçok katliam yaptıklarından bunları Türklerle akraba göstermek Türklerin ulaştığı medeniyet seviyesini inkâr etmeye ve en önemlisi Moğolların katliamlarına göz yummaya sebebiyet vereceği düşünceleri yatmaktadır.²¹³

Tarihçilik yaşamı boyunca birçok ilmi tartışma içerisinde gördüğümüz Togan'ın, Cengiz Han ve Moğolların Türklüğü meselesinde İbrahim Kafesoğlu ile aralarında tartışma yaşanmıştır. Aslında bu mesele daha önce II. Meşrutiyet döneminde başlamış ancak bilimsellikten ziyade ideolojik tartışmaların gölgesinde kalmıştır. Nitekim Togan ve Kafesoğlu arasında geçen bu ilmi tartışma bilimsel metotlar dâhilinde gerçekleşmiş ve günümüzde dahi tartışmaya açık olan ve kesin bir sonuca bağlanmayan mesele haline gelmiştir.

²¹¹ Togan, 1946, 67.

²¹² Togan, 1946, 68. Ayrıca bkz; "Ülkemizde İslâm ananesi, Arap halifeleri geleneği kuvvetli olduğundan din tesiriyle Çengiz'e ve evlâdına karşı umumiyetle bir düşmanlık hissî mevcuttur. Bunun tesiri hâlâ devam eder ve Çengiz umumiyetle lânetlenir." Zeki Velidi Togan, *Çengiz Han (1155-1227) Ders Notları*, Kış Sömestrsi, 1969-70, s. 1.

²¹³ Zeki Velidi Togan, "Cengiz Han Türktür", *Büyük Türkeli*, S. 2, İzmir, 1962, s. 4.

3.3. İBRAHİM KAFESOĞLU’NUN CENGİZ HAN ELEŞTİRİSİ

Kafesoğlu, Togan’ın bu mesele ile ilgili iddialarını çürütmek için 1953 yılında yayımladığı *Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi* başlıklı yazısıyla cevap vermiştir.²¹⁴ Ayrıca Kafesoğlu bu yazısının dışında Cengiz Han ve Moğolların Türklüğü meselesi ile ilgili başka yazılarında da bu konu üzerine iddialarını ortaya koymuştur.²¹⁵

Kafesoğlu, Togan’a karşılık kaleme aldığı eleştiri yazısında Togan’ı sadece Cengiz Han ve Moğolların Türklüğü meselesi ile ilgili yazdıklarını değil, *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı eserini de şekil ve içerik yönüyle eleştirmiştir. Kafesoğlu, Togan’ın eserinde İslam öncesi ve sonrası Türk devletlerine ayrılan bölümün çok az olduğunu ancak Cengiz Han’ın ve ahfadının kurdukları devletlere ise geniş yer ayrıldığı noktasında eleştirmiştir. Öyle ki Kafesoğlu, Togan’ın bu eseri yazma amacının Türk tarihinin problemlerini ortaya koymak olduğu iddiasına karşılık Türk devlet ve siyasî teşekküllerinden çok az bahsedildiğini ve bu yüzden esere *Umumi Türk Tarihine Giriş* yerine içeriğiyle eş değer bir isim bulunması yönünde eleştiride bulunmuştur. Üstelik Kafesoğlu bu eserin yazılış amacını; “*gerek soy ve gerek dil bakımından Türk-Moğol kardeşliğini ve Cengiz’in Türk olduğunu ispat ve Moğolların dil, kültür ve sanat yönlerinden Türklük âleminin temelini teşkil ettiğini telkin etmek*” olarak değerlendirmiştir.²¹⁶

Kafesoğlu, yazısında Togan’ın bütün iddialarına karşılık olarak kendi iddialarını ortaya koymuştur. Kafesoğlu, ilk olarak Togan’ın “Ural-Altay kavimlerinin Altay zümresine mensup olan Türklerle Moğolların bu zümre içerisinde birbirine en yakın iki kavim olduğu ve içtimai teşkilat itibariyle kardeş kavim oldukları” iddiasını çürütmeye çalışmıştır. Bu konuda Kafesoğlu’na göre, “Ural-Altay kavimlerinin Altay zümresi” tabirinin anlamı sadece bu zümre içinde olan kavimlerin dil yapılarında bazı benzerlikler olabileceğidir. Kafesoğlu, dillerdeki bu benzerliklerle kavimlerin soy birliğine veya aynı kökten geldiklerine dair görüş bildirmenin yanlış olduğunu zira bunun ayrı bir inceleme alanı olduğunu

²¹⁴ İbrahim Kafesoğlu, “Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi”, *Tarih Dergisi*, C. 5, S. 8, 1953, s. 104-136.

²¹⁵ Bkz; İbrahim Kafesoğlu, “Türkler, Moğollar ve Cengiz’in Milliyeti”, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler Görüşler Mülâhazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 329-332. Ayrıca bkz; İbrahim Kafesoğlu, “Cengiz Türk Müdür?”, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler Görüşler Mülâhazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 333-336.

²¹⁶ Kafesoğlu, 1953, 107-108.

ifade etmektedir. Kafesoğlu, Türklerle Moğolların dil münasebetlerini şu şekilde değerlendirir;

*“Bizzat Ural-Altay zümresinde, Türkler ve Moğollardan başka bir tarafta Laponyalılar, Finler diğer taraftan Mançurlar bulunmaktadır. Sırf dil iştirakine bakarak Mançurların Laponlarla kardeş olduklarını iddia eden hiçbir âlime tesadüf edilmemiş veya Tunguzların Türk ırkının bir kolu bulunduğu düşünülmemiştir. Türk-Moğol dil münasebetlerini de böylece mütalâa etmek lazımdır.”*²¹⁷

Kafesoğlu, içtimaî teşkilat bakımından Moğollarla Türkler arasında büyük farkların olduğunu sadece her iki kavmin bozkır kavmi olması sebebi ile göçebe kültürünün bazı özelliklerinde birlik gösterdiklerini belirtmektedir. Togan’ın Türkleri ve Moğolları kardeş kavim olarak ifade etmesi, Kafesoğlu’na göre Togan’ın Altay zümresi tabirini yanlış anlamasından kaynaklanmıştır.²¹⁸ Bu konuda eleştirini daha da arttıran Kafesoğlu, Togan’ı Moğol istilalarını görmezden geldiği konusunda suçlamıştır;

*“Z. Velidi’ye göre, Moğol ordularının Ön Asya Türk hükümetlerini, Harezmşahlar İmparatorluğunu çiğnemesi, Yakın Doğu’da teşekkül eden büyük Türk-İslâm kültür hayatını felce uğratması, Selçuklu Devleti’ni parçalaması ve Anadolu’yu iktisaden feci duruma düşürmesi, bütün Türk İslâm dünyasını alt üst etmesi, yabancı bir kavmin korkunç istila hareketi değil, kardeş bir kavmin diğer kardeş bir kavim topraklarına misafireten teşrifi gibi mütalâa olunmalı; Moğollara karşı vatan müdafaası teşebbüsleri lüzumsuz vakıalar addedilmelidir.”*²¹⁹

Kafesoğlu, bu ifadelerinde Togan’a karşı oldukça ağır ithamlarda bulunmasının yanında Togan’ın Moğol istilasını adeta yararlı gördüğü fikrini okurlarda oluşturma eğilimindedir. Ancak Kafesoğlu’nun iddia ettiği bu suçlamaların Togan’ın eserinin herhangi bir kısmında rastlanmamıştır. Togan, Türk tarihinin problemli noktalarına dini duygularla yaklaşımdan kaçınılarak ilmi gerçekler çerçevesinden bakılması gerekliliğini her daim savunmuştur. Özellikle Cengiz Han ve Moğolların faaliyetlerinin ilmi hakikatlerden uzak bir şekilde sadece medeni ve dini tesirlerin etkisiyle açıklanamayacağını ifade etmiştir.

²¹⁷ Kafesoğlu, 1953, 109.

²¹⁸ Kafesoğlu, 1953, 109-110.

²¹⁹ Kafesoğlu, 1953, 112.

Kafesoğlu, Türk ve Moğol kavimlerinin ırk olarak tamamen farklı olduğunu belirtirmiştir. Antropolojik araştırmalara göre Türklerin beyaz tenli, uzun boylu ve ela gözlü olduklarını bu bakımdan Turani tip özellikleri taşıdıklarını Moğolların ise Turani tipinden tamamen farklı olduğunu söylemektedir.²²⁰ Buna kanıt olarak ise hem modern ilmi metotlarla Mongolistlerin yaptığı araştırmaları hem de ortaçağ dönemi müverrihlerinin aktardıklarını göstermektedir.²²¹ Türk ve Moğol kavimlerinin kardeşliği görüşünü çürütecek başka bir delili ise her iki kavmin ana yurtlarının birbirine olan uzaklığı olduğunu söyleyen Kafesoğlu, kendi döneminde hocası Nemeth'in yaptığı araştırmalar sonucu Türklerin batı Sibiry'a da Hazar-Aral sahasında, Moğolların ise Mançurya ve Baykal gölü arasında yaşadıklarını kanıt olarak ileri sürmüştür.²²²

Kafesoğlu, Togan'ın Türkçe ve Moğolca benzerliği üzerine ortaya koyduğu iddialara karşı çıkararak Moğol ve Türk dillerinin birbiriyle benzer kelimeleri paylaşmasının sadece kültürel etkileşimden kaynaklandığı belirtmektedir. Öte yandan Kafesoğlu, Moğolca'nın *"iltisakî karakterlerde oluşu ve diğer ufak tefek benzerlikleri dolayısıyla Altay ailesine dâhil ise de menşe ve inkişaf bakımından müstakil bir dil olup Türkçe ile alakası ilmi olarak ispat edilemediği"* görüşünü ileri sürmektedir. Kafesoğlu, bu konuda hocası Nemeth'i kaynak göstererek bu iki dilin tamamen farklı yapılarda olduğunu savunmaktadır.²²³

Togan'ın, Cengiz Han'ın Türklüğü ile ilgili ortaya koyduğu iddiaları tek tek çürütmeye çalışan Kafesoğlu, Bozkurt efsanesinin Cengiz Han öncesinde kendi sülalesi arasında bilinmesinin Onun menşei olarak Türklerden geldiğini göstermeyeceğini ve Göktürk Devleti içerisinde daha birçok kavim arasında da bu efsanenin bilindiğini söylemektedir. Kafesoğlu, Bozkurt efsanesinin Göktürk Devleti'ne ait olduğunu ifade ederek, Cengiz Han'ın hükümdar olmasıyla birlikte bu efsaneye Türk hakanları yerine kendini ve ailesini yerleştirdiğini düşünmektedir. Ona göre bu gibi efsanelerin bozkır sahasında birçok hükümdar ailesine ve atalarına

²²⁰ Kafesoğlu, 1953, 113. Ayrıca bkz; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 46-47.

²²¹ Bkz; *"Bunların başında Muvaffak ud-Din Abdülatif Bağdadi gelir. Harzemşahların son günlerinde, Yakın Doğuda seyahat yapan bu tabip müellif, Moğol harekâtının en hareketli devrinde onları gözleriyle görerek müşahedelerini hatıratında yazmıştır. Buna göre: Tatarlar Türklere nispetle yayvan yüzlü, geniş göğüslü, kol ve bacakları küçük, esmer renkli, seri hareketlidirler."* Kafesoğlu, 1953, 114.

²²² Kafesoğlu, 1953, 115.

²²³ Kafesoğlu, 1953, 122-123. Ayrıca bkz; Kafesoğlu, 2014, 331-332.

mal edildiğinin örnekleri çoktur. *Moğolların Gizli Tarihi* eserinde anlatılan Cengiz Han efsanesinin Bozkurt efsanesi ile aralarındaki yakınlığın bundan kaynaklandığını belirtmektedir. Bu durumun ise bazı tarihçileri yanlışlığa sevk ettiğini ifade etmektedir. Bu yüzden Kafesoğlu, Pelliot ve Marquart'ın çalışmalarını referans göstererek bu alimlerin yaptıkları incelemeler sonucunda Cengiz Han ve sülalesinin Bozkurt efsanesi içerisine yerleştirildiğini belirtmektedir. En nihayetinde Kafesoğlu, bu durumun aynı efsanenin iki ayrı varyantından başka bir şey olmadığını ifade etmektedir.²²⁴

Kafesoğlu, Cengiz Han'ın Şato Türklerinden geldiğini iddia eden Togan'a karşılık kendi iddialarını ileri sürmüştür. Kafesoğlu'na göre, Şato Türklerinin Göktürk Devleti ile aralarında herhangi bir bağın tespit edilemediğini belirtmiştir. Bu iddiayı ortaya atan ilk âlimin Barthold olduğunu söyleyen Kafesoğlu, Onun ayrıca Dokuz-Oğuzların da Göktürk Devleti'nden olduklarını iddia ettiğini söylemiştir. Kafesoğlu, bu iki iddianın yapılan çalışmalar neticesinde reddedildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Kafesoğlu, Cengiz Han'ı ve Moğolları Şato Türklerine bağlayan iddianın geçersiz olduğunu savunmuştur.²²⁵

Togan'ın Cengiz Han'ın Türklüğü iddiasında kaynak gösterdiği Çin elçisi Çiao-Hong'un seyahatnamesi hususunda da Kafesoğlu, bu eserin Vasilliev tarafından Rusçaya çevrildiğini fakat Pelliot'un yaptığı incelemeler sonucu çevirinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu konuda Kafesoğlu, Pelliot'un çalışmasından bazı sözler nakletmiştir. Kafesoğlu; *“Pelliot, bu seyyahın asla Cengiz'i tanımadığını, seyahatnamede Cengiz'e atfedilen hususun doğrudan doğruya Moğolların şark kumandanı Mukali'ye ait olduğunu açıklamıştır.”* En nihayetinde Kafesoğlu, Togan'ın delil olarak ortaya koyduğu bu seyahatnamenin Cengiz Han ile herhangi bir şekilde bağlantısının olmadığını altını çizmektedir.²²⁶

Togan'ın Cengiz Han'ın “demirci tarhanlar” neslinden geldiği iddiasına karşı ise Kafesoğlu, Timuçin isminin İslam kaynaklarında daima “Temucin” olarak kaydedildiğini ifade ederek, *Moğolların Gizli Tarihi*'nde bu ismin Yesügey Bahadır'ın Tatarlardan Temucin-Üge'yi savaş sırasında esir aldığı zamanın Cengiz Han'ın doğumuyla aynı güne denk gelmesinden dolayı verildiğini söylemektedir.

²²⁴ Kafesoğlu, 1953, 128-129. Ayrıca bkz; Kafesoğlu, 2014, 334.

²²⁵ Kafesoğlu, 1953, 130. Ayrıca bkz; Kafesoğlu, 2014, 335.

²²⁶ Kafesoğlu, 1953, 131.

Kafesoğlu'na göre Moğolların Gizli Tarihi'nde Cengiz Han'ın "demirci tarhanlar" neslinden geldiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmaması, Cengiz Han'ın Türklük ile bir bağlantısının olmadığına ispatıdır.²²⁷

Kafesoğlu, yazısının sonuna doğru Cengiz Han'ın Türkçe bildiğine dair ortaya koyulan iddiaları çürütmeye çalışmıştır. Kafesoğlu'na göre aslında bu konunun tartışılması dahi lüzumsuzdur. Çünkü Cengiz Han'ın Türkçe bilmediği kesin olarak ortadır. Bu konuda Moğol tarihinin önemli üç kaynağı olan *Tabakât-ı Nâsirî*, *Târîh-i Cihângüşâ* ve *Câmiu't-Tevârîh* eserlerinden alıntılar yapan Kafesoğlu, bu eserlerin herhangi birinde Cengiz Han'ın Türkçe konuştuğuna dair bir bilginin olmadığını ifade etmiştir. Kafesoğlu, Togan'ın Cengiz Han'ın Türkçe bildiği yönündeki görüşünü de bir "dayatma" olarak tanımlamıştır.²²⁸

Kafesoğlu ortaya koyduğu bu iddialarla birlikte bir değerlendirme yapmıştır. Ona göre; "*Cengiz şüphe yok gerek ırken gerek dil bakımından halis Moğol'du ve kuvvetli bir ihtimalle Moğol umumi ismi altında anılan kavmin doğrudan doğruya Moğol (Gizli Tarih'te: Manghol) adlı kabilesinden idi.*"²²⁹ Öte yandan yazısının son kısmında Kafesoğlu, Togan'ın eserinde bu mesele dışında daha birçok problemin olduğunu açıkça ifade etmekten geri kalmamış ve eleştirmiştir; "*dil bilgisi ve metotlarının kifayetsizliği ve acele hükümler yüzünden çok muğlak hallere girmiş öyle izah ve tefsirler vardır ki, bunların her biri için yine uzun sahifeler doldurmak lazım gelecektir.*"²³⁰ Görüldüğü üzere Kafesoğlu, Cengiz Han'ın Türklüğü meselesi üzerinden başlattığı eleştirilerini Togan'ın eserinin bütününe kapsayacak bir boyuta taşımıştır.

Kafesoğlu'nun yayımlanan bu yazısının ardından Togan, ona karşı bir cevap niteliği taşıyan yazısını yazmıştır. Türk tarihçiliğinin iki mümtaz tarihçisi arasında yaşanan bu ilmi tartışma aralarının daha da açılmasına sebep olmuştur.²³¹

²²⁷ Kafesoğlu, 1953, 131-133.

²²⁸ Kafesoğlu, 1953, 134.

²²⁹ Kafesoğlu, 1953, 135.

²³⁰ Kafesoğlu, 1953, 136.

²³¹ Konu ile ilgili bkz; Neşe Çetin, "Bir Tarihçi ve Aydın Olarak Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hayatı ve Eserleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, s. 53-58.

3.4. ZEKİ VELİDİ TOGAN'IN İBRAHİM KAFESOĞLU'NA CEVABI

Kafesoğlu'nun "Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi" makalesinde doğrudan eleştirilere maruz kalan Togan hem Cengiz Han'ın Türklüğü meselesine hem de şahsına yönelik tenkitlere karşılık olarak "İbrahim Kafesoğlu'na Cevabım" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Togan yazısında Cengiz Han'ın Türklüğü meselesini ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Kafesoğlu'nun yazısındaki eleştirilere karşılık gerekli izahları yapan Togan, üslubunu yer yer sertleştirmiştir.

Togan, bu yazısında daha önce 1941'de "Moğollar, Çingiz ve Türklük" ve 1946'da "Umumi Türk Tarihine Giriş" eserlerinde ele aldığı Cengiz Han'ın Türklüğü meselesini daha ayrıntılı bir şekilde irdelemiştir. Togan, ilk olarak Cengiz Han'ın Börçeğin sülalesinden geldiğini savunarak bu sülaleye mensup olanların tamamen diğer Moğollardan farklı olduklarını belirtmiştir. Börçeğin sülalesinden gelenlerin sarışın, ela gözlü ve uzun boylu olduklarını ifade eden Togan, aynı sülalenin bir başka kolundan gelen Timur ile oğlu Şahruh ve torunları Baysungur, Uluğ Bey ve İbrahim Mirza'nın da böyle olduklarını ifade etmiştir. Bu konuda Togan, Rus âlimleri O. Simirnova ve B. Pankratov'un çalışmalarını kaynak göstermiştir;

*"Cengiz neslinin ela gözlülüğü yüzünden sülalesinin ismi olan Börçeğin yani şimdi Rus âlimleri O.Simirnova, B.Pankratov ve A.Siminov'ların Reşidüddîn neşrinde "Çigin"i "tegin" diye kesin olarak tespit ettiklerine göre "Böritegin" kelimesi dahi "ela gözlü" manasına gelen bir kelime telakki olunmuştur."*²³²

Öte yandan Togan, Börçeğin isminin ela gözlü anlamına geldiği yönündeki bilgi doğrultusunda hareket ederek bu sülalenin Bozkurt ve demirci tarhanlar neslinden geldiklerini Batılı âlimlerin çalışmalarına atıfta bulunarak değerlendirmiştir. Bu konuda Togan efsanevi Bozkurt rivayetleri ile Moğolların Gizli Tarihi'ndeki bilgileri karşılaştırmıştır;

"Göktürklerin dedelerinin "Garp denizi" tarafından gelmiş olduğuna dair rivayetler gibi Cengiz'in gizli tarihinde de büyük cedlerinin Gök Tengiz'den geldikleri kaydedilmiştir. Aral Gölü ile birleştirilen "Garp denizi" yanında

²³² Zeki Velidi Togan, Özlük İşleri Dosyası, 6/I, İtiraznâme, s. 1.

Moğolların Aral gölüne her vakit “Gökçe deniz” demiş olmaları dikkate değer bir keyfiyettir. Bununla beraber bu deniz kelimesi de gizli tarihte “Tengiz” olarak Türkçe olarak kaydedilmiştir.”²³³

Togan, Cengiz Han’ın ecdadının Türk olduğu yönündeki görüşünü ispatlamak amacıyla onun yaşadığı dönemde batı Türkleri tarafından Aşina sülalesinin hamisi olarak gördüklerini ileri sürmüştür. Bu konuda Togan şu açıklamayı yapmıştır;

“16-18. asırlarda Moğol-Kalmuk hanları Orta Asya’nın merkezi ve şimali kısımlarında, Yayık ve İdil havzasında yaşayan Türkler üzerinde mutlak hâkim oldukları halde Türklerden hiç kimse bunları kendinden saymamış, hükümdarlarına “han” dememiş “tayşı” demiş; Moğol-Kalmuk kabileleri Türkleşmediği gibi, Türklerden de hiçbir kabile yahut zümre moğollaşmamış; hâlbuki Çengiz’in zamanındaki Garp Türkleri onu, ecdadını ve oğullarını kendi hanları saymışlar, onları Aşina ve Ergenekon’un hakiki hamileri olarak tanımışlar. Türklerin bu nazarlarını onlara komşu olan Müslüman kavimler dahi benimsemişler.”

Cengiz Han’ın diğer Moğol kabilelerinden tamamen ayrı bir şekilde Börçeğin sülalesinden geldiği iddiasını güçlendirmeye çalışan Togan, Cûzcânî ve Nesevî gibi âlimlerin eserlerini kaynak göstererek onun Türk olduğunu ispatlamaya çalışmıştır;

“Çengiz’in Moğollar arasında devlet kurmuş, ana dilinin Moğolca, yani Türkçeden ayrı bir dil olduğu asırdaşlarınca malum olduğu halde bu muasırlarından Hinhacü Cûzcânî (ki malumatını bizzat Çengiz’i görüp onunla konuşan kimselerden almıştır). Çengiz’in zuhurunu “Moğol kabilelerinin reisi Tuğrul Tegin lakaplı Temirci Tatar neslinden gelen bir Türkün hurûcu” olarak anlattığı gibi kabileden olan diğer bir sergerde için de “Moğol kabileleri arasında hükümranlık eden diğer bir Türk daha vardı” (Dar mayan-i qabail-i mugul yak turk-i diğer bud buzurk u farmade s. 331) diye bahsetmektedir. Çengiz’in ecdadının ilk vatanının da ismini dahi “Calıq çaq” diye Türkçe olarak kaydetmiştir. Çengiz’in düşmanı olan Harzemşah’ın tarihçisi, aslen Türkistanlı Nesevi dahi Çengiz’in

²³³ Togan, İtiraznâme, 2.

mensup olduğu “Temirci” kabilesi yani sülale hakkında “Türk kabileleri arasında en şeriri” tabirini kullanmıştır.”²³⁴

Togan, Cengiz Han’ın Türklüğü meselesinde onun ve ahfadının Türkçe konuştuğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Togan’a göre Cengiz Han nesline ait eski rivayetlerde geçen isimlerin Türkçe oluşu da bunu desteklemektedir. Bu konuda Togan, Pelliot’un çalışmalarını kaynak göstererek şu açıklamayı yapmıştır;

“Keza Çengiz’in kendisine Türkçe konuşma nispet edildiği gibi oğlu Tuluy’un Türkçe konuştuğu, diğer oğlu Çağatay’ın Ferganeli Bahaeddin Merginani ile Türkçe konuştuğu ve Çengiz’in torunu Berke Han’ın Buharalı Şeyh Seyfeddin Baherzi ile Türkçe konuştuğu, diğer torunu Hülagü’nün de Mısır Kölemenlerinin mümessili Karatay ile Türkçe görüştüğü çağdaşları tarafından tespit edildiğinden Çengiz’in Moğollar arasında hükümranlık eden bir Türk sülalesi neslinden gelmiş olacağı, yani bu sülale mensuplarının konuşma dilleri Moğolca olduğu halde Türkçe de bilmiş olacakları tarafımdan ileri sürülmüştür. Hiçbir devlet ananesine malik olmayan şarki ve şimali Moğollar arasında büyük bir devlet kuran Börçegin yani Börütegin sülalesine ait en eski rivayetlerde ve gizli tarihte has isimlerden, ananeye ve devlet teşkilatına ait ıstılahlardan çoğunun ve mühimlerinin Türkçe oluşu da bu fikir için bir destek teşkil etmektedir. Bu nevi kelimelerden Gizli Tarih’te ve Juan sülalesi tarihinde görülen şunları zikredebiliriz: Tengiz, Bataçı, alaça at, topçaq çerik, yarguçı, Qutula, erdem, Erdemçi Ötüçegin, Öttegin, Balçıq, bavurçı, qorçı, qorucu, elçi, öke (öge), qoyçı, yurtçı, tunga, arıq, qışlıq, oğlan, yasaq, çerbi (çeribeği), sübeği, soqur (kör) ; yine Hambis ve Pelliot’un tahlil ettikleri şecereelerde (Le Chapitre CVII du Yuan- che, Tounq pao, 1945) Qurluğ, Soqurluq, Salintuq, Arslan, Üruntemur, buralgı, İçil (iç-il), Delgü (Delgü- tay), ogroq, ogroqçı, togluq, salçı ve saire, tutuq, türhan, buyruq, bitikçi, eği oğlan(ev oğlan), ulug ei (ulug yurt) gibi kelimeler ilave edilebilir.”²³⁵

Togan, Cengiz Han’ın Türklüğü ile ilgili ileriye sürdüğü bir başka konu ise Şato Türkleri meseledir. Togan bu konuda daha önceki çalışmalarında bahsettiği Cengiz Han ile çağdaş olan ve Moğolistan’a ziyarette bulunan iki Çin elçisinin seyahatnameleri üzerinde durmuştur. Bu konuda Togan, Cengiz Han’ın ecdadının

²³⁴ Togan, İtiraznâme, 3.

²³⁵ Togan, İtiraznâme, 4.

Şato Türklerinden geldiğini ileri sürmüş ve bu görüşünü W. Eberhard'ın da desteklediğini ifade etmiştir;

“Çinlilerin Wu-tai-shi nam vakayinamesinde Ak Tatarların Çengiz'e muasır olan reisi Alaquş Tegin'in 9. asırda şimali Çin'de yaşayan Şato Türklerinin hâkim kabilesi olan Wan-gu kolundan geldiği ve bu Şatoların büyük kumandanı Lekoyang'ın Çinlilere mağlup olduktan sonra bir aralık Tatarlara kaçtığı zikredilir (bu kayıtlar Palladius ve Eberhard tarafından nakledilmişlerdir). 1221 senesinde Moğol hükümetini ziyaret eden cenubi Çin elçisi Çiao-hong, Çengiz'in Kara Tatarlardan olduğunu söylediği halde umumiyetle Tatarları yani Tatarların hâkim unsurunu Şato Türklerinden olarak göstermiştir. Bu rivayet Çengiz'in mensup olduğu Börçegin ailesini de içine alan Kıyat aşiretinin garbi kısmının Şatolarla komşu olduğuna dair Çin vakanüvisleri tarafından yapılan bir kayda (Minorski-Halaon, Mervezi, 99) da uymaktadır. Diğer taraftan bir kısım Tatarların daha 8-9. asırlarda Şatoların yaşadığı bölgede Çumul Türkleri ile birlikte bulunduklarını Prof. Bailey tarafından neşredilmekte olan eski Hotan yazılarından da öğreniyoruz. Benim, Çengiz'in ecdadının bu Şato Türklerinden gelmiş olacağına dair fikirlerimi Prof. Eberhard da destekleyerek Çengiz'e ait eski rivayetlerde bir Türk rivayeti olan “alaca at” rivayeti bulunduğunu kaydetmiş, (Ostasiatische Zeitschrift XVII, 1942, S. 187-8) ve Çengiz'in tatbik ettiği payşa usulünün de eski Şatolarda müstamel çelik üzerine yazılmış fermanlar ile bir olması ihtimalini ve Şato kahramanı Lekoyang'ın filhakika Tatarlara kaçmış olduğunu zikretmiştir. (Belleten II, 1947 s. 22). ”²³⁶

Togan, Türk ve Moğol dilleri arasındaki münasebetin izahı noktasında dönemin önemli dil bilimcilerinden Vladimirtsov, Ramstedt ve Poppe'nin çalışmalarına atıfta bulunarak bu meseleyi derinlemesine incelemiştir. Bu mesele ile ilgili Togan şu ifadelere yer verir;

“Altay zümresine dâhil Türklerle Moğolların yakınlığı meselesine temas etmek gerekir. Bu münasebetle ben bu hususta sarıh fikirleri olan garplı âlimlerin, bilhassa Poppe, Ramstedt ve Vladimirtsov'un Türk ve Moğol akrabalığı fikrine temayül etmişimdir. Ben bir lisaniyatçı olmadığımından bu hususta kendi tarafımdan bir mütalaa serdetmedim. Yazılarım da bir iltizam mahiyetinde değildir. Yalnız

²³⁶ Togan, İtiraznâme, 5.

“Türk ve Moğol dilleri arasındaki münasebet meselesi bugün kat’i bir şekil almamışsa da son senelerde bu hususun Ramstedt, Kotwiç ve Vladimirtsov gibi âlimlerin tetkikleri sayesinde güzel inkişafı yapmış” olduğunu kaydetmişimdir (Giriş s.64) ; kaldı ki bu sahada, bu son iki sene zarfında müteveffa Ramstedt’in yeni eserinden başka Benzing’in ve umumi lisanîyatçı W.K. Mathiew’sın ve K.H. Menges’in çıkardıkları eserlerle bu meselenin umumi manzarası daha vazıh bir şekilde tasvir edilmiştir. Benzing bu meseleyi tamamıyla bitaraf olarak ve tam bir vukufla tetkik ettikten sonra “Moğol ve Türk dillerinin Altay zümresindeki münasebeti muhakkak olan eski akrabalık ile beraber karşılıklı söz alıp vermenin çokluğu bakımından Fransızca ile İngilizce’ye benzemekte, bununla beraber Moğolca Altay dilleri arasında daha eski ve vazıh bir şekil arz etmektedir” diyor.”²³⁷

Togan, Cengiz Han’ın Türklüğü meselesinin ilmi tarafını değerlendirmiş ve o döneme kadar Moğollar ile ilgili çalışmalar yapan Batılı ve Rus âlimlerin çalışmalarını yakından takip etmiştir. Bütün bu incelemelerinin neticesinde Togan, Cengiz Han’ın ecdadının Şato Türklerinden geldiğini, onun Türk olduğunu ve Türkçe konuştuğunu ileri sürmüştür. Bu konuda Togan son olarak Cengiz Han’ı Türk olarak görmeyenlere karşılık cevaben şu ifadelerle yer vermiştir;

“Çengiz menşe itibariyle Türk değilse o zaman kendisinin ve oğullarının ordularında %80’ini teşkil eden Türkler onu neden kendi hanları olarak kabul ettiler? Çünkü Moğol unsuru bugün Orta Asya’da 20 milyon Türkün karşısında ancak iki milyon teşkil ettiği gibi Çengiz’in zuhuru esnasında da nispet yine o veyahut daha az olmuştur. Çengiz nesli Orta Asya’da zamanımıza kadar tam yedi asır hâkim sülale olarak kalmıştır. Acaba Türkler bu yedi asır zarfında bir ecnebi boyunduruğu altında mı kaldılar? Ben naçiz incelemelerim neticesinde buna hayır diye cevap verdim. Eğer Çengiz’in kat’iyen Türkçe bilmediğine dair söz götürmez bir yeni vesika meydana çıksa bile (ki öyle bir şey daha yoktur), yine onun mensup olduğu sülalenin kendisini eski Türk hanlarından saydıklarına dair kayıtlar sarsılmaz. Cüveynî, Cihangüşa-i eserinde Uygurca tercümesinde Cengiz’in ecdadına nispetle “Moğol ve Türk ellerinin esası birdir” (Moğol ili bile Türk ulusunun dünyası bir turur) denildiği gibi Cengiz’in mensup olduğu sülalenin aslen Türk olduğu halde efsanevi Ergenekon devrinden sonra Türkçeyi unutup Moğolca

²³⁷ Togan, İtiraznâme, 6.

konuştukları kaydedilmiştir. (s.22: Moğolca til bile niğük bolsa her nimege bir at koyup süyüleştiler, burunęı tillerini unuttular). Bu vaziyet karşısında biz Cengiz'in mensup olduğu Börüteğin sülalesini menşe itibariyle Türk olarak kabul ettiğimiz gibi Orta Asya, Azerbaycan, Kazan ve Kırım'da asırlarca hüküm süren torunlarını da elbette Türk olarak kabul ederiz.”²³⁸

Togan'ın bu yazısının ardından Kafesoğlu ile aralarındaki ilmi tartişma daha fazla büyümeden kapanmıştır. Ancak Cengiz Han'ın Türklüğü meselesi bu iki mümtaz tarihçi arasında sınırlı kalmamış ve dönemin birçok tarihçisi bu konu hakkında görüşlerini belirtmiştir. İlerleyen zaman içerisinde Türk tarihçiliğinde Moğol tarihinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusu yeniden bu tartişmanın canlanmasını beraberinde getirmiştir. Ancak bütün bu tartişmaların Türk tarihçiliğine özgü kazanımları olmuştur.

²³⁸ Togan, İtiraznâme, 7-8.

SONUÇ

Dünya tarihinin gördüğü en büyük şahsiyetlerden olan Cengiz Han, 12. yüzyılın sonu ile 13. yüzyılın başında Orta Çağ'ın en güçlü devletinin temeli atmıştır. Uzak Doğu'dan Avrupa'nın içlerine ve Akdeniz kıyılarına kadar büyük bir sahaya hâkim olan Cengiz Han ve ahfadı kısa zamanda emsalsiz bir gelişme ve genişleme sağlamıştır. Cengiz Han tarihin en büyük kara imparatorluğu ile eski dünya olarak tabir edilen döneme damgasını vurmuştur. Orta Çağ'ın temel dinamizmini oluşturan göçebe yerleşik diyalektiğinin en büyük temsilcisi olan Cengiz Han, tarihte bıraktığı bu etki nedeniyle birçok çalışmaya konu olmuştur.

Cengiz Han'ın dünya tarihinde olduğu kadar Türk tarihinde oynadığı rol de oldukça önemlidir. Zira Moğollar siyasi, askerî, içtimaî ve kültürel olarak Türklerle önemli bir etkileşimde bulunmuştur. Uygurlar, Kırgızlar, Karluklar gibi Türk halkları en başından beri Cengiz Han ile beraber hareket etmiş ve yanında yer almıştır. İlerleyen zaman içerisinde ise Türkistan, Deşt-i Kıpçak ve Doğu Avrupa bölgelerinde yaşayan Türk halkları, Cengiz Han ve ahfadının kurdukları devletlerin birer parçası olmuştur. Bu yüzden 13. yüzyıl Moğol tarihi Türk tarihini de içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca Cengizogullarının kurduğu İlhanlı, Altın Orda ve Çağatay devletleri kısa zaman içerisinde Türklük karakterleri göstermişler ve bu devletlerin ardılları olan Türkistan hanlıkları ve bunların devamı olan günümüzün Türk Cumhuriyetleri Cengiz Han'ın mirasçısı konumundadırlar. Bu bakımdan Türk tarihinde Cengiz Han olgusu günümüzü de ilgilendiren bir konudur.

Cengiz Han ve ahfadının tarihi tarihyazımı boyutuyla incelendiğinde Türk tarihçiliğinde bu konu ile ilgili birçok sorunun yaşandığını görülür. Özellikle modern Türk tarihçiliğinde, Cengiz Han ve Moğollar konusunun nasıl değerlendirileceği noktasında ciddi ilmi tartışmalar yaşanmıştır. Günümüzde de bu tartışma devam etmektedir. Bu tartışmanın başlangıcı Oğuznâme ve Cengiznâme geleneklerine dayanıyor olsa da popülerlik kazanması II. Meşrutiyet döneminde güçlenen Türkçülük ideolojisiyle yoğunlaşmıştır.

Türkleri tek bir çatı altına toplamak isteyen dönemin Türkçü aydınları bu düşüncelerinin geçmiş dönemlerde en az bir kere olsun gerçekleşmiş olduğunu ispat etmek adına Cengiz Han dönemini tarihsel anlatımlarının merkezine

yerleştirmişlerdir. Cengiz Han tarafından Türk ve Moğol halklarının tek bir çatı altında birleştirilmesi, Türkçü aydınlar tarafından tarihsel bir argüman olarak kullanılmak istenmiştir. Türkçü aydınlar, çöküş psikoloji altında ezilen Osmanlı Türklerinde ve Çarlık Rusyası hâkimiyeti altında ezilen Tatar halklarında milli şuurunu uyandırmak için Cengiz Han döneminde sağlanan güçlü birlikteliğe vurgu yaparak psikolojik üstünlük sağlama peşinde oldular.

Bu konuda ünlü Türkçü aydın Yusuf Akçura, Türkçü tarih anlayışının ana kadrosuna dâhil ettiğı Cengiz Han ile birlikte milli şuurunu yeniden canlandırmak istemişti. Ancak bu girişim karşısında İslamcı ve Osmanlıcı düşünürler Türkçülere karşı sert bir tutum sergilediler. Türkçülük ideolojisine karşı çıkan bu iki ideolojinin düşünürlerinin eleştirilerinin zeminini Cengiz Han'ın Türklüğü meselesi oluşturmuştur. Osmanlıcı ve İslamcı düşünürler İslam medeniyetinin gerilemesinden ve çöküşünden Cengiz Han ve ardıllarını mesul tutmuştur.

Uzun yüzyıllar Fars kültürü tesirinde kalan Osmanlı Devleti'nde, Cengiz Han'a olumsuz bir gözle bakılmıştır. Osmanlıcı düşünürler Cengiz Han'ın Türkçü tarih anlayışının merkezine yerleştirilmesinin altı yüzyıllık Osmanlı tarih anlayışını yok sayma anlamına geldiğini savunmuşlardır. Buna mukabil Türkçü aydınlar Türk dünyasının içinde bulunduğı sıkıntılı durumdan kurtuluş yolunun teolojik ya da hanedancı anlayışın dışında etnik unsura dayanan Türk halklarının tarihsel anlatısında aramışlardır. Türkçülerin bu amacının beslendiğı kaynak ise Cengiz Han dönemi olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde Akçura önderliğinde tartışmaya açılan Cengiz Han'ın Türklüğü meselesi, cumhuriyet dönemi Türk tarihçiliğinde de tartışılmaya devam etmiştir. Atatürk dönemi Türk tarih anlayışında Cengiz Han'ın kurduğı devlet Türk-Moğol İmparatorluğu veya devleti olarak kabul görmüştür. Bu dönemde Cengizogullarına karşı olumsuz bir algının oluşmaması dönemin tarih anlayışının bilimsel olma çabasından kaynaklanabileceğı gibi yeni ulus devlete altın çağ arayışında bu devrenin güçlü bir alternatif olmasında da yatıyor olabilir. Bu hususta seküler bir çizgi takip eden dönemin resmi tarihçiliğı Osmanlı hanedanının karşısına böyle devasa bir devlet çıkararak Osmanlıların alternatifsiz olmadığını da göstermek istemiş olabilir. Diğer yandan dünya tarihine eklemleme çabasında Cengiz Han ve onun ihtişamından faydalanmak hem dünya tarihinde meşruiyet

kazanmak hem de ulusal kimlik inşa etmek bakımlarından oldukça faydalı görülmüş olabilir.

Resmi düzlemin dışında Cengiz Han ve Moğol tarihi hakkında ilmî çalışmaları yapanların başında gelen Togan, kendinden önceki tartışmaların bir tarafı ve daha çok da odağı haline getirilmiştir. Sağlam bir tarihsel perspektife sahip olan Togan, Moğolları istilacı olarak görmektense onları iktisadî ve içtimaî yönden ele alarak onların Orta Çağ Türk tarihine yaptıkları katkıları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Cengiz Han'ın Türklüğü konusundaki görüşleri ise ondan önce başlayan tartışmalara katkı mahiyetinde ele alınabilir. Ancak Kafesoğlu'nun sert ithamları durumu ilmî zemininden uzaklaştırıp münakaşaya dönüştürmüş ve biraz da magazinleştirmiştir.

Bununla birlikte Cengiz Han'ın Türklüğü meselesinde onu Türk olarak kabul edenlerin çoğunluğunu Tatar kökenli Türk tarihçilerinin oluşturması bu konuda Moğol etkisinin önlenemez tezahürü olarak görülmelidir. Öte yandan Türk tarihini Moğol tarihinden ayırıştırma girişimi Cengiz Han gibi tarihî bir figürün gölgesinde önemini yitirmektedir.

İdeolojik bakışların tarihe dair görüşleri zaten zor bir alan olan tarihyazımını daha derin çukurlara itmekte ve kısır döngülerin oluşumuna yol açmaktadır. Bilimsel tartışma zeminin kaybedildiği durumlarda gerçeklik değil inandırıcı olma çabası ön plana çıkmaya başlıyor. Cengiz Han ve Moğollar konusu hangi bakış açısı ile tartışılmaya devam edilirse edilsin bu haliyle Türk tarihinin asli kadrosu içerisinde yer almaya devam edecek gibidir. İdeolojiler ya da kişiler arası artık münakaşa haline gelen konular tarihçilik çabasının dışında kalmaya mahkûmdur.

Ontolojik olarak tarihte etnik yapının varlığını kabul etmekle birlikte asıl medeniyeti oluşturan unsurlara odaklanmak ve antropolojik olarak insanı/toplumu incelemek gerekir. Cengiz Han'ın etnik kimliği ya da dini inancı üzerinden onu yargılamak tarihçinin görevi olmamalıdır. Cengiz Han'ın etnik ya da dinsel kimliği üzerinden süregelen tartışma esasında bir aidiyet sorunsalıdır. Burada tarihçinin öznel geçmişinden getirdiği bagajlar yani dünyaya bakış açısı durduğu tarafı tayin etmektedir. Bunun da tarihsel gerçekliğe ulaşmada en büyük engel olduğu ortadadır.

KAYNAKÇA

“Kavmiyet Hissi, Fikirleri Nereye Sürüklüyor!”, *Sebîlü’r-Reşâd*, C.13, S.332, İstanbul, 12 Mart 1331, s. 154.

“Türkçülük Hakkında Yanlış Düşünceler”, *Büyük Mecmua*, No. 3, İstanbul, 20 Mart 1919, s. 33.

Abdurrahman Şeref Bey, *Tarih-i Devlet-i Osmâniyye*, Karabet Matbaası, İstanbul, 1309.

Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevârih-i Âli Osman Geleneği”, Eren, G. (Ed.), *Osmanlı*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 286-291.

Ahmed Agayef, “Türk Âlemi- 1”, *Türk Yurdu*, S. 1, İstanbul, 17 Teşrîn-i Sâni 1327, s. 12-17.

Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas- Enbiya ve Tevarih-i Hûlafa*, İz, M. (Haz.), C. 3, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet I*, İpşirli, M. (Haz.), Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

Ahmed Refik Bey, “Fatih’te Ali Rüşdü Beyefendi’ye”, *Sebîlü’r-Reşâd*, C. XIII, S. 324, İstanbul, 15 Kanun-i Sani 1330, s. 93-94.

Ahmed Refik, *Küçük Târih-i Osmânî*, Hayriye ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1327.

Ahmed Refik, *Küçük Târih-i Osmânî*, Hayriye ve Şürekâsı Matbaası, İstanbul, 1329.

Ahmed Refik, *Tarih Okuyorum*, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul, 1330.

Ahmed Zeki Velidi, “Türk Destanlarının Tasnifi III”, *Atsız Mecmua*, S. 3, İstanbul, 1931, s. 3-7.

Ahmed Zeki Velidî, “Türk Efsanelerinde Millî Alametler”, *Türk Yurdu*, C. 3, S. 14, Ankara, Teşrîn-i Sâni 1925, s. 134-147.

Akbaba, Yusuf, *Türkiye’de Eski Türk Tarihçiliği*, Yazıgen Yayınevi, İstanbul, 2018.

- Akbulut, Uğur, “Kuruluş Dönemi Osmanlı Tarihçiliği ve Tarih Yazma Gerekçeleri”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 15, 2007, s. 356-371.
- Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 1, İstanbul, 24 Teşrin-i Sâni 1327, s. 17-22.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 2, İstanbul, 1 Kânûn-i Evvel 1327, s. 47-53.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 4, İstanbul, 29 Kânûn-i Evvel 1327, s. 114-116.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 3, İstanbul, 15 Kânûn-i Evvel 1327, s. 78-82.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 7, İstanbul, 9 Şubat 1327, s. 202-206.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 8, İstanbul, 23 Şubat 1327, s. 240-244.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 9, İstanbul, 9 Mart 1328, s. 268-272.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 10, İstanbul, 22 Mart 1328, s. 303-307.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 11, İstanbul, 5 Nisan 1328, s. 326-330.
- Akçuraoğlu Yusuf, “Türk ve Tatarlar Birdir Türkler Medeniyete Hizmet Etmıştır”, *Altın Armağan*, İstanbul, 1328, s. 37- 59.
- Akçuraoğlu, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 5, İstanbul, 12 Kânûn-i Sâni 1327, s. 139-143.
- Akçuraoğlu, Yusuf, “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, S. 6, İstanbul, 26 Kânûn-i Sâni 1327, s. 177-183.
- Akçuraoğlu, Yusuf, *Türk Yılı 1928*, Tekin, A.- İzgör, A. Z. (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

- Akman, Şerif Taylan, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri”, *Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, 2011, s. 80-109.
- Albayrak, Hasan, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Yazımı; Millet’in Tarihinden Ulusun Tarihine*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ali Rüşdü, “Tarihi Bir Suâl: *Sebilü’r-Reşâd* Ceride-i İslâmiyyesi Vasıtasıyla Ahmed Refik Beyefendi’ye” *Sebilü’r-Reşâd*, C. XIII, S. 323, İstanbul, 8 Kânûn-i Sâni 1330, s. 85-86.
- Alkan, Mehmet Ö., “II. Meşrutiyet’te Resmî İdeoloji, Resmi Tarih ve Eğitim”, Engin, V.-Şimşek, A. (Ed.), *Türkiye’de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 155-177.
- Alkan, Mehmet Ö., “Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 377-407.
- Alpugan, Betül Başaran, “Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Tarih Yazıcılığı ve Tarih Kitapları”, Eren, G. (Ed.), *Osmanlı*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 262-270.
- Andican, A. Ahat, *Emir Timur Tarih-Siyaset-Miras*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019.
- Arıkan, Zeki, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarihçilik”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1883-1895.
- Arsal, Sadri Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1947.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- Atsız, Hüseyin Nihal, “Cengiz Han ve Aksak Temir Bek Hakkında”, *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020, s. 93-99.
- Aydın, Ahmet, “Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı”, Güzel, H. C.-Çiçek, K.-Koca, S. (Ed.), *Türkler*, C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 775-790.

- Babanzade Ahmed Naim, “İslam’da Dava-yı Kavmiyet: Takib ve Tenkid Mecmuası Sahibi Nüzhet Sabit Beyefendi’ye”, *Sebîlü’r-Reşâd (Sırat-ı Müstakim)*, C. XII, S. 293, İstanbul, 10 Nisan 1330, s. 114-128.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev.: Çoşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Barthold, W.- Köprülü, M. Fuad, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984.
- Başar, Fahmeddin, “İlk Osmanlı Tarihçileri”, Güzel, H. C.-Çiçek, K.-Koca, S. (Ed.), *Türkler*, C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 759-774.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. II/IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Budak, Mustafa, “Modernleşme Açısından Atatürk’ün Osmanlı Tarihi ve Islahatlarını Eleştirisi”, *İlmi Araştırmalar*, S. 4, 1997, s. 55-66.
- Çağaptay, Soner, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 245-262.
- Çalen, Mehmet Kaan, “II. Meşrutiyet Döneminde İki Farklı Cengiz Han Tasavvuru”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 4, Aralık 2016, s. 277-254.
- Çalen, Mehmet Kaan, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013.
- Çetin, Neşe, “Bir Tarihçi ve Aydın Olarak Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hayatı ve Eserleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006,
- Doğan, İsmail, “Münif Mehmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, (C. 32, s. 9-12).
- Emecen, Feridun, “Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası Mı?”, Gündüz T.- Cengiz, M. (Ed.), *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2015, s. 237-244.

- Eroğlu, Haldun, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Tarih Anlayışı ile İlgili Bazı Görüşler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.29-30, Mayıs- Kasım 2002, s. 75-85.
- Ersanlı, Büşra, “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 800-810.
- Ersanlı, Büşra, *İktidar ve Tarih: Türkiye’de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Esmen, Can Tankut, *1928-1950 Yılları Arası Türkiye’de Avrupa Hun Tarihi Yazımı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2015.
- Fleischer, Cornell H., *16. Yüzyılda Osmanlı Tarih Yazımı; Tarihçi Mustafa Âli*, (Çev.: Ayla Ortaç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Gallotta, Aldo, “Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devleti’nin Kökenleri: Bir İnceleme”, Zachariadou, A. E. (Ed.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 41- 61.
- Ganbat Lkhundev, “Türkiye’de Moğol İmparatorluğu Tarihi Üzerine Araştırmalar”, Yıldırım, K. (Ed.), *Türk-Moğol Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018, s. 249-265.
- Georgeon, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, (Çev.: Alev Er), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1986.
- Gökalp, Ziya, “Altun Destan ve Açıklaması”, *Makaleler II*, Bolay, S. H. (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- Gökalp, Ziya, *Kızılalma*, Tanyu, H. (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Kaplan, M. (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976.
- Gümüsoğlu, Firdevs, “Türk Yurdu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 269-274.

- Gündoğdu, Abdullah, “Akdes Nimet Kurat ve Türk Tarihçiliğine Katkıları”, *Akdes Nimet Kurat’ ın Hayatı ve Eserleri Sempozyum Bildirileri*, İlyas Kemaloğlu (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2016, s. 101-115.
- Gündoğdu, Abdullah, “Milli Türk Tarihçiliğinde Cengiz Sorunu”, *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı*, Ankara, 2018, s. 185-202.
- Güneş, Ahmet, “Tarih, Tarihçi ve Meşruiyet”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 17, 2005, s. 1-48.
- Hacısalihioğlu, Fuat, “Anadolucu Tarihyazımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.40, Ekim 2015, s. 253-266.
- Halaçoğlu, Yusuf-Aydın, M. Akif, “Cevdet Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, (C. 7, s. 443-450).
- Hasan Enver Paşa, “Türklerin Menşe'ine Dair: Eski Türklerin Avrupalıların Ecdadı Olduğu ve Tatarlar ile Moğollar”, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, C. II, S. 39, İstanbul, 1336, s. 216-218.
- Hasan Enver Paşa, “Türklerin Menşe'ine Dair: Tatarlar ve Moğollar”, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, C. II, S. 41, İstanbul, 1336, s. 244-246.
- Hayta, Necdet-Ünal, Uğur, “Modernleşme Döneminde Osmanlı Tarih Yazıcılığı (1789-1908)”, Engin, V.-Şimşek, A. (Ed.), *Türkiye’de Tarih Yazımı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 137-153.
- Hilmi Ziya, “Türkler ve Moğollar”, *Anadolu Mecmuası*, C. I, S. 5, İstanbul 1924, s. 169-176.
- İlgar, İhsan, *Rusya’da Birinci Müslüman Kongresi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- İmber, Colin, “İlk Dönem Osmanlı Kaynakları”, (Çev.: Oktay Özel), Özel, O.-Öz, M. (Ed.), *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 39- 71.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu”, (Çev.: Fahri Unan), Özel, O.- Öz, M. (Ed.), *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 93- 117.

- İnan, Afet, “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde” *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar-Münakaşalar*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932, s. 18-41.
- İpşirli, Mehmet, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, Eren, G. (Ed.), *Osmanlı*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 247- 256.
- İzgi, Özkan, “Atatürk’ün Tarih İlmi Hakkındaki Düşünceleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 10, 1987, s. 133-138.
- İzgi, Özkan, “Tatar Adı Hakkında”, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Ekrem, E.-Küçük, S. (Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 213-224.
- Kafadar, Cemal, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu İki Cihan Âresinde*, (Çev.: Ceren Çıkm), Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Cengiz Türk Müdür?”, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler Görüşler Mülâhazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 333-336.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Türk Tarihinde Moğollar ve Cengiz Meselesi”, *Tarih Dergisi*, C. 5, S. 8, 1953, s. 104-136.
- Kafesoğlu, İbrahim, “Türkler, Moğollar ve Cengiz’in Milliyeti”, *Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler Görüşler Mülâhazalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 329-332.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Kanbur, Hüseyin, *Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938), Milliyetçi Tarih Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2019.
- Kanlıdere, Ahmet, “Türkiye’de Eski Türk Tarihi ve Orta Asya Araştırmaları”, Güler Yarcı (Ed.), *Bozkırdan Batıya-Prof Dr. Hüseyin Salman’a Armağan*, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 95-112.
- Kaya, Mehmet Levent, *Moğolların Gizli Tarihçesi*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.
- Kaynar, Öner, *Çınaraltı Mecmuası İzleğinde Popüler Tarih*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2019.

- Korkut, Hasan, “Osmanlı Sefaretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.2, 2003, s. 491-512.
- Köken, Nevzat, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002.
- Köprülü, Fuad, “Mütalaalar” *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar-Münakaşalar*, Maarif Vekâleti, İstanbul, 1932, s. 42-50.
- Köprülüzade, Mehmed Fuad, “Edebiyatımızda Milliyet Hissi”, *Türk Yurdu*, S. 20, İstanbul, 10 Temmuz 1329, s. 667-678.
- Kurat, Akdes Nimet, *IV- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.
- Kurtaran, Uğur, “Klâsik Dönem Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, Şimşek, A.-Kaymakçı, S.-Turan, İ. (Ed.), 3. *Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu Bildiler Kitabı*, Sakarya, 2014, s. 260- 265.
- Manghol-un Niuça Tobça'an (Yüan- Ch'ao Pi- Shi), *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev.: Ahmet Temir), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.
- Mehmed Fahreddin, “İttihâd-ı İslâm”, *Sırat-Müstakim*, C. XIII, S. 325, İstanbul, 22 Kânûn-i Sâni 1330, s. 97-99.
- Mehmed Hilmi, “Türkler ve Moğollar”, *Dergâh Mecmuası*, C. 2, S.20, İstanbul, 5 Şubat 1922, s. 119.
- Mehmed Hilmi, “Türkler ve Moğollar-2” *Dergâh Mecmuası*, C. 2, S. 21, İstanbul, 20 Şubat 1922, s. 138-139.
- Mehmed Şeref, “Sükût-ı İslam Tarihi Önünde Cengiz, Hülagü, Timurlenk-1”, *İctihad*, C. 4, S. 96, İstanbul, 6 Mart 1330, s. 2162-2164.
- Mehmed Şeref, “Sükût-ı İslam Tarihi Önünde Cengiz, Hülagü, Timurlenk-2”, *İctihad*, C. 4, S. 97, İstanbul, 13 Mart 1330, s. 2177-2180.
- Mehmed Şeref, “Sükût-ı İslam Tarihi Önünde Cengiz, Hülagü, Timurlenk-3”, *İctihad*, C. 4, S. 98, İstanbul, 20 Mart 1330, s. 2202-2204.
- Mehmed Şeref, “Sükût-ı İslam Tarihi Önünde Cengiz, Hülagü, Timurlenk-4”, *İctihad*, C. 4, S. 99, İstanbul, 27 Mart 1330, s. 2228-2230.

- Menage, L. Victor, “Osmanlı Tarih Yazıcılığının İlk Dönemleri”, (Çev.: Mehmet Öz), Özel, O.-Öz, M. (Ed.), *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 73-91.
- Menage, V. L, “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı”, (Çev.: Salih Özbaran), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9, İstanbul, 1978, s. 227-240.
- Münif Mehmed Paşa, “Cengiz Han”, *Mecmua-i Fünun*, C. IV, S. 37, Rebû’l-Âhir, İstanbul, 1283, s. 151-155.
- Münif Mehmed Paşa, “Cengiz Han-2”, *Mecmua-i Fünun*, C. IV, S. 39, Rebû’l-Âhir, İstanbul, 1283, s. 209-218.
- Namık, Kemal, *Osmanlı Tarihi III*, Ilgar, U.- Ilgar, İ. (Haz.), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1971.
- Namık, Kemal, *Tercüme-i Hal-i Emir Nevruz*, Matbaa-i Ebüzziya, Kostantiniye, 1305.
- Necip Asım, “Bir Aylık Neşriyat; Türk Tarihi”, *Türk Yurdu*, C. II, S.10, İstanbul, Temmuz 1341, s. 381-387.
- Oral, Mustafa, *İmparatorluktan Ulusal Devlete Türkiye’de Tarih Anlayışı (1908-1937)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Enstitüsü, Ankara, 2002.
- Oral, Mustafa, *Türk Ulusunun İnşası; Ortak Tarih Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Oral, Mustafa, *Türkiye’de Romantik Tarihçilik*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2019.
- Ögel, Bahaeddin, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
- Ögel, Bahaeddin, *Sino-Turcica Çingiz Han’ın Türk Müşavirleri*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

- Özcan, Abdülkadir, “II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 2, 2013, s. 141-153.
- Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 1, Bahar 2013, s. 271-293.
- Özgüdenli, Osman G., “Türkiye’de Moğol Tarihi ve Kültürü Araştırmalarının Doğuşu ve Gelişimi (1923-2017)”, Yıldırım K. (Ed.), *Türk-Moğol Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018, s. 169- 247.
- Özgüdenli, Osman G., *Ortaçağ’da Türkler, Moğollar ve İranlılar (Kaynaklar ve Araştırmalar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020.
- Özkan, Mustafa, “Kuruluşunun 70. Yılında Türkiyat Enstitüsü”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 20, İstanbul, 1997, s. 1-11.
- Öztürk, Necdet, “Osmanlılar’da Tarih Yazıcılığı Üzerine”, Eren, G. (Ed.), *Osmanlı*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 257-261.
- Rıdvan Nafiz, *Küçük Türk Tarihi*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1329.
- Rıza Nur, *Türk Tarihi Resimli ve Haritalı-2*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1924.
- Sarıay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.
- Süleyman Nazif, “Ahmed Agayef Beye Cevap”, *İctihad*, C. 4, Nr. 76, İstanbul, 15 Ağustos 1329, s. 1669-1672.
- Süleyman Nazif, “Ahmed Agayef Beye Cevap-2”, *İctihad*, C.4, Nr. 79, İstanbul, 5 Eylül 1329, s. 1732-1734.
- Süleyman Nazif, “Ahmed Agayef Beyefendi’ye”, *İctihad*, C. 3, Nr. 74, İstanbul, 1 Ağustos 1329, s. 1621-1623.
- Süleyman Nazif, “Cengiz Hastalığı”, *İctihad*, C. 3, Nr. 72, İstanbul, 18 Temmuz 1329, s. 1573-1574.
- Süleyman Nazif, “Darü’l-Fünûn-i Osmânî Türk Tarih-i Medeniyeti Muâllimi Ahmed Agâyef Beyefendiye”, *İctihad*, C. 3, Nr. 71, İstanbul, 11 Temmuz 1329, s. 1549-1551.

- Sümer, Faruk, “Cengiz Han ve Moğollar Türk Müdür?”, *Resimli Tarih Mecmuası*, C. 5, S. 54, Haziran 1954, s. 3142-3146.
- Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-Alâm*, C. 3, 1308.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *Cengiz ve Hülagü Mezalimi*, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, İstanbul, 1322.
- Tarih II Orta Zamanlar*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932.
- Taştan, Yahya Kemal, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019.
- Tekindağ, Şebabettin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Belleten*, C. XXXV, S. 140, Ekim 1971, s. 655-663.
- Temir, Ahmet *Moğolların Gizli Tarihine Göre Cengiz Han (Çingiz Han)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- Temir, Ahmet, “Moğol (veya Türk-Moğol) Hanlığı”, Güzel, H. C.-Çiçek K.-Koca, S. (Ed.), *Türkler*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 416- 432.
- Timur, Taner, *Osmanlı Kimliği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1986.
- Togan, Zeki Velidi *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1946.
- Togan, Zeki Velidi, “Cengiz Han Türktür”, *Büyük Türkeli*, S. 2, İzmir, 1962, s. 4-5.
- Togan, Zeki Velidi, “İlhanlılarla Bizans Arasındaki Kültür Münasebetlerine Ait Bir Vesika”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. III, S. 3-4, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1966, s. 2-39.
- Togan, Zeki Velidi, *Çengiz Han (1155-1227) Ders Notları*, Kış Söğestrsi, 1969-70.
- Togan, Zeki Velidi, *Moğollar, Çingiz ve Türkler*, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1941.
- Togan, Zeki Velidi, Özlük İşleri Dosyası, 6/I, İtiraznâme, s. 1-22.
- Toprak, Zafer, *Türkiye’de Popülizm (1908-1923)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.
- Turan, Osman, “Çingiz Adı Hakkında”, *Belleten*, C. V, S.19, Ankara, 1941, s. 267-276.

- Turan, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.
- Turan, Şerafettin, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler ve Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982.
- Türk Tarihinin Ana Hatları (Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.
- Üstel, Füsun, *İmparatorluktan Ulus- Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912- 1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Yinanç, Mükrimin Halil, “Tanzimat’tan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, Şimşek, A.-Satan, A. (Haz.), *Milli Tarihin İnşası (Makaleler)*, Yazıgen Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 89-120.
- Yorulmaz, Osman, “Cumhuriyet Devri Türk Tarihçiliğinde Cengiz Han”, Yıldırım K. (Ed.), *Türk-Moğol Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018, s. 267- 280.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	SABRİ SADIKLAR
Doğum Yeri-Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ordu Üniversitesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Tarih Bölümü
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	02.09.2021